

Socijalni pomenki.

(Piše dr. Ivan Ev. Krek.)

Predgovor uredništva.

Nova doba nam je prinesla nove potrebe, s katerimi se moramo baviti tudi mi, ako nečemo, da gre časovni tok preko nas. Boj za obstanek, ki se kaže sedaj med stanovi in pretresa našo družbo, treba je poznati, iskati mu vzroka in proučevati, kako bi se človeška družba uredila, da sama sebe ne ugonobi v krutem socijalnem boju. Zato je tudi „Dom in svet“ prinašal pomenke o socijalnem vprašanju. Naš list se ne mara vtikati v dnevno politiko, ne sme pa prezreti znanosti, katera se sedaj razvija z imenom socijologije ali družboslovja. Ne more se šteti med izobražence, komur so neznani glavni nauki te sicer nove, a silno potrebne in obširne vede.

Že predlanskim smo začeli podajati članke o socijalnem vprašanju na platnicah.¹⁾ Naš namen je bil: razviti prava načela, po katerih se mora urediti družba, da je srečna, a tudi iz zgodovine navesti vzglede, kako so si razni modroslovci in družboslovci mislili uredbo družbe, kako so izvajali svoje nazore in koliko uspeha so dosegli. Tako praktična znanost, kakor je družboslovje, ta voditeljica javnega življenja, mora zajemati iz zgodovine, uspehe soditi in se iz njih učiti.

Sedaj pa smo sklenili, „Socijalne pomenke“ sprejeti v predale lista samega, ker smo prišli v zgodovinskem razvoju socijologije do onih mož, katerih delovanje sega že v našo dobo in je vredno večje pozornosti, nego sestavi in sanjarstva iz prošlih vekov. Zato podamo tu le kratek pregled o teh naših spisih na platnicah.

Povsodi vidimo, kako se razdirajo нравni temelji vsakoršne družbe: spoštovanje do zakonite oblasti, ljubezen do Boga in do bližnjega in pravičnost. Splošno smemo reči,

da se vračata v naši dobi bistvena znaka stare poganske dobe: krivičnost in nasladnost. Svobodno gospodarsko tekmovanje uničuje manjše obrtnike in jih potiska pod jarem kapitalizma, kateremu morajo služiti kot svobodni sužnji. Poljedelstvo gine in hira, borza, denarska kupčija, pa cveté. Množi se proletarijat, ljudstvo brez zaslužka; a neizmerno bogastvo se zbira v rokah bogatinov. Vedno glasneji so klici po temeljiti preuredbi družbe. A kako pomagati, kako ozdraviti rano, da se ohrani telo?

Odgovorili smo na to vprašanje takoj v začetku, da se mora temeljito poznati človeška narava, predno se more soditi o družbi. Dušeslovje nas uči, da je družabnost del človeške narave¹⁾; iz človeških potreb spoznavamo, da je nujno potrebno zasebno lastništvo in urejena družba kot organizem, sestavljen iz нравnih bitij. Duša družbi je avtoriteta, brez nje mora vsaka družba razpasti, kakor telo, če se loči od njega življenjski princip.

Avtoriteta, katero moramo varovati, je trojna: cerkvena, državna in očetovska. Najhujši sovražnik pravične oblasti je anarhizem, ki proglašá nauk: Proč z vsako oblastjo, proč z vsem sedanjim redom! Vsaka vera, vse sedanje politično in gospodarsko življenje mora pasti; pasti mora družabni razloček med spoloma, razloček med narodi, pasti mora rodbina in država; prestoli in oltarji se morajo razdrobiti. V ta namen so dovoljena vsa sredstva: dinamit in bodalce, ogenj in sekira.

Komunisti ne gredó tako daleč, ampak zametujejo le zasebno last. Med njimi so najbolj znani socijalni demokrati, ki zahtevajo, da morajo biti vsa proizvodjalna sredstva družabna ali državna last. Obširneje je razložil „Dom in svet“ Likurgove in

¹⁾ Z 10. številko 1. 1896.

¹⁾ „Dom in svet“ 1896, št. 11.

Platonove nazore in pokazal škodljivost komunističnih načel, ki so v njih.

Socijalistični poskusi se nahajajo v vseh stoletjih pri raznih narodih. Perzijani so imeli svojega Mazdeka, kateri jih je učil: „Žene in hiše, posestva vsa — Jednako naj uživa jih množica“, a plačal je ta nauk z življenjem. Vang-gan-če je izkušal kitajsko cesarstvo komunistično urediti, a se je kmalu umaknil.

Od katoliške cerkve odpadle ločine so sprejele mnogo komunističnih naukov, kateri so povzročili krvave boje. Bogomili, Valdenci, Beghardi, Taborci so bili komunisti. Luteranstvo je obrodilo mnogo takih škodljivih sadov. V krvavih vstajah, katere so vodili oznanjevalci „čistega evangelija“, so taki možje kakor Tomaž Münzer s komunističnimi slepili ljudstvo fanatizovali. Na Angleškem je Olivier Cromwell imel med vojaštvom stranko komunistov (Levelers), v Zveznih državah je bilo leta 1875. še 72 na verskem temelju ustanovljenih komunističnih ločin.

V lanskem X. letniku je „Dom in svet“ posebno pozornost obrnil na utopije. Razni družboslovci so hoteli sestaviti vzor popolne družbe, v kateri bi človeštvo doseglo kar največjo srečo, in taki poskusi se imenujejo po najbolj znanem: utopije. Plemeniti in nesrečni angleški kancelar Tomaž Morjih je začel v 16. veku. Čim bolj so postajale istinite razmere neznosne in krivične, tem bolj se je domišljija trudila najti deželo, kjer bi vladala popolna sreča. Tomaž Campanella je v svoji „solnčni državi“ dal temelj v „veselju do dela“, zavrzel v nji rodbino, vpeljal komunizem in vse, celó opravila v domačem življenju naložil državnim uradnikom kakor kak novodoben socijalni demokrat. Bakon Verulamski v svoji utopiji „Nova Atlantis“ izkuša zlasti pokazati korist naravoslovja in tehničnih iznajdb za ljudstvo. Tomaž Hobbes kaže v „Leviathanu“ svoje absolutistične nazore o državi. Njega pobija James Harrington; v njegovi „Oceani“ se vlada demokratiško. Prevladanje kapitala je po-

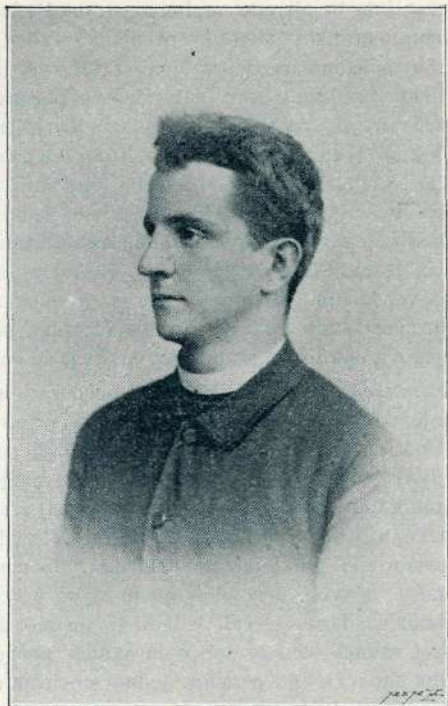
stavno zabranjeno. Načela Levelovcev, katera so na Angleškem ohranila svoj vpliv do našega časa, je izrazil Gerard Winstanley v utopiji „Zakon slobode, pojasnjen kot načrt ali obnovitev prave vladavine“. V njem trdi, da je nadčutna vera škodljiva, da je privatna posest krivična, da se mora odpraviti vsa zasebna trgovina, iz zlata in srebra se ne sme kovati denar.

Izmed Kvêkovcev (Quakers), kateri so se izkušali približati komunističnemu idealu, je omenjati Bellers-a, kateri daje nekatere prav dobre nasvete, kako bi se dalo pomagati siromakom in organizovati obrtnike in poljedelce v posebnih zadrugah. Take zadrugne zveze je vneto zagovarjal Plockboy. Zadruga združuj vse potrebne delavske moči; kar kdo prinese v zadrugo, ostane njegovo; prodaje in kupuje se skupno; zadruga skrbi tudi za duševno omiko.¹⁾

Francozi imajo tudi svoje utopiste. Vairasse d'Allais v „Zgodovini Levelovcev“ oznanja enakost vseh, izključuje plemstvo, odpravlja zasebno last, časti solnce po božje; dela se po osem ur. Sledila mu je dolga vrsta podobnih sanjarjev, ki niso poznali krščanskih načel. Naj omenimo le Fontenelle-a, kateri je v svoji „Ljudovladi modroslovcev“ vsakega moškega oženil z dvema ženskima in moril otroke sužnjev. Restif je materijalist in komunist. Tudi Fénelon je v „Zgodbah Telemahovih“ popisal komunistično utopijo Bétique: komunizem bi bil mogoč le tedaj, če bi ljudje bili krepostni brez greha in ne bi hrepeneli po nobenem kulturnem napredku, kakor Beticani, vzorni poljedelci in pastriji. Morelly je v svoji teoriji zavrzel krščansko naravoslovje in pozna le dve nasprotujoči si sili: sebičnost in razum, kateri more izravnati samo — komunizem. Previden in zmeren komunist je bil Mably.

V družboslovju se mora omenjati tudi Rousseau, kateri je v svojih utopiških prunaravnih sanjarijah videl v zasebni lasti

¹⁾ „Dom in svet“ 1897, št. 18 natančneje popisuje tako zadrugo.

Anton Medved.

korenino vsemu hudemu in vso družbo osnoval na tako zvani družabni pogodbi: ljudje, ki so se iz polživalskega stanja povzdignili do uma, so sklenili, da se vsak nekoliko odreče svoji osebni svobodi v prid skupnemu varstvu; to je postanek države; vladarje „ljudska volja“ voli torej jih tudi odstavlja; država čuvaj svobodo in enakost; religija je potrebna. Komunist Brissot de Varville je videl v nerazrušni zakonski zvezi krivico. V francoski revoluciji so bili najodločnejši komunisti sansculotti.

Ker je že letos „Dom in svet“ seznanil čitatelje s poglavitnimi francoskimi socialisti, omenjamo samo še imena Saint Just, Babeuf, St. Simon, Bazard, Enfantin, Fourier. Z besedo in dejanjem so pripravljali tla silovitemu gibanju, katero se je razširilo čez celo Evropo.

Nadaljujmo po tem kratkem pregledu svoje opazovanje! Možje, katerih nazore bomo sedaj opisali, spadajo že v novo dobo. Njih spisi so v rokah ljudskih voditeljev, njihov vzgled je še živ.

(Dalje.)

Razne stvari.

Naši sotrudniki. Izrekla se nam je želja, da bi pokazali sotrudnike „Dom in svet“-a tudi v podobah. Da to za urednika ni lahka stvar, ni treba razkladati. Po sreči moremo danes predočiti štiri svoje zveste sotrudnike, kateri — čeprav niso jedini — so kakor stebri našega lista. Njih srce poznajo naši čitatelji dovolj iz njih spisov.

Gospod *Anton Medved* je naš pesnik kat' exochén. Odkar izhaja list, ni je bilo skoro številke, da bi v njej ne bilo vsaj jedne njegove pesmi. Jako je plodovit. A s tem ni rečeno, da pesniku je ali površno ali za silo, nikakor: marveč on je pesnik „skozi in skozi“. Rečemo lahko, da mu je poezija ves njegov svet. Ni mnogo takih pesnikov, kateri bi tako intenzivno živeli poeziji, kakor gosp. Anton Medved. Iz tega lahko umevamo njegov živahni, za razne vtiske silno sprejemljivi značaj. Pesniško svojo moč je pokazal tudi v dramatiki: 1. v tragediji „Viljem Ostrovrhar“ (1894), 2. v drami „Zarja slave“ in 3. v tragediji „Zarja življenja“, kateri obe sta dela igre „Kacijanar“ (l. 1895.) in 4. v tragediji „Za pravdo in srcé“ (1896). Med temi je poslednja najboljše in zares krasno dramatično delo, ki bi na odru brez dvoma vrlo uspevalo. Zakaj našinci bolj ne priznavajo zaslug našega pesnika, je znano dovolj. Strankarstvo je odločilno tudi pri ocenjanju pesnikov. Medved je duhovnik, ki neče peti strankarsko, brezbožno in nasladno, zato pri nekaternikih nima veljave.

Ivo Trošt.

Socijalni pomenki.

(Piše dr. Ivan Ev. Krek.)

(Dalje.)

I. Robert Owen.

Ob času, ko sta Francozom podajala St. Simon in Fourier svoje vsaj navidezno nove in na prvi hip duhovite ideje, kako naj se preosnuje človeška družba, vstal je tudi na Angleškem mož, ki se sme po pravici uvrstiti poleg imenovanih družboslovcev. Ta mož je Robert Owen.

Rodil se je dné 14. vel. travna l. 1771. v Newtonu. Že za mlada je moral v trgovino; zato ni imel časa, da bi se bil izobražal v šoli. V vseh njegovih spisih se mu pozna ta nedostatek. Krepkega znanstvenega temelja si ni postavil. Reči se mu pa mora, da je sam z velikim trudom izkušal nadomestiti to, česar ni dala šola. Bral je veliko. Iz prva se je pečal zlasti z raznimi verstvi. Premlad je bil, da bi bil mogel izluščiti resnico; čas, v katerem je živel, nagibal se je sam po sebi v versko brezbriznost; zato je Owen že kot mladenič jel dvomiti o resničnosti kake religije. Nato je pustil verske knjige v nemar in se jel baviti z družboslovjem. Največjo moč je imel nanj Rousseau-ov „Contrat social“. V to delo se je popolnoma vtopil in je tako prebavil, da se v njegovih spisih ne nahajajo samo posamne misli iz omenjenega dela, marveč so često celi odstavki, da, cele strani povzete iz njega.

Sreča je bila Owenu mila, da je mogel tudi dejansko pokazati in uresničiti svoja načela. Iz navadnega trgovskega pomočnika v Londonu, Stamfordu in Northwicu se je povzpел do družabnika bogatih predilnih tvorničarjev v Manchestru. Tako je postal voditelj velike predilnice v New-Lanarku. Njegov tast M. Dale je bil l. 1784. ustanovil to podjetje. Kraj — zapuščena vasica neke maloobljudene škotske grofije ob obrežju reke Clyde ni bil posebno pripraven za tako

delo. Delavcev je bilo premalo in še ti so bili slabi. Razni malovredni pohajači in capini so bili zbrani v New-Lanarku. Pohotnost, pijančevanje, surovost, nevednost, nepoštenost so gospodovale med njimi. Domačini so bili večinoma samo dečki, ki so jih iz edinburške sirotišnice posilili v imenovano predilnico.

Owen se je lotil z vso vnemo svoje naloge. Najpreje je želel svoje delavce zboljšati v nravnem oziru. Z vzgledom in z besedo jih je učil; z ljubeznivostjo in prijazno prizanašljivostjo jih je navezaval nase. In to se mu je posrečilo. Delavci so se navadili poštenja, ker so bili vedno pod nadzorstvom. Boljši so sami po sebi pomagali izprijenim, da so se za njimi povzpeli še oni. Pretepi in prepiri so ponehali; pohotnost se je umaknila urejenemu družinskemu življenju. S pijančevanjem je šlo najtrje. Owen si je tu izmislil poseben načrt. Prodajal je sam žganje in sicer za tretjino ceneje nego drugi prodajalci. Vse je zahajalo v njegovo pivnico in vsi drugi žganjarski trgovci so propadli. Tako je takorekoč monopoloval prodajo žganja in s tem je dobil tudi žganjarje v roke. Pazil je, koliko kdo popije, in skrbel, da se je polagoma odvajal pijančevanja. Tudi to je šlo.

Seveda je Owen hkrati delal tudi za gmotno zboljšanje svojih delavcev. Poskrbel jim je za zračna, prostorna stanovanja, lepa sprehajališča, prepustil jim prostor za vrtiče. Tvornico samo je tudi tako uredil, da je bilo vse snažno, prostori zračni in svetli. Delalo se je po 10 ur; pred 10. letom ni smel noben otrok na delo. Za vzgojo je otrokom ustanovil petrazredno šolo. Zvečer je bila šola za vse. Tudi odrastli delavci so se učili godbe, petja, vrtinarstva; ženske pa šivanja, pletenja, gospodinjstva. Vsak teden je bil za vse tvorniško osobje skupen

koncert. Owen je imel sam skladišča, iz katerih so se oddajala dobra in cena živila.

Delavci so se izkazali hvaležne svojemu dobrotniku. Zvesto in pridno so opravljali svoje dolžnosti in podjetje se je krepilo od dne do dne. Da bi jih navadil pridnosti, uvedel je Owen to-le: Vsak delavec je imel nad svojim mestom v tvornici pribito deščico, ki je bila belo, rumeno, višnjevo ali črno pobarvana. Te barve so značile pridnost dotičnega delavca: prav dobro, dobro, srednje in slabo. Kmalu je bila večina belih deščic, črne nobene.

Pripomniti moramo, da v prvih letih svojega vodstva v New-Lanarku Owen ni nasprotoval verskemu prepričanju svojih delavcev. Prepustil jim je veliko sobano, da so jo imeli za kapelo in molivnico. Od leta 1812. do 1817 je rastla njegova slava. Cela Angleška se je jela ozirati nanj. Toda kmalu ga je njegova brezozirnost speljala na napačna pota. Leta 1817. je jel brez vsakega povoda napadati vsa verstva, češ da so lažniva, škodljiva in protinaravna. Umevno je, da niso ostala njegova očitavanja brez odgovora. Celu njegovi dotedanji najboljši prijatelji so ga vsled tega drug za drugim zapuščali in tako je prišel Owen kmalu ob vso veljavo na Angleškem. Zato je sklenil, da obrne hrbet nehvaležni, stari Evropi in da pojde na mlada, deviška ameriška tla poskušat srečo s svojimi družboslovnimi početji. L. 1824. je izpolnil ta svoj sklep.

V Zveznih državah, v Indijani, ob bregovih reke Wabashe je živel precejšno število pristašev fanatiškega Nemca Jurija Rappa skupno življenje po zelo ostrih, s pijetizmom napojenih pravilih. Imenovali so se Harmonijci. Owen je zvedel o njih, in brž ko je l. 1824. prišel med nje, pogajal se je z njimi in kupil njihovo zemljišče (30.000 akrov) in poslopje, v katerem je bilo prostora za 2000 ljudi. Dal je zanje 150.000 dolarjev. Imenoval jo je New-Harmony (Nova Harmonija). Ljudij se mu je kmalu mnogo nabralo. Toda kakšnih! Postopačev, lenuhov vseh vrst. Owen je preje obetal, da bo v njegovi naselbini vladala popolna enakost, pravi komunizem.

Toda ni šlo. Novi Harmonijci so se jeli kmalu prepirati med seboj; delati niso marali, in tako je bilo brž vse narobe. Owen si je mnogo škodoval tudi s svojimi protiverskimi načeli. Kmalu je izprevidel, da ne pojde nikamor. Zatrjeval je sam, da naselbina, ki jo je ustanovil, ne more biti še končno dovršena, marveč da je samo začasna. V telesnem oziru se Harmoniji ni slabo godilo. Na prostornem zemljišču so redili iz lahka in po ceni toliko živalij, da je posamnikova hrana stala le po 2 kr. na dan. Owen je poskušal tudi tu s šolo, z zabavami, koncerti. Uvedel je za vse jednako obleko po starogrškem kroju. Stanovanja so bila za vse jednako upravljena, hrana skupna. Pokopal jih je samo komunizem, ki se je tudi v tem slučaju pokazal kot izvor nereda in splošnega razdvoja. Ustanovnik je zapustil svojo naselbino. V Meksiki je l. 1828. poskušal iznova ustanoviti komuniško družbo, a vlada mu zaradi njegovega brezverstva ni dala potrebnega dovoljenja. Zato je zapustil Ameriko, češ da mu ne kaže ustanavljati malih komuniških poskusov, marveč da je najboljše s spisi in govori razširjati splošne svoje nauke. Umril je l. 1859.

Preostaje nam še, da si ogledamo Owenovo teorijo. Ko je bil v New-Lanarku na čelu velike tvornice, pač ni bil še praktičen komunist. Skrbel je za delavce, izkušal jih zboljšati gmotno in duševno, a pri tem ni pozabil na podjetnike. Reči smemo, da je bilo njegovo delovanje delodajalcem še v večjo korist nego delavcem. Samo sebi je Owen prihranil več nego pol milijona šterlingov. Njegovo delovanje v New-Lanarku je pokazalo, kaj se dá napraviti iz delavcev, če se ž njimi ravna kot z ljudmi, toda komunizma ni bilo tukaj nikakega. Zasebna last, zakon, religija je imela ondi še svoje zavetje. A to pa je zasluga Owenova, da je po Angleškem vzbudil več posnemalcev in da je s tem mnogim delavcem zljajšal njih suženjsko stanje.

V Ameriki je hotel biti Owen praktičen komunist. Sanjaril je o popolni komuniški družbi, toda poskus se mu je izjalovil, kakor

smo videli. Popoln komunist je pa bil v svojih naukih, katere v kratkih točkah tu podajemo.

1. Človek je sestavljen iz svojega organizma in iz zunanjih okolnostij. Iz tega izvirajo njega čutila, njegovo prepričanje, iz katerega se rodé njegova dejanja. Človek pa ni gospodar svojega organizma in sam tudi ne more izpreminjati razmer, v katerih živi. Zato tudi ni odgovoren za svoja dejanja.

2. Sedanje religije morajo pasti. Nobena izmed njih ni resnična. Namesto njih mora nastopiti religija razuma, ki prav za prav ukazuje samo ljubezen. Jeden sam verski nauk ima: veruje namreč v večnega in neskončnega Boga. Ne dopušča pa nobenega bogočastja; vsak človek naj živi, kakor mu veleva njegova narava, naj sebe ljubi, se prav vlada in srečno živi. S tem je najbolj Bogu všeč.

3. Voditi človeka k sreči je namen vladanja. Pred vsem mora vsaka vlada, ki hoče to doseči, proglasiti popolno svobodo vesti, odpraviti vsako plačilo in vsako kazen, iz katerih se ravno porajajo družabne nejednakosti, in držati se mora načela, da človek nikomur ni odgovoren za svoja dejanja. Če je kdo slab, ni sam kriv, marveč razmere, v katerih živi. Hudodelec je bolnik. Ako je tak bolnik nevaren za družbo, naj se dene v javno bolnišnico, kjer se zdravijo npravne bolezni. Sicer bodo pa take bolezni vedno bolj redke, čim bolj se bodo človeku primerno vredile zunanje razmere.

4. Vlada mora skrbeti za skupno, za vse jednako vzgojo. Iz tega bo izvirala tudi v drugih stvareh popolna enakost. Nepotrebna in brez haska bo potem zasebna last in se bo zavrgla. Skupno se bo vse proizvajalo. Dva do tri tisoč ljudij bo v jedni skupini, ki bo skrbela s poljedelstvom in obrtom za potrebe svojih udov. Družin ne bo več; namestovale jih bodo skupine, ki bodo med seboj zvezane. Oblastnikov ne bo; ljudje se bodo ločili le po opraviilih in po starosti. Do 15. leta se bodo vzgajali otroci; potem bodo vstopili med delavce. Najkrepkejši v

proizvajanju bodo od 20. do 25. leta; od 25. do 30. leta bodo razdeljevali in ohranjali družabno premoženje; od 30. do 40. leta bodo skrbeli zlasti za notranje gibanje v skupini in je bodo nadzirali; od 40. do 60. leta bodo pa urejali razmere z drugimi skupinami. Predsedstvo bo v rokah posebnega, izvoljenega svetovilstva.

Iz teh točk vidimo, da je Owen že večino tistih trditev, ki jih v naših dneh ponavljajo socijalni demokratje, sprejel v svoj načrt. Človeku taji svobodno voljo; pravi, da je popolnoma odvisen od razmer, v katerih živi; temelj pravim razmeram, v katerih bodo vsi ljudje srečni, išče v popolni enakosti, v skupnosti lasti in v razrušenem rodbinskem življenju.

Iz del¹⁾ Roberta Owena navajamo doslovno za vzled samo nekaj stavkov iz njegovega „razglasa o razumni družbi in religiji“: „Družabni sestav, ki je zmagoval do naših dni, izvira iz izmišljenih pojmov, pridobljenih

¹⁾ New views of society or Essais upon the Formation of human character (Novi nazori o družbi ali razprave o tvorbi človeškega značaja). London 1812. — To delo opisuje New-Lanark-ski zavod in je prvo, ki se drži znanstvene oblike. — Adress to the sovereigns of the holy alliance united in congress at Aix-la Chapelle 1818. — Adress to the european governments 1818. — Ti dve adresi — vladarjem ob sestanku v Aix-la Chapelle in evropskim vladam naznanjata sredstva, kako bi se moralo pomagati obrtnim delavcem. — Proceedings in parliament in sessions 1816, 1817, 1818 — Report to M. Sturgés Bournier committee on the Poor-Law. V teh dveh spisih navaja razloge, zakaj manjka delavcem dela, in sredstva, kako naj se temu odpomore. — Proceedings of committee of national school — govori o ljudskih šolah. — The book of the new moral World — „knjiga o novem npravnem svetu“ opisuje načela vsega Owenovega sestava. — Outline of the rational system — načrt razumnega sistema — navaja ob kratkem glavne točke njegovih naukov. — Lectures on a new state of society. (Predavanja o novem družabnem stanju.) — Six lectures delivered on Manchester. (Šest predavanj o Mančestru.) — Rules of the national friendly society. Constitution of the association of all classes of all nations. — Institution for the labourers of London. Philanthropic foreign et brittanic society. — Cooperative societys proceedings. — National labour equitable exchange so manjši spisi, katerih naslovi že sami po sebi naznanjajo vsebino.

v prvotnem, surovem in neizkušnem stanju človeškega duha. Vse zunanje okolnosti, ki vladajo svet, so človeško delo in se razlagajo po teh prvotnih in nepopolnih pojmi. — Dejstva, ki jih podaje izkušnja, spričujejo popolno razvidno vsakomur, kdor hoče skrbno gledati in pametno razmišljati, da so ti prvotni in surovi pojmi žalostno zmotni, in da je bil v prejšnjih dobah, ki se morejo po pravici imenovati nespametne dobe človeškega bivanja, človek goljufan po njih v svoji lastni naravi in tako zapeljan, da je postal najnepopolnejše in najnedoslednejše vseh bitij. Ti zmotni pojmi so Owenu — zlasti verska načela. — Namestu tega sestava popolne nevednosti, ki sili človeka od njegove mladosti, da je neumno nedosledno bitje in nesposoben soditi o svojih tudi najjasnejših zmotah, priporočam jaz danes vsem ljudstvom na zemlji drug družaben sestav:

popolnoma nov sestav, ki je utemeljen na načelih, posnetih iz nepremenljivih dejstev in v popolnem soglasju z naravnimi zakoni;

sestav, po katerem bodo vsi vsakemu in vsak vsem v podporo; po njegovih načelih se bo čudovito zvečalo blagostanje in zmanjšalo uboštvo;

sestav človeškega življenja, ki je v vsem nasproten prošlemu in sedanjemu sestavu, sestav, ki bo ustvaril novega duha in novo voljo v vsem človeškem rodu in tako pripeljal vsakega po nepobitni sili, da bo dosleden, razumen, zdrav v sodbi in v življenju;

nov sestav, ki bo odprl človeku oči, da bo videl sedanje in prejšnje ponižanje človeškega rodu, neumnosti in protislovja naših naprav in ukazujočo potrebo, da se morajo izpremeniti vse zunanje okolnosti z drugimi napravami, ki so utemeljene na znanih dejstvih in v soglasju z našo naravo itd.“

Po teh vzgledih smemo pač reči, da Owen ni ravno skromno hvalil svojih načel. A tudi njemu ne smemo delati krivice in priznavati moramo, da so njegovi nauki v marsičem rodili mnogo dobrega. Dobre posledice Owenovega delovanja označujemo na dve strani:

1. Owen je sprožil varstvo delavskega ljudstva. Ob njegovem času so bile delavske razmere po tvornicah nepopisno žalostne. S svojim vzgledom in s svojimi spisi je Owen vzbudil več posnemalcev, ki so tudi spoznali, da je delavec človeško bitje in da je v njihovo lastno korist, če bolj poskrbé zanj. Zlasti varstvo otrok in mladih delavcev sploh se je marsikje vpoštevalo. Ustanavljale so se šole za delavske otroke, ki so rodile mnogo dobrega. Owen se je trudil, da bi se njegova načela o varstvu otrok in o vzgoji sprejela v zakone posamnih držav. L. 1816. je nagovarjal pruskega poslanika barona Jacobi-ja za to misel. Pruski kralj je z veseljem sprejel Owenove nasvete in se mu je v lastnoročnem pismu zahvalil. Dejansko se je tudi na Pruskem več Owenovih nasvetov že l. 1817. uveljavilo. — Leta 1816. in 1817. je potoval Owen po Francoskem, po Švici in po Nemčiji. Obiskal je Cuviera v Parizu, Picteta v Genfu, Pestalozzija in Fallenberga. L. 1822. in 1823. je agitiral po Irskem in, kakor smo že omenjali, malo kasneje tudi po Ameriki. — Ne samo za otroke, ampak tudi za siromake sploh se je brigal ta znameniti mož. Pri holandskem poslaniku M. Faleku je dosegel, da so se l. 1817. ustanovile po njegovem načrtu „naselbine za holandske reveže“, kjer so dobivali oslabei ubožci zavetje, drugi pa — delo.

Da ni dosegel še večjih uspehov, bila je kriva njegova „umstvena religija“. Povsod je mešal z načeli o delavskem varstvu tudi svoja protiverska načela. Ako bi si ne bil s tem sam vzel dobrega imena, bil bi gotovo tudi na zakone raznih držav bolj vplival. Vendar pa moramo Owena hvaliti kot praktičnega družabnega preosnovalca v korist delavskega ljudstva.

2. Komuniška družba, ki jo je ustanovil Owen v New-Harmony, je vzbudila celo vrsto komuniških poskusov v Zveznih državah. V „socijalnih pomenkih“ smo važnejše že navedli. Iz prve dobe omenjamo le še „Valley Forge“, „Seiba-Pevely“, „Haver-Strand nad Hudsonom“, „Pendal“. Celó med Indijani je

ustanovila Frančiška Wright komuniško naselbino v Nashobi blizu Missisipijevega obrežja. L. 1827. je bilo že nad 30 takih občin. Komuniških poskusov je poznal sicer svet tudi pred Owenom mnogo, toda preje jim je bil temelj — verski. Brezverske, oziroma protiverske komuniške občine je pričel stoprav Owen.

Rekli smo, da hočemo opisati dobre posledice Owenovega delovanja. Kako moremo torej med te šteti brezverske komuniške poskuse, ki so se večinoma vsi zelo kmalu izjalovili? Kaj je dobrega na njih? — Samo po sebi se umeje, da ne hvalimo napačnih Owenovih načel in ne mislimo zagovarjati nesrečnih igrač, s katerimi so poskušali on in njegovi posnemalci rešiti človeško družbo. Toda jedna zdrava ideja se je sprožila po teh poskusih in oživela v blagor delavskemu ljudstvu. To je ideja združevanja, kooperativna ideja, ali če hočemo govoriti po naših pojmih: ideja združnega življenja.

Ne smemo pozabiti, da je ravno tisti čas, ko je Owen pričel svoje delo, najbujnejše cvetlo gospodarsko liberalstvo. Nauki Antona Smitha so se uresničevali z grozno silo. Svetovni trg se je začel sam urejati. Milijoni ubogega ljudstva so propadali v tem novem gospodarskem življenju. Razkosavanje človeške družbe je čudovito naraščalo. Saj liberalstvo ni prav za prav nič drugega kakor razrušitev vseh mej, katere zahteva človeška narava za vsakega posameznika in za družbo. Liberalstvo trga vezi, ki držé človeka z Bogom, ruši pa tudi tiste vezi, ki družijo človeka s človekom. Ljudje niso po njegovem nazoru več bratje med seboj, ne potrebujejo nič ozira drug na drugega, marveč s tem, da vsak skrbi le zase, da se vse klanja načelu sebičnosti, skrbi se za pravi napredek. Liberalstvo je sebično individualstvo.

Ta načela imajo v komunizmu najhujšega nasprotnika. Resnica je v sredi. In to si je izluščil marsikdo, vspodbujen ravno po Owenovi šoli. Skupno bratsko sodelovanje, ki ne ruši z nepremišljenimi zahtevami popolne enakosti, ne odpravlja zakona,

religije in zasebne lasti — od Boga postavljenih temeljev človeške narave, ki se pa hkrati ustavlja materijalističnemu individualizmu, je zasijalo kot svetlo solnce v družboslovno teorijo in prakso. In pri tem ima tudi Owen svoje zasluge.

Saint Simon in Fourier sta ob tistem času kakor on razglašala svoje komuniške nauke. A njuna sestava nista imela tolikega vpliva kakor njegov, dasi sta bila imenovana moža bolj nadarjena od njega. Vpoštevala nista jedne stvari, ki je potrebna pri družabnem preosnavljanju, namreč — ljubeznive, potrpežljive, spravljive dobrohotnosti. To pa je kazal Owen v svojem življenju in vsled tega tudi po pravici v svoji teoriji.

Osnovne razlike med temi tremi družboslovci so mnogobrojne; njihovi opisi popolne družbe imajo poleg mnogega jedneakega tudi marsikaj, kar si nasprotuje.

Owen je šel najdalje; došel je do popolnega komunizma. Vse je vseh po njegovem načelu. Vrh tega poudarja neomejeno svobodo. Oblast je v njegovem sestavu le nekak okrassek brez moči, brez pravega pomena.

Saint Simon ni poznal te svobode, kakor tudi ne popolnega komunizma. Njegova družba bi se imela razvijati po trdnih zakonih. Vrhovni načelnik in načelnica bi morala biti sama modrost. Slabši, manj sposobni bi se morali izročiti vodstvu modrih.

Fourier se je pa ogibal tudi brezmejne svobode, in presilne avtoritete. Po njegovem pripada tudi kapitalu nekaj močij in pravic. On hoče, da se združujejo ljudje po kapitalu, delu in nadarjenosti.

Pri vseh treh sestavih pa vidimo zvezo gospodarskih načel z nravnimi. Ljudskega gospodarstva nauk je panoga nravoslovja. Nobeden izmed njih pa ni vpošteval nadzemske moči, ki je v krščanstvu. Pozabili so vsi trije, da se zdravo nravoslovje ne dá ločiti od krščanstva.

Načela, ki so zmedla družabne razmere, ki so vodila družabno vprašanje, so nasprotna krščanskim načelom, so krivoverske zmote. Brezmejno poudarjanje avtoritete, ka-

tero je gojilo poganstvo, je Kristusova vera vedno pobijala. Vsak oblastnik je po krščanskih načelih služabnik božji, ki mora v božjem imenu, v soglasju z božjimi nameni ukazovati. Sam mora prej slušati najvišjega gospodarja, potem sme in more pravično dati povelja nižjim.

Nasproti tem krščanskim načelom se je pa oblast često rabila naopak. In to je rodilo teženje po brezmejni svobodi. Les extrêmes se touchent — skrajnosti se dotikajo. Ta brezmejna svoboda je pa tudi nasprotna krščanstvu, ki sloni na temeljni resnici, da je človek božja stvar, torej popolnoma odvisen od Boga in odvisen od reda, ki ga zahteva po Bogu ustvarjena človeška narava.

Zloraba individualne svobode je vzbudila v mislečih možéh razne načrte, vzbudila tudi Saint Simona, Fouriera in Owena. Brez izjeme se je pri tem duševnem naporu zasledila ideja združevanja, asocijacijskega življenja. Saj jedino to more zabraniti oblasti

kruto izkoriščanje in svobodi brezmejno sebičnost. In ta ideja je krščanska.

Ta ideja ima sicer tudi mnogo zmotnih pristašev. Če se odtrga od krščanstva in njegovih večnih načel, vodi v komunizem. Sedanja socijalna demokracija zastopa zmotno radikalstvo v tem oziru. A to nas mora le vspodbujati, da tem odločneje zastopamo krščanska načela v družboslovju. Vse te zmote in njihove žalostne posledice so nam nepobiten dokaz, da je v boju za krščanstvo najboljša zaveznica — človeška narava sama, ki v družabnem življenju ali hira, ali pa podivjava brez krščanskih načel.

V zlati sredi med neomejeno zlorabljeno avtoriteto, neomejeno individualno svobodo in radikalnim komunizmom stoluje resnica, katere pristaši se imenujemo splošno kristijani, določno pa z ozirom na politiško in gospodarsko življenje — **krščanski socijalisti.**

(Dalje.)

Razne stvari.

Duhovsko zdravišče na Dobrni. Slika na str. 377 nam kaže prijazno duhovsko zdravišče za Lavantsko škofijo. V teji škofiji se je leta 1863. v podporo dosluženim duhovnikom ustanovila družba, ki je v prvem desetletju svojega obstanka za družbene namene zbrala 12.200 gld. v državnih obveznicah. A razmere so pokazale, da tudi še službojuči duhovnik dostikrat potrebuje podpore. Vsled tega se je iz imenovanega društva izcimila „Družba duhovnikov Lavantske škofije“ v podporo pomoči potrebnim družbenikom brez obzira na to, da li še duhovniško službo opravljajo ali ne. Pravico do družbenih dobrot pa imajo seveda samo družbeniki. Posamezni udje plačujejo po 50 gld. pristopnine, razven tega še po 1 gld. letnine, ako se za isto nisi bil odkupil z zneskom 20 gld. Geslo „Viribus unitis“ ima pač res čudno moč. In da bi „Družba“ ne bila tudi brez nepremičnega posestva, je velečastiti gosp. Karol Gajšek, knezoškofji svetovalec, dekan in župnik na Dobrni blizu Celja, poklonil jej del svojega lastnega zemljišča, katero se neposredno drži posestva, ki je last dežele Štajerske. V prijazni dolinici se nahaja „Toplica“ z vodo 36,5°C. Ta kraj je znan pod imenom „Bad Neuhaus“. Voda spada med takozvane „alpinske akrotherme“, kakor

so na pr. Gastein, Wildbad, Pfaeffers i. dr., ima s temi toplicami malone jednake kemijske sestavine. V obližju cerkve, od kopeli pa nekaj čez šest sto korakov daleč se nahaja darovani svet. Tukaj se je našlo selišče, kamor je „Družba duhovnikov Lavantske škofije“ postavila hišo-zdravilnico. V poslopju je kapelica in desetero sob. Družbeniki, ki v tamošnjem zdravilišču iščejo zdravja, dobivajo stanovanje brezplačno, ostalim gostom-topličarjem so pa družbeni prostori na razpolaganje proti primerni odškodnini. Šumica tik poslopja je tudi družbena, a sosednji hram je last že imenovanega darovnika in dobrotnika na Dobrni.

I. V.

Razglednice Bonačeve. Gospod Ivan Bonač, bukvovez v Ljubljani, je založil in razprodaja razglednice, ki kažejo na zadnji strani zares lepo sliko Št. Jošta nad Kranjem, potem na levem zgornjem voglu portret prvomestnika družbe sv. Cirila in Metoda, gosp. T. Zupana, pod njim pa njegov dvorec Okroglo. Kakor risba, tako so tudi barve izborne, portret Zupanov je čist in dobro zadet. Razglednice se dobivajo pri založniku po 5 kr., podružnice in prekupovalci jih dobivajo po 4 gld. 100 komadov.

Socijalni pomenki.

(Piše dr. Ivan Ev. Krek.)

(Dalje.)

II. Komuniške ideje na Francoskem in njihovi zastopniki.

V prvi polovici sedanjega veka ni imela veda prav za prav še nobenega istinitega pojma o komunizmu in socijalizmu. Splošno se je sodilo, da so komuniški nauki samo izvor francoskega ljudskega razvoja, ki nimajo za druge države nobenega pomena.¹⁾

Sploh moramo reči, da so se izvenfrancoski učenjaki bore malo pečali s socijalizmom in komunizmom in da še francoski niso segli tema predmetoma dalje, nego do najbližjega površja. Prvi, ki je globlje raziskaval korenine tema pojavoma, bil je od nas že navedeni Louis Reybaud, ki je s svojim spisom: „Études sur les socialistes modernes 1840“ (Študije o novodobnih socijalistih) za ves socijalizem postavil skupni znanstveni temelj. A celó duhoviti in učeni Stein oporeka Reybaudu²⁾, ker je iskal socijalizmu skupnega temelja in ker je poleg St. Simona in Fouriera opisal v ravno tisti zvezi tudi R. Owena. Stein je prezrl skupno zmotno modroslovsko podlago, ki jo imajo vsi ti trije možje in ki jih spaja v logično zvezo z raznimi utopijci, modroslovci in pravniki, ki so se pečali z družboslovjem. To zvezo opisujemo mi v svojih pomenkih. Pripomniti pa moramo, da je bil Stein prvi, ki se je jel resno pečati s komunisti. Nemci se

¹⁾ Primeri Dr. L. Stein: „Der Sozialismus und Communismus des heutigen Frankreichs. Leipzig. Otto Wigand“, 1842, str. VIII.: „Francoski socijalizem je samostojno nastal in se razvijal; njegovekali morejo torej iskati se in najti samo na Francoskem in samo v francoskem ljudstvu dobiti svojo pravo domovino. Poseben ljudski pojav je in umevati se mora iz ljudstva in njegove zgodovine. Zato je francoski socijalizem zase obstoječa celota, ker je zase obstoječ proizvod.“

²⁾ R. t. str. VI—VIII.

sploh niso zanimali za te pojave. Stein piše¹⁾: „Jedini nemški spis, ki se peča, kolikor vemo, s socijalnimi protislovji v sedanjosti in ki se dviguje do samostojne misli, je mala knjižica: ‚Das Gütergleichgewicht. Von W. Obermüller. Constanz 1840.‘ Ta se ozira na misel, da je neizmerna nejednakost v premoženju zakrivila vse zlo v sedanji družbi, in hoče uvajati v pomoč proti temu progresivni davek. Temu spisu najbolj manjka popolne izdelave njegove vsebine, ki se seveda ni mogla izvesti na 83 straneh.“

Od takrat je minulo dobro 50 let in med tem časom je komuniška ideja v zvezi s socijalizmom že preplula celi svet in se sedaj roga kratkovidnejem, ki so jo imeli samo za nepomenljiv proizvod francoskih posebnostij. Francoski socijalizem je vedno bolj raste, a znanstveni temelj, na katerem je postal mednarodni, so mu položili trije nemški židje: Marx, Lassalle in Engels. Ob tem času, ko se tako rekoč nihče ni brigal za to, je vstal na Nemškem socijalisti in komuniški nauk, ki se je razširil med vse države, med vse narode. L. 1842. je še pisal L. Stein²⁾, da je čisto politiško gibanje na Francoskem že minulo in da se sedaj pripravlja novo in silovitejše. Koncem prošlega stoletja se je uprl jeden stan ljudstva proti državi, sedaj pa se dviga jeden sloj, da bi uničil družbo. „Prihodnja revolucija more biti samo socijalna“, tako pravi o francoski državi. — Dandanes veljajo te besede o vseh državah.

Tudi Steina je zmodril čas. Kar je pisal l. 1842., popravljaja sam l. 1855., ko je že v Nemčiji tudi dvignila se komuniška bakla. V

¹⁾ R. t. str. IX.

²⁾ R. t. str. III.

svoji knjigi: „Die industrielle Gesellschaft“¹⁾ pravi v popolnem nasprotju s svojimi prejšnjimi trditvami, da je komunizem splošne narave. Njegove misli so te-le: Kadar se pričinja v kaki novodobni državi industrijalstvo, ali kakor mi sedaj pravimo, kapitalizem, se tudi rodé komuniška načela. Med ljudi so se zanesle ideje svobode in enakosti, in proletarijat, ki je združen z velikim obrtom, pričinja se zavedati, da ni svoboden in ni enak z drugimi stanovi. Razloge za svojo nesvobodo in neenakost pa vidi v zasebni lasti in v rodbini. Boj proti tema dvema nasprotnikoma svobode in enakosti se bije na različne načine, ki jih pa vse spajamo pod imenom komunizma. Ta je zgodovinski pojav, ki ne more izostati. Ne dá se posekati z orožjem, ne ovreči z dokazovanjem. Utemeljen je v zavesti proletarijata in je samo pričetek hujših bojov. Ni samo francoski, marveč je splošen v vseh narodih, v vseh državah. Kjer je proletarijat, tam je tudi komunizem.

Večinoma piše Stein prav.²⁾ Samo jedne stvari ne pozna, t. j. moči нравnih idej, ki živé v krščanstvu. Res je, da je kapitalizem s svojo dobičkaželjnostjo rodil komunizem naše dobe, toda kapitalizmu samemu moramo iskati korenine v protikrščanskih metafiziških, нравnih in pravnih načelih učenih brezbožnikov 18. veka, ki so zavrgli naravno-pravni temelj človekove odvisnosti od Boga in zato postavili kot vrhovno geslo enakost

¹⁾ Leipzig. Otto Wigand 1855. Str. 333—349.

²⁾ Prim.: Dieses Bewusstsein des Proletariates von dem Widerspruche seiner Lage mit der Idee der Freiheit und Gleichheit, das sich negativ gegen Eigenthum und Familie verhält, weil es in ihnen einen absoluten Gegner der Freiheit und Gleichheit sieht, und die Gesammtheit der Systeme, Secten und Bewegungen, welche aus diesem Bewusstsein hervorgehen, nennen wir den Communismus. Das ist der wahre Begriff des Communismus. Und jetzt wird es klar sein, wie sehr Diejenigen Unrecht haben, die in ihm nichts sehen als ein System, das auf die Aufhebung von Eigenthum und Familie gebaut ist und wie tief der Irrthum Derer ist, welche den Communismus mit den Waffen bekämpfen wollen, mit denen man ein verkehrtes System bekämpft. — — Der Communismus ist in der That eine historische Thatsache von der allerhöchsten Bedeutung; — —

in svobodo. Kjer ljudje mislijo, da niso odvisni in ne odgovorni Bogu za svoja dela, tam morajo višji biti sebični izkoriščevalci, nižji pa s sovraštvom proti njim napolnjeni komunisti.

Vseh vzrokov komuniškemu gibanju torej Stein ne pozna, toda njegov splošni značaj mu je postal vendar tekom časa popolno jasen.

A tudi on nam je dokaz, kako malenkostno in ozko se je izprva pojmovalo to ljudsko gibanje in kako malo so se razglabljalé umstvene in нравne korenine njegove. Pa kaj pravimo izprva? Saj jih je dandanes še nebrojno, ki ob belem dnevu ne vidijo ničesar; ki sodijo, da je proletarska zveza samo neka zasebna igrača brez pomena; ki menijo, da se dá vse to, kar se vrší med delavskimi stanovi udušiti s policijo ali z vojaštvom. Celó Bismarek je imel to abotno misel. Uprizoril je stroge zakone proti socijalcem, a kot uspeh je videl, da se je uprav ob času najhujše borbe proti njim najbolj množila njihova četa.

V svoji razpravi smo doslej vedno proučevali socijalizem in komunizem celotno in jednotno. To hočemo tudi sedaj, ko pokažemo svojim bralcem tisto obliko komunizma in socijalizma, ki sam stopa v družabnem komuniškem načelu t. j. v socijalni demokraciji danes kot blagovestje milijonov izmed delavskega ljudstva vseh narodov z grozilno silo na dan.

Doslej smo zasledovali znanstvene zastopnike komunizma. Pokazali smo mnogo mož, ki so pripravljali njegove ideje. Naša študija

er ist nichts anderes, als die geistige Entwicklungsstufe in dem Gegensatz der Elemente der industriellen Gesellschaft, welche dem äusseren Kampfe vorausgeht. — — — Wenn wirklich der Communismus der Endpunkt ist, bei welchem die innere Entwicklung des Proletariats anlangt, und wenn wirklich das Proletariat nothwendig in der industriellen Gesellschaft entsteht, mit ihrer Ausbildung sich selber ausbildet, mit ihrer Höhe die seinige erlangt, kann dann der Communismus noch als eine vereinzelte Erscheinung in Frankreich betrachtet werden? Ist es unnatürlich, dass er von Frankreich aus hinüber gewandert ist nach Deutschland, und dass er weiter wandern wird, so wie die industrielle Gesellschaft sich weiter ausbreitet? R. t. str. 338, 339, 340.

je imela nekakšen literarno-zgodovinski značaj. Odslej pa bomo opazovali poleg komunističnega načela v knjigah tudi komunistično gibanje med ljudstvom, komunizem kot strankarsko načelo.

St. Simon, Fourier in Owen so povzročili s svojimi nauki le male, krajevno in časovno omejene poskuse. Delavskega ljudstva kot takega niso vzdramili. Pripravljali so pa pot, po kateri je zašla socijalistična in komunistična ideja med to ljudstvo in mu postala strankarski program. To moramo pokazati po zgodovini.

Začetek je na Francoskem. Že ob času velike francoske revolucije ima Babeufovo gibanje popolnoma značaj proletarske komunistične zveze. A to gibanje se je tedaj do dobra zatrla. Splošna republikanska ideja, ki je spajala izobražence in nižje sloje, je ob Napoleonovem času izgubila svojo moč in nekako zaspala; ž njo pa tudi komunizem. Po Napoleonovi pobedi se je zopet vzbudila. Izprva je samo obnovila revolucionarno geslo svobode, enakosti in bratstva in nahujkala razne upore proti obnovljeni monarhiji na Francoskem. Imela je popolnoma revolucionarni značaj; bila pa je nejasna v svojih ciljih. Glavni zastopniki njeni so bili izobraženci, ki so uporabljali ljudstvo samo za sredstvo. Pravega proletarskega gibanja še ni bilo. Ljudstvo se je še dalo voditi in sicer v dvojni smeri —: na verskem in materialistiškem temelju.

Versko načelo se je bilo namreč že ob Napoleonovem času krepko vzdramilo. Med možmi, ki so obnovljali krščansko mišljenje in življenje, jih pa imamo več takih, ki so jim revolucionarna načela zmedla glave in ki so jih hoteli dokazovati z verskega stališča. Za pravo svobodo in za enakost ljudi pred Bogom se lahko dobi v sv. pismu mnogo krepkih izrekov. Ti izreki so se pa jeli uporabljati kot dokaz za tako svobodo in enakost, kakoršno je zagovarjala revolucija. Cerkvena oblast se je ustavila temu potvarjanju in pačenju krščanskih resnic, a zmoti se je pridružil uporni duh, in mnogo jih je bilo, ki so se kar brez ovinkov ustavili cerkvenim naredbam.

V tem oziru je najznačilnejši Lammenais. Vzgojen je bil v brezverskih revolucionarnih načelih. Ko ga je zavrnila njegova ljubljena nevesta, iskal je tolažbe v veri. Brez pravega poklica je vstopil v duhovski stan. L. 1827. je izdal svoje „Essais sur l'indifference“, v katerih z ognjevitimi besedami pozivlje svoje sorojake, naj se oklenejo katoliške vere. Iz dobrega namena, vsaj izprva, je jel kmalu nato izdajati časopis „L'Avenir“ (Bodočnost), v katerem je z verskega stališča dokazoval upravičenost neomejene svobode in enakosti. Leta 1832. je papež posegel vmes in je zavrnil njegove zmote. Lammenais se je podvrnil, toda besede ni držal. Leta 1834. je izdal knjigo „Paroles d'un croyant“ (Nekega vernika besede). Tu je svoje nekdanje zmotne ideje še jasneje razkril. Cerkveno oblast pobija; izvor vsega prava mu je ljudstvo, in v vznesenih besedah zagovarja neomejeno ljudsko svobodo. Ko je Gregor XVI. zavrnil njegov spis „mole quidem exiguum, pravitatem tamen ingentem“, se že ni več zmenil za to obsodbo. Od tedaj se je nesrečni odpadnik vedno globlje udiral v prepad. V svojem delcu „De l'absolutisme et de la liberté“ zahteva, da se mora „v družbenih temeljih načelo naravne enakosti postaviti na mesto neenakosti spola, svoboda vseh na mesto gospodstva posameznikov.“

Leta 1838. pa je šel še dalje. V svoji knjižici „Livre du Peuple“ zagovarja popolni komunizem. Zasebna last je po njegovem vzrok vsem prepirom, sovraštvu in zavisti. Božja previdnost proklinja zasebno last.¹⁾

Zaletavajoč se v cerkveno oblast in v katoliške resnice trdi, da so revolucionarne ideje utemeljene v krščanstvu. Komunizem, ki ga izraža geslo bratovstva, je krščanska zahteva. Enakost, svoboda, bratovstvo so sveta načela.²⁾ Izvedla jih bo ljubezen, ki jo uči krščanstvo.

¹⁾ Ce qui enfante les dissensions, la haine, l'envie, c'est le désir insatiable de posséder plus et toujours plus, lorsqu'on possède pour soi seul. La Providence maudit ces possessions solitaires.

²⁾ Des saintes maximes d'égalité, de liberté, de fraternité immuablement établies, émanera l'organisation sociale.

Te ideje so dobile mnogo privrženecv, Lammenais pa celo vrsto naslednikov. Izmed njih imenujemo Abbé Constant-a. Ta mož je izdal l. 1840. „Bible de la liberté“, v kateri oznanja sovraštvo proti vsaki oblasti in obožuje proletarijat. Zakon obsoja, češ, samo ljubezen more določevati zakonsko zvezo. Umazano je to njegovo delo, a še umazanejšje je njegov „Assomption de la Femme“ (1841). V verskem oziru je popolnoma panteist. Bog mu je vesoljstvo. Odtod izvaja komunizem. Ker je vse božje, je torej vse vseh.¹⁾ Odločno pobija vsako zasebno last.

Poleg Constanta se je v Lammenaisovem smislu oglasil Alf. Esquiros s svojim „Évangile du Peuple“ (1840) in „L'Évangile du Peuple défendu“ (1841), kjer iz sv. pisma dokazuje krivico zasebne lasti in brani komunizem. Njegov zlog je nejasen, zmeden.

Pomenljivejši je pa E. Pecquer, ki je s celo vrsto knjižic učil komunizem na verskem temelju pod obliko splošnega bratovstva.

Dumesnil, René Didier in I. Ter-son, sami verski odpadniki, so hodili po ravno tem potu, a so le manjšega pomena.

V zvezi z Lammenaisom moramo imenovati tudi Cabeta. Ta mož je bil izprva

¹⁾ Dieu est tout parceque tout est Dieu — Tout appartient à Dieu, c'est à dire à tous.

republikanski demokrat. Leta 1834. je šel na Angleško v pregnanstvo. Ondi je spisal svojo knjigo „Voyage en Icarie“ (Potovanje v Ikarijo), ki jo je l. 1840. prvič izdal. V nji opisuje izkušnje bogatega Angleža, ki je čul o daljnji deželi Ikariji, kjer vlada komunizem. Hotel si jo je ogledati. Za dvesto gvinej se mu je dovolil vstop. Kar je videl, je zapisano v knjigi:

1. Ikarijo je uredil modri Ikar. V nji ni nobene zasebne lasti, nič denarja, nobenega razločka med stanovi.

2. Po splošni volilni pravici se volijo ljudski zastopniki, ki sklepajo o vseh stvareh, tudi o veri. Tako složni so, da so vsi sklepi jednoglasni.

3. Upravo vodi izvoljeni odbor (comité). Temu se vsi redi klanjajo.

4. Zakon je svet. Rodbinsko življenje se spoštuje.

5. Ženske in moški delajo v skupnih delalnicah, kar in kakor jim veleva odbor.

6. V Ikariji vlada popolna pozemska sreča. Ljudje so zdravi in pridni. Z veseljem delajo. Po delu se pa skupno zabavajo.

7. Hudodelstev se nič ne zgodi. Zato ni treba nobenih ječ. Če se kdo kaj malega pregreši, se jedino s tem kaznuje, da ga njegovi sodeželani milujejo. (Dalje.)

Književnost.

Hrvaška književnost.

Knjige „Maticе Hrvatske“ za leto 1897.

Lovčeve bilješke. Ivan Turgenjev. (Izbrane pripovedi. Svezak treći. Zagreb. Naklada „Maticе Hrvatske“. 1897.) Preveo Mirko Divković. — Če pregledamo dela Turgenjeva, vidimo, da v njih predstavlja vso rusko družbo v glavnih potezah. Popisuje nam izobražene ljudi, polizobražene mladeniče, resne može, ki živé še kot stari pristni Rusi poleg novodobnih socialistov, ki so se navzeli na zapadu prevratnih idej in izkušajo po njih preobraziti starodavno Rusijo. V raznih dobah se je pač v nazorih izpremenil. Iz ljubeznivega, globoko čustvenega popisovanja rednega življenja je zašel v pretirani pesimizem, kateri s studom opisuje

svoje predmete, a vseskozi se kaže pri njem realizem obdan s sijajem blagega srca, katero natančnim objektivnim popisom pridaje vedno izraz njegove mehko čuteče subjektivnosti.

„Matica Hrvatska“ je podala lani svojim členom „Lovčeve bilješke“ v hrvaškem prevodu, knjigo, katero imamo Slovenci že v svojem prevodu. Ker se kaže realizem Turgenjeva v tej knjigi v svoji najblajši in najčistejši obliki, in ker je Turgenjev v teh zapiskih, čisto prost formalnih vezij, pokazal najjasnejše svojo individualnost, pomudimo se malo pri njej.

Kot lovec hodi Turgenjev po ruski zemlji. A njega ne zanima toliko divjačina po gozdu, kolikor naravna krasota in ljudje, katere srečuje na poti. Vsako posameznost si ogleda, prouči jo do najskriv-

molé orjaški ledeni hribi — v arktične podobne preslikani Sfinksi — svoje dolgočasne glave v razsvetljeno ozračje. Dolge sence razpenjajo tanke temne tančice za njihovim hrbtom po leskeči sneženi planjavi. Le kaj malo nežnega dihljaja rožne barve se ziblje nad ledovjem in po okamenelih stolpih ledú

vzbuja prihajajoča toplota nekako otožno donenje kakor Memnonovi kipi v Egiptu.

Počasi se pomiče solnce više in više nad obzorje, dokler ne ostane nad njim noč in dan. Tedaj ima popotnik zopet pred očmi sijajni prizor polnočnega solnca.

(Dalje.)

Socijalni pomenki.

(Piše dr. Ivan Ev. Krek.)

(Dalje.)

Poleg tega utopijskega prvega dela razkazuje Cabet v drugem delu svoje knjige komunizem tudi teoretično. Ikarci razlagajo v tem delu, da je komunizem prav za prav ustanovil Kristus, ki je prvi izrekel načelo, da so si vsi ljudje jednaki. Sebičnost je pokopala prvotni krščanski komunizem. Zato se je ohranil naposled samo med tistimi, ki so hoteli Bogu posebno služiti: v samostanih. Komuniška ideja je v krščanstvu tudi izven samostanov često oživila n. pr. pri Kvêkovcih in Herrenhutovcih. Vera torej uči komunizem; uči ga pa tudi modroslovje. Vsi znamenitejši možje so bili komunisti: Mor, Campanella, Fénelon, Rousseau i. dr. Komunizem bo gotovo povsod zmagal. Ne dá se pa vprizoriti s silo, marveč samo s prepričanjem. Ljudstvo se mora poučevati v tem zmislu, da polagoma dozori za komunizem. Glavno načelo, na katerem sloni — je bratovstvo. Sam pravi:

„Če nas vprašuješ: Kaj je vaša veda? odgovarjamo: Bratovstvo. Kaj je vaše načelo? Bratovstvo. Kaj je vaš nauk? Bratovstvo. Kaj je vaša teorija? Bratovstvo. Kaj sestav? Bratovstvo.“

Zmedeni, nejasni Lammenaisov temelj nahajamo torej tudi pri Cabetu. V tem oziru ni prišel niti za korak dalje.

„Potovanje v Ikarijo“ so Francozi hlastno prebirali. Po raznih krajih so se ustanavljali „ikarijski kurzi“ (Cours Icaris), kjer se je razširjal Cabetov nauk.

Mož sam je leta 1841. agitaciji za svoje ideje ustanovil mesečnik „Le Populaire“. V njem je še jasneje tolmačil svojo teorijo. Bistvena stvar mu je, da se odpravi osebna last. Nebistvena so mu pa vprašanja o veri in o rodbini.

Cabet je vkljub svojim zmotam mnogo koristil. Med strasti, ki so se v nemale v proletarijatu, je vrgel načelo, da se s silo ne dá uvesti komunizem, in s tem je namestu krvavih uporov in anarhiških proletarskih zvez postavil začetek mirnejši in treznejši delavski organizaciji.

Omenjati nam je le še jednega moža, po svojem stanu črkostavca P. Leroux-a, ki je v svojem delu „De l'Humanité“ (1840) zagovarjal z verskega stališča popolno enakost vseh ljudi, ki jo najlepše izraža ideja „humanité“. Ta ne pomenja nobene posebne države, nobene posamne rodbine, nobene osebne lasti. Ljudje so si med seboj jednaki. Jednakost pa izvira iz ljubezni, ki je Bog. V njem so vsi ljudje ne samo jednaki, marveč jedno. — Pesniški slog in vznesena beseda sta pridobila Lerouxu mnogo prijateljev. Pomenljiv je zato, ker je sam izšel izmed proletarcev in ker je prvi zanesel v socijalno obdelovanje nemško modroslovje. Njegove spise prevevajo brez izjeme Schellingovi nauki.

¹⁾ Geslo temu listu je slovelo: Éducation — Moralité, Égalité — Fraternité, Association communautaire, Travail — Ordre, Liberté — unité.

S tem smo si ogledali francosko komunistično gibanje na verskem temelju, če smemo še imenovati razne zmedene pojme z verskim imenom.

Preostaje nam sedaj še druga stran: komunizem na materijaliških tleh. Ta se je pričel ondu, kjer je ob času velike revolucije nehal, namreč — z Babeufovimi nauki.

III. Delavsko gibanje na Angleškem do l. 1848.

Owena in njegovo delo smo že opisali. Bil je v svoji družboslovni teoriji popoln materijalist. Človek se mora gibati po razmerah; nima svobodne volje, ne pravic, ne dolžnostij, ne odgovornosti. Popolnoma je odvisen od okolnostij. Po teh naukih je torej treba le okolnosti v družbi tako preosnovati, da bo vsak v njih dober in zadovoljen. In to se zgodi, če se družba uredi, kakor pravi Owen, po njegovih načelih. Owen je na Angleškem, Škotskem in Irskem osnoval 61 društev, ki so imela v Manchestru svoje središče. Njihovi udje so se imenovali socijalisti. Prvič srečamo to ime v zgodovini pri teh Owenovih učencih. Za Angleško niso imela ta društva mnogo pomena. Reybaud piše o njih l. 1848¹⁾:

„Ker ima le malo število ljudi, ki gredo vedno za vsako novostjo in za vsakim šumom, ne napreduje socijalska ločina niti po številu niti po kakovosti svojih pristašev. Izbira se splošno iz srednjega stanu, izmed ljudi, ki imajo več ponosa nego znanja. — Brez priziva obsojajo družbo in naznanjajo, da se bo izpremenila.“

Ob ravno tistem času se je pa pričelo na Angleškem med delavskim ljudstvom samim važno gibanje. Veliki obrt je jel ondi propadati, ker so se tudi druge evropske države vedno bolj lotile proizvodnje s parno močjo. Zlasti Belgija je bila v tem oziru kmalu za Angleško; tudi Francoska je pričela velika podjetja. V prvi polovici našega veka so začeli veliko obrtnost tudi na Nemškem, Holandskem in v Avstriji. Severna Amerika

¹⁾ O. c. II. str. 108 Des idées et des sectes communistes.

se je pa že izprva v velikem obrtu krepko kosala z Angleško. Čim več proizvodnje je bilo drugod, tem manjše dobičke so imeli angleški tvorničarji.

Pri tem ne smemo prezreti, da je na Angleškem vladala brez ovir gospodarska svoboda, liberalstvo, kateremu niso zakoni stavili nobenih mej, marveč samo branili so svobodno tekmovanje in svobodno delavsko pogodbo. Proizvajali so torej neprimerno hitro. Kdor je imel sam dovolj kapitala, je na lastno pest ustanovil kako podjetje; kdor pa sam tega ni mogel, zvezal se je z drugimi v delniških družbah. Reybaud piše kot sodobnik o tej zadevi tako-le¹⁾: „Angleška je zlorabljala proizvodne sile, katere sta ji mahoma podala par in mehanika; in za to prenašljivost je kaznovana. Ni mislila, da ima obrtno cesarstvo svoje meje.“

Vsled neurejenega, preburnega proizvodnje, ki je ljudi spravljalo s kmetov v obrtna središča in tako iz neznatnih mestec, ki so bila včeraj še komaj znana, napravila ogromna velemesta kot n. pr. Manchester, Birmingham in Soho, Leeds, oba Boltona, Preston, Stockport, Sheffield, Newcastle, Macclesfield in celo vrsto drugih, izpremenila se je Angleška brž v industrijalno državo. Že koncem prve polovice našega veka se je samo jedna tretjina pečala s poljedelstvom, dve tretjini sta delovali v velikem obrtu. Izprva je šlo razmerno dobro. Podjetniki so spravljali velikanske dobičke, in tudi delavci so bili toliko plačani, da so mogli živeti, dasi je tekmovanje med delavci plačo tiščalo precej nižje, nego bi morala biti po visokosti podjetniškega dobička. Nobeden ni mislil, da utegne veliki obrt nazadovati. In vendar se je to zgodilo! Obrtne krize so se pričele; najprej v predilnicah in barvilnicah. Tvorničarji so si brž pomagali s tem, da so znižali delavcem plačo. Zbornica je dognala, da so n. pr. v Stockportu družine s šestimi osebami, ki so prej zaslužile po 22—23 šilingov na teden, dobile za svoje delo v tvornicah kasneje samo 3—4 šilinge, s čimer so se komaj ubranile smrti za lakoto. Takih

¹⁾ O. c. II. III. Les chartistes str. 156.

slučajev poročajo vladni komisarji vse polno. Podjetniki so se v tej dobi izmislili nekaj posebnega v svojo korist in v izkoriščanje delavskega ljudstva. Delavcem niso več plačevali v denarju, marveč v blagu, oziroma z znamkami, katere so zamenjavali z blagom — živežem in obleko, — a samo pri svojem gospodarju. Na ta način so bili dvakrat tepeni: z nizko plačo in z dragim in slabim blagom. Ta način izkoriščanja se imenuje trucksystem. Ker rabi ta beseda Angležem, Francozom in Nemcem, nam je ne kaže sloveniti.

Trucksystem je pa vzbudil med delavci novo, krepko življenje. Videli so, da tako ne more iti več naprej. Dokler je delavec vsak sam zase, kaplja na veji, ne more doseči ničesar. Ne more se zagovarjati, ne braniti, marveč samo robovati in trpeti. Zato so se združili v delavske zveze, ki so jih imenovali Trades-Unions. Te zveze so se ločile po raznolikosti dela. Vsaka stroka je imela svojo zvezo. Izprva so bile te zveze tajne in država jih je preganjala, kjer jih je zasledila; toda polagoma so si pridobile javno veljavo, in danes se lahko čudimo tem lepim delavskim organizacijam. Z Angleškega so se kmalu razširile v Ameriko, na Francosko, na Nemško, kjer se imenujejo „Gewerkschaften“, in v Avstrijo. Tu jih je žal večinoma ustanovila socijalna demokracija pod imenom „Fachvereine“ — „strokovna društva“, ki so znana že tudi na Slovenskem.

Prvi namen teh Trades-Unions — delavskih zvez — je bila obramba delavcev proti tvorničarjem. V zvezah združeni delavci so postali krepke čete pod vodstvom svobodno izvoljenih svojih tovarišev. Proti krivicam se je pričel boj. Če je kak podjetnik pričel trucksystem ali če je znižal delavcem plačo, brž so stopili voditelji v posvet in so določili, da toliko časa, dokler se ne odpravi storjena krivica, noben delavec ne prime za delo. Pričele so se stavke, po svojem izvoru in po svojem splošnem imenu strikes — štrajki — angleškega rodú.

Če bi pa kazalo, da bi medsebojno tekmovanje utegnilo v kaki stroki vkljub stav-

kam preprečiti delavske koristi, so sklenile delavske zveze še hujša sredstva. Določile so namreč, da mora četrtnina, včasih celo polovica delavcev zapustiti domovino. Navadno je odločil žreb, katere družine so v to obsojene. Brez mrmranja, v živi zavesti, da le tako more pomagati sebi in sobratom, je zapustil delavec svoj dom in se preselil v Nemčijo, Belgijo, Ameriko ali drugam. Ž njimi se je pa selila tudi ideja delavskega združevanja po celem veliko-obrtnem svetu.

Zveze so postale kmalu tako mogočne, da je moral vsak delavec pristopiti k njim, sicer mu ni bilo mogoče vstrajati pri delu. Vstop v delo so potemtakem delavske zveze izprva posredno, kasneje pa kar neposredno vzele v svoje roke.

Samo po sebi je umevno, da so si delavci v svojih zvezah tudi drugače vzajemno pomagali. Ustanavljali so si konsumna društva, kjer so dobivali po ceni dober živež in obleko; združevali so se v razne zavarovalne družbe: za slučaj smrti, za bolezen, starost in onemoglost.

Da so imeli potrebnega denarja za stavke, so zlagali po majhnih vsotah vsak teden, in tako so si nabrali v posamnih zvezah velike vsote denarja. Na nekaterih krajih so si vzajemno poskrbeli za zdrava stanovanja, drugod so si ustanovili svoje hranilnice. S kratka: po teh delavskih zvezah se je pričelo krepko gospodarsko življenje delavcem v korist.

Danes so angleški delavci vsled tega najlepše in najboljše organizovani, imajo v svojih zvezah ogromno premoženje; marsikje so si ustanovili lastna podjetja; drugod so dosegli to, da podjetniki ž njimi delé letni dobiček; drugod pri delniških družbah zopet, da vsako leto neko število delnic njihovega podjetja prehaja v njihove roke. Značilno pa je, da te delavske zveze, ki so se pričele precej preje, predno se je rodila socijalna demokracija, nečejo z malimi izjemami o socijalno-demokratskih načelih ničesar vedeti in da je vsled tega večina angleških delavcev nasprotna socijalni demokraciji.

(Dalje.)

Socijalni pomenki.

(Piše dr. Ivan Ev. Krek.)

(Dalje.)

Delavske zveze, urejene po strokah, so pa žal pomagale le boljšim, večinoma izučenim delavcem. Dninarji, najubožnejši in najzapuščenejši proletarci, so bili brez njihovega varstva. Kako bi tudi moglo biti drugače? Dninar, ki ne zna nobenega posebnega dela, mora biti za vse: danes tu, jutri tam; danes pri tem, jutri pri drugem opravilu; zato nima niti stalnih gospodarjev, niti stalnega dela, in v strokovni zvezi potemtakem ni zanj prostora. To je prva važna stvar, ki jo moramo pomniti, če hočemo umevati gibanje, ki je hočemo ob kratkem opisati v naslednjih vrstah.

Druga ne manj važna stvar je pa ta, da se delavske zveze za politiko niso po svojem bistvu nič brigale. Ustvarjale so samo organizovane delavske čete za gospodarski boj; niso pa posegale v politički boj. Kakor jih ne moremo v nobenem oziru imenovati komuniških, jim torej prav za prav tudi demokratsko ime ne pristaje. Komuniške niso, ker ne zanikavajo zasebne lasti, demokratske niso, ker se ne bojujejo zato, da bi politička oblast prešla v njihove roke.

Iz srede delavskih zvez je pa krog leta 1830. izšla nova četa, ki si je postavila za svoj namen boj za vse proletarce vzlasti na političkem polju. Ta četa je hotela novo ljudstvu prijazno ustavo; hotela je priboriti ljudsko karto, in zato si je pridela ime — kartistov (chartistes).

Kartisti so bili v pravem besede zmislu proletarska stranka. Niso se zmešali z delavskimi zvezami, dasi so imeli v njih svoj začetek. Nekaj mož, nadarjenih, prenapeto pogumnih in nesebičnih, se je skupilo, in ti so po celi Angleški pričeli krepko agitacijo za svoje ideje. Leta 1834. se jim je ponudila zlasti ugodna prilika. Do tedaj je namreč na Angleškem veljal Elizabetin zakon za siro-

make. Po tem zakonu je morala vsaka župnija skrbeti za svoje ubožce, in če ni hotela, lahko so jo prisilili. Vsled tega je nastalo mnogo preprirov: ubožci in župnije so se pritoževale. Ko se je pričel veliki obrt, je bilo tudi vedno več ubožcev. Leta 1776. je zbornica dognala, da plačujejo občine 17.000 funtov šterlingov. L. 1801. se je plačevalo štiri milijone šterlingov; prebivalcev je bilo tedaj v angleškem kraljestvu devet milijonov. L. 1818. so stali reveži 18 milijonov šterlingov; prebivalcev je bilo 12 milijonov. L. 1833. se je dalo za ubožce osem milijonov 500.000 šterlingov; prebivalcev je bilo 14 milijonov. Škotsko in Irsko ni všteto tu vmes. Ubožcev je nastalo tisto leto 1,300.000. Nekatero župnije so kar ubožavale vsled tega revnega davka. Tako je n. pr. l. 1831. sunderlanska župnija štela 17.000 prebivalcev, med katerimi je bilo 14.000 revežev. L. 1834. se je zakon o revežih izpremenil. Namestu dotedanjih podpor so se ustanovile delavske hiše — work houses, kjer je vsak revež dobil delo in primerno oskrbovanje. V teh hišah so bili pa stanovniki ločeni po spolih in rodbinsko življenje je bilo nemogoče. Zato je nad polovico ljudij, ki so preje živeli od občin kot reveži, odpadlo, in stroški za ubožce so se znižali od devet na štiri milijone šterlingov. Kar se jih ni izročilo strogemu vodstvu v delavskih hišah, so si iskali zaslužka in kruha pri velikem obrtu, po tvornicah. To je pa izredno slabo vplivalo na delavske razmere. Taka sila novih močij je rodila hudo krizo. In v ti krizi so se prvič vzdignili kartisti. Pod vodstvom Frosta in Williamsa so zbirali nezadovoljneže in v mladostnem ognju so jih vsodbujali k uporom. Kakor pereč ogenj se je širil revolucijski duh med nižjim ljudstvom. Cela vrsta uporov se je pojavljala po angleških mestih. Uporniki so napadali

palače, prodajalnice, tvornice in vladna poslopja. Če so tudi izprva sem in tje za kratek čas zmagovali, jih je vendar kmalu vojaštvo premagalo. Frost in Williams sta sama v prvem navalu podlegla in na morilnem odru položila svoji glavi pod rabljevo sekuro. Do l. 1842. so imeli kartisti uporno taktiko. Od tedaj so pa izprevideli, da s silo ne gre. Zato so nastopili drugo, strogo zakonito pot. Jeli so zahtevati političkih pravic za proletarce. Prvi njihov važnejši politički čin je bila peticija, naj se preustroji zbornica na temelju splošne volilne pravice. To peticijo sta podpisala 3,317.702 angleška državljana. Na okrašenem vozu, z zastavami v rokah jo je pripeljalo z godbo v spremstvu v London 20.000 ljudi. Izročil jo je Ducombe. Podpirali so jo pa Leader, Bow-sing, Fielden, Easthope, Hume, Wakley, O'Connell in Roebock. Zbornica jo je sicer zavrgla, toda častno vpoštevajoč njen pomen.

Kartisti niso mirovali. Izdelali so ljudsko karto, v katere uvodu pravijo, da je najboljši pripomoček privedi ljudi, da bodo pokorni zakonom, če se jim dovoli, da se bodo vdeleževali zakonodajalstva, in da se mora zavoljo tega ustanoviti splošna volilna pravica. V tem zmislu govore v svoji ljudski karti:

„Vsak možak, ki prebiva v treh kraljestvih, sme voliti:

1. če je rojen ondu, ali če se je vdomačil s tem, da dve leti tam prebiva;
2. če je dopolnil 21 let;
3. če ni dokazano, da je brez uma ob tem času, ko se napravljajo volilni zapisniki;
4. če ni dokazano, da je izdajalec;
5. če mu njegova volilna pravica ni vzeta vsled goljufige, hinavščine in krivic pred volitvijo.“

Kartisti so izdelali tudi načrt, kako naj bi se imela vsa angleška država razdeliti v 300 volilnih okrajev. Podpisali so to karto Vincent, Lovett, James O'Brien, Jos. Wood, M. Feargus, O'Connor in drugi. Vrh tega zahteva njihov načrt vsakoletne volitve in tajno volitev.

Značaj radikalne proletarske stranke so si dolgo časa ohranili. Ko so se pojavili delavski upori v Manchestru, Boltonu, Ahstonu, Oldhamu, Buryju, Rochdaleu, Stockportu, Leedsu in v drugih industrijskih mestih, so se oglasili kartisti z javnim oklicem, v katerem pravijo med drugim:

„Bratje! Velike političke resnice, ki so se razpravljale zadnjih 50 let, so naposled vzdramile iz dremote angleške bele sužnje, te zasramovane in ponižane sužnje, in so jim vrnilo zavest dolžnostij do njih samih, do njihovih otrok, do njihove zemlje. Več nego 10.000 ljudi je vrglo od sebe svoje delavsko orodje. Vaši gospodarji se tresejo pred vašo krepkostjo, in ljudstvo pričakujoč opazuje pazno, kako se godi z vašo stvarjo. Delo ne sme biti več plen gospodarjev in despotov. — Zato smo si mi slovesno prisegli, da srečna prilika, ki se nam ponuja, ne bode izgubljena, in da ne gremo na delo, razven tisti dan, ko bodo prenehale pravične delavske tožbe, tisti dan, ko bo ljudska karta prostrla svoje varstvo nad nami, nad našimi trpečimi ženami, nad našimi zapuščenimi otroki. Angleži, kri vaših bratov rudí ceste v Prestonu in Blackburnu ¹⁾, in mučitelje žeja, da bi jo še prelivali. Bodimo trdni in ne dajmo tiranom prilike, da bi nas ujeli! Petdeset milj krog Manchestra počivajo vsi stroji razven žitnih mlinov. Sorojaki in bratje! Stoletja lahko minejo, predno se zgodi kako tako splošno dejanje. Sloboda se nam kaže, pojdemo za njo! Dajte nam sil v tem polomu; podpirajte svoje voditelje; združite se krog našega svetega prapora in prepustite odločitev Bogu pravice in vojnih trum!“

Tako so mirili kartisti razburjeno množico; vsaj trdili so, da jo miré. Njihova stranka je dolgo časa naraščala. Krog leta 1848. so šteli v Londonu 200.000 svojih pristavev, drugod po Angleškem pa dva milijona na 70 različnih krajih. Značilno pa je, da so se trdno držali krščanske vere. V svoji peticiji na državni zbor, v kateri so zahtevali splošno volilno pravico in zakonito

¹⁾ Tam so bili namreč vojaki z orožjem razgnali upornike in jih več pomorili.

pomoč delavskemu ljudstvu, ki je bilo po zakonu za reveže hudo udarjeno, so zahtevali tudi, naj se angleškemu duhovstvu izroči 220 milijonov frankov iz državnega zaklada, češ, da bi se s tem denarjem lahko razširilo krščanstvo po vseh delih sveta.

S tem smo, tako sodimo, dovolj opisali značaj kartizma; hkrati smo pa skupili vso tvarino, iz katere moremo umevati delavsko gibanje, katero je začel nemški žid Karol Marx, in ki živi danes pod imenom socialne demokracije. Materijalizem mu je

podalo brezbožno modroslovje, in njegovo uporabo v družboslovju mu je pokazal Owen. Industrijalna ali gospodarsko-liberalna šola mu je nudila svoja načela o vrednosti in o delu. Komunizem je videl v nebrojnih teoretiških spisih in praktičnih poskusih; političskega radikalizma pot so mu pa pokazali — kartisti. Na teh temeljih je zasnoval Marx svoje delo. Ko si jih točneje ogledamo, nam bo popolnoma jasno, je-li upravičena glasna hvala njegove samorastle izvirnosti. (Dalje.)

Književnost.

Slovenska književnost.

Biserojla jasna vila. Bajka iz postojnske pečine. Speval Ivo Ivanović Bučar. Ljubljana. Tiskala in založila Kleinmayr in Bamberg. Str. 181. Cena 1 gl. — V realistični dobi živimo, in vendar se nam ponujajo med slovstvenimi novinami — bajke. To je znamenje, da se domišljija ne dá ukleniti, ampak tudi nad realnim življenjem išče svobodnega vzleta. Ta bajka je zložena v proslavo postojnske jame. Pesnik je gledal čudapolni podzemski svet, čutil se velikanskim tvorbam, katere so globoko pod toriščem človeškega življenja in delovanja sestavile prirodne sile v teku tisočletij. Ž njimi je združil bajeslovne izmišljotine, katere je sestavila domišljija najivnega poganskega ljudstva, ter jim dal iz stare zgodovine nekaj realne opore — in tako je nastala ta bajka. Dogodek je jako preprost. V gradu Postojni imata knez Borut in njegova „domačica“ (žena) Darinka hčerko Dragomilo. Mati je hčerke tako vesela, da reče, da je „Lepši, nego jasna Vila, — Slajši, nego njen pogled“. To je krivda, ki se mora kaznovati, in rojenice sodijo otroku: „Tebi sodi Jasna Vila i njen pogled!“ V slavinskem gradu imata pa Borivoj in Kosara sina Gojmira. Mati njegova se tudi zameri bogovom, ker pravi o otroku, da je „Silan, kakor bog iz Nava. — Ko grozovnik bog Trjas“. To dvojno krivdo hočejo bogovi kaznovati. „Vračara“ (čarodejka) pravi, da se Usod le tedaj potolaži, če bo ženin Dragomile, kateri je seveda Gojmir, iz „Vilingrada“ (postojnske jame) odlomil jeden biser, in ga Dragomiri „na prstič porinil“. To je pa težka naloga, ker v „Vilingrad“ pride samo, kdor se vrže v tolmun Pivke in priplava vanj. A notri vlada „Jasna Vila Biserojla“. Kogar pogleda, okameni (tako bajka razlaga nastanek stalaktitov).

Gojmir se vrže v tolmun — nevidnega naredi četvorna deteljica — in pride v „Vilingrad“. Tu izgubi deteljico, in ugleda ga Biserojla, kateri tako ugaja, da postane njen „milojko“. Vilin sijaj ga oslepi. Vila pa „dosegne ribico, pitomo močirlico“ (Proteus anguineus), mu jo pritisne na oko, in sedaj Gojmir vidi, močirlica pa je odslej slepa (človeška ribica, Grottenolm, res ne vidi). Sedaj mu Biserojla razkazuje jamo. Tu ima pesnik priliko, da na široko pesniško popisuje tvorbe postojnske jame. Dragomira pa kliče v tolmun: „Gojmire, ohoj, ihoj!“ Gojmir se vzdrami, hoče k Dragomiri, pa zabrede v „črno pomrčino — med Trjasovo družino“. Kdor pa pride tje, kjer „je Marant, Mitalo — Pasja spaka, strášilo, — I Pesjani krvoloki — Jednonogi, jednooki“, izpremeni se sam v jednookega, jednonoega, črnega Pesjana. Ko se to zgodi Gojmiru pred očmi Dragomire, strmoglavil se i ona v prepad. Konec: „Dva mladenca bogodana — Zdaj Trjasova Pesjana!“ K temu koncu je pritisnil pesnik še žaloben spev, v katerem toži, da so sedaj pozabljene bajeslovne izmišljotine:

Vse je pusto! Vse je prazno!
Jalovo i dušemrazno!
Nij, i nij je, čarobije!
Nij je, bujne domišljije!

Odložimo ves aparat, s katerim se sodi moderna umetnost, plod hladnega opazovanja in razumskih refleksij, ker to je bajka — najivni plod brezskrbno se igrajoče domišljije, ter ocenimo le obliko! O svojem jeziku pravi pesnik sam v predgovoru: „Rabim pogosto izraze, ki se pri nas kaj redko, v srbo-hrvaščini pa obično nahajajo; rabim jih iz dveh povodov: prvič, ker so se tu in tam bolje prilegali misli i dikciji, ali pa meri i stihu; drugič pa, i poglavito, ker v obče menim, da bi bilo jako koristno za razvoj

Socijalni pomenki.

(Piše dr. Ivan Ev. Krek.)

(Dalje.)

IV. Francoski prevrat, komunizem in anarhizem.

Da ne bo naše razkladanje nepopolno, ozrimo se še jedenkrat na Francosko, kjer smo našli može kakor Babeufa, Cabeta, Lerouxa.

Na Francoskem je bilo po znamenitem uporu l. 1830. zlasti l. 1834. še več manjših. Upornike so trumoma zapirali; vse ječe so jih bile polne. V neki pariški ječi jim je prišla v roke Buonarottijeva, v Bruselju izdana zgodovina o Babeufovi zaroti. Hlastno so jo prebirali in sprejemali komuniška načela. Ko so bili l. 1837. osvobojeni, so jih jeli krepko razširjati.

Ob tej dobi se je pričelo komuniško gibanje med proletarijatom samostojno. Preje so bili, kakor smo že dejali, delavci z republikanci v zvezi. Izobraženci so jih vodili. V močnem, krepko se razširjajočem „društvu človeških pravic“ (Société des droits de l'homme) je bilo vsem skupno središče. Ko se je pa vsled imenovanih uporov razbilo, so se jeli delavci vedno bolj zbirati sami zase. Leta 1837. so si osnovali lastno tajno družbo: Société des familles. Ideje zanjo so zajeli iz Babeufovih nauk. Razširjali so jih po družbi in po lastnem glasilu, ki so si je osnovali meseca listopada l. 1837. z imenom „Le Moniteur républicain“. Kakšna so bila načela tega lista, razvidimo najlože iz naslednjih besedij, ki so natisnjene v njem dné 5. rožnika l. 1839: „Gotovo je lepo, če je kdo ateist, toda to ni dovolj. — Ni mož krvi, kdor varčno toči grešno kri. Le jedno sredstvo se more rabiti: umor kraljev, umor tiranov, zavratni umor, ali kako se more imenovati to junaško dejanje.“

V vseh ozirih se sklicuje „Moniteur“ na Babeufa. Tajno združevanje med delavci se je širilo. Znamenita je zlasti „Société des

saisons“, ki so jo ustanovili Blanqui, Barbès in Bernard. Naravnost so zatrjevali, da hočejo vzgajati društvene ude za boj s silo proti obstoječi družbi. Cela vrsta zavratnih napadov in manjših uporov se je v nji skotila. A živela je le malo časa. Vlada je zvedela zanjo in jo je razgnala. Proletarci so si nato ustanovili novo tajno zvezo z imenom „Société des travailleurs égalitaires“. Boljši in modrejši republikanci, ki so bili doslej še vedno v dotiki s proletarci, so se l. 1840. uprav vsled komuniških Babeufovih načel, ki so po teh zvezah vedno bolj prodirala med nje, ločili od njih. L. 1840. je izdal v Babeufovem zmislu neki I. I. Pillot knjižico: „Ni châteaux, ni chaumières, ou l'état de la question sociale“ (Ne gradov, ne koč, ali stanje družabnega vprašanja), ki je bila celó komunistu Cabetu prehuda. Med nižjim ljudstvom si je pridobila za čuda vpliva. Delavska zveza je dobila že l. 1841. dve glasili: „L'Humanitaire“ v Parizu in „Travail“ v Lyonu.

To delavsko gibanje, ki je bilo najodločnejše materijališko¹⁾, sovraštva polno proti veri in Bogu samemu in revolucijsko hkrati, se navadno omenja pod imenom Babeuvizma. Socijalna demokracija, pa tudi anarhizem sta na Francoskem dobila svoje pristaše iz njega.

Govoré o Leroux-u smo dejali, da je prvi uvêdel nemško modroslovje v družboslovje. On ni ostal jedinec. Nemški modroslovci so si sredi našega veka priborili prvo mesto v umstvenih vprašanjih. Njihove zmote so vkljub

¹⁾ V svojem programu, sprejetem dné 20. velikega travna leta 1841., zmetujejo društveniki r o d b i n o, z a k o n, mesta in naravnost pravijo, da „se mora razširjati materijalizem, ker je neizpremenljiv naravni zakon, na katerega se vse opira in katerega se ne more prestopiti, kdor neče zaiti v zmoto.“

vsi zamotanosti in absurdnosti, morda ravno zato, neizmerno vlekle. Kant, Fichte, Schelling so bili na dnevnem redu ne samo pri Nemcih, ampak tudi pri Lahih, Francozih in Rusih v vseh vprašanjih, tudi v družboslovju.¹⁾

Največji vpliv je pa imel Hegel, ki je v svojem modroslovju ustvaril umstveni temelj socijalni demokraciji. Kolikor smo si ogledali mož, ki so se ukvarjali s komuniškimi in socijalskimi idejami, pri vseh vidimo, da se gibljejo samo na polju naravnega prava. Napačno pojmujejo enakost med ljudmi in potvarjajoč pomen in izvor oblasti prihajajo do napačnih sklepov. Hegel je pa podal poleg naravno-pravnega načela še metafiziško v podporo tem zmotam.

Po njegovem nauku izvirajo vse stvari iz idej; bistvo stvarem je pa gibanje, izpreminjevanje ravno teh idej. Nič ni stalnega. Nič ni stalno resničnega, dobrega, lepega. To, kar biva ali je, je resnično in dobro, dokler biva. Ko stopi drugo na njegovo mesto, je to resnično in dobro. Vse je v vednem boju in razporu. Iz tega boja se pa rodé nove ideje in nove stvari; kar biva, ima že v sebi kal lastnega razpada. Nasproti se mu namreč postavi njegovo protislovje, njegova negacija in preko te negacije se razvije sedaj nekaj novega. Tako iz nebitij nastajajo bitja.

Prva stvar, katere so se polotili komunisti in socijalisti iz Hegelovega modroslovja, je stavek, da ni nič stalnega, da se vse preko protislovij razvija. To so brž uporabljali v

¹⁾ Za klasiško pričo navajamo: Fr. Mehring: „Geschichte der deutschen Sozialdemokratie I. Stuttgart. Dietz. 1897“ (Die Geschichte des Sozialismus in Einzeldarstellungen von E. Bernstein, C. Hugo, K. Kautsky, P. Lafargue, Fr. Mehring, G. Plechanov III. zv. I. del) str. 27, 28: „Dem überwältigenden Einfluss des bürgerlichen Sozialismus hatte das französische Proletariat erst einzelne Theoretiker entgegensetzen, die — — — mit den dialektischen Waffen der deutschen Philosophie die Widersprüche der modernen Zivilisation aufzulösen versuchten. Es waren zwei Schriftsetzer: Leroux und Proudhon —.“ Potem opisuje, da sta si bila socijalizem in slojevni boj v nasprotju. Nemškemu modroslovju se je šele posrečilo ju združiti, in sklepa: „Und deutsche Köpfe vollbrachten diese weltgeschichtliche That.“

družboslovju trdé, da verski, нравni, pravni pojmi in družabne oblike tudi nimajo nobene stalnosti. Gospodarski red in družabne oblike: družina, država, ki sloné na zasebni lasti, imajo svojo oporo v verskih, нравnih in pravnih pojmih svoje dobe. A kmalu dobé svojo negacijo in preidejo v popolnoma nove pojme. Tako pa nastane tudi popolnoma nov gospodarski red. Tako se bo iz zanikavanja zasebne lasti razvil komunizem in ž njim novi pravni in нравni pojmi.

Po Hegelovem je ideja prej nego stvar. Marx je pa to zavrzel, privzemši Hegelovemu modroslovju materijalistično načelo, ki taji vsako idejo, ker zanikava vsako duševnost in je iz človekovega razmerja do stvarij, katere rabi v svojem življenju, to je iz načina človekovega gospodarstva zlasti proizvajanja blaga izvajal tudi ideje. Tako je prišel komunizem na čisto materijalistična tla.¹⁾

O tem izpregovorimo še kasneje, ko se bomo podrobneje pečali z Marxom. Sedaj samo še jednóč zatrjamo, da je Hegelovo modroslovje spravilo komuniške in socijalistične ideje v novo strugo.

To vidimo zlasti pri Proudhonu.

P. I. Proudhon je bil rojen leta 1813. Ubogih starišev sin je bil do svojega dva-
indvajsetega leta stavec v Besançonu. Silna vedoželjnost ga je prestavila izpred črkovne omare za učilno mizo. Z vsemi močmi se je lotil učenja. Dobil je znatno ustanovo s pogojem, da vsako leto opiše, česa se je učil. Kot namen svojim študijam je izjavil leta 1837. besançonski akademiji, da „hoče iskati sredstev, kako bi se dalo najubožnejšemu in najštevilnejšemu sloju fiziško, нравno in umstveno pomagati.“

Leta 1839. je zastavila akademija med drugimi tudi to-le tekmovalno vprašanje: „Gospodarske in нравne posledice, ki jih je doslej in ki jih bo v prihodnje na Francoskem imel zakon o jednaki delitvi premoženja med otroke.“ Proudhon se je lotil tega vprašanja. Izprva razpravlja te-le temeljne stavke: „Kakšno je načelo dednega prava?“

¹⁾ Prim.: „Materijalistično modroslovje“ v „Kataloškem Obzorniku“ 1897, št. 1 in 2.

Kateri so vzroki nejednakosti? Kaj je lastnina? V svojem spisu prihaja do zaključka, da je vsi nejednakosti vzrok zasebna lastnina in z vso silo svojega uma pobija pravico do zasebne lasti. V kratkem podajemo tu vsebino njegovega spisa:

Francoski zakoni govoré o enakosti pred zakonom. A zraven tega priznavajo nejednakost v premoženju. Kjer je premoženje nejednako, ne more biti niti sence enakosti. Premoženje pa bo toliko časa nejednako, dokler bo v veljavi zasebna last. Dvoje načel se poudarja v obrambo zasebne lasti: a) pravica, polastiti se stvari, ki nikomur ne pripada (*Res nullius cedit primo occupanti*) in b) pravica do dela in vsled tega tudi do stvari, ki se z delom proizvajajo. Nobeno teh načel ni resnično. Prvo zavira zasebno last, drugo jo uničuje. Zasebna last je prav za prav istovetna s tatvino (*La propriété est vol*).

Te misli je Proudhon v lepi obliki predložil akademiji pod naslovom: „*Qu' est ce que la Propriété? ou recherches sur le principe du droit et du gouvernement.*“ Paris 1840. (Kaj je last? ali razprava o načelu prava in vlade.)

Besaņonska akademija je še tisto leto zavrgla ta spis. Pisatelja so hoteli spraviti pred sodišče, toda zanj se je potegnil Blanqui, češ da njegovo delo ni hujskajoče, marveč akademijska razprava. Blanqui je hotel rešiti Proudhona z njegove napačne poti. Pisal mu je in ga opozarjal, da se iz zlorabljené zasebne lasti ne sme sklepati, da bi bila ta last že sama na sebi krivična. Svoje pismo je sklenil tako-le: „Z lastnino ste, sodim, prispeli tje, kamor je prišel Rousseau pred 80 leti z vedo, k okičenemu zapravljanju duha in znanja.“

V svojem spisu se sklicuje Proudhon naravnost na Hegela in popolnoma v zmislu Hegelove dijalektike dokazuje¹⁾, da se iz teze, prvotne nezavestne skupne lasti, preko njene antiteze, zasebne lasti, razvija sinteza — zavestna skupna last, zavestni komu-

nizem. Hegelova blodnja je Proudhonu umstveni temelj.

Drugo večje delo je izdal Proudhon leta 1843. z naslovom: „*De la création de l' Ordre dans l' humanité ou principes d' organisation politique*“ (Kako se je ustvaril red v človeštvu ali načela politiške organizacije). V nji piše o religiji, da bo kmalu popolnoma izginila, o filozofiji, o kateri pravi, da je vse in nič (*qui est tout et qui est rien*), o metafiziki, ki ima biti proizvodjanje reda, o politiški ekonomiji, o znanosti proizvodjanja in o zgodovini, ki mu ni nobena znanost, marveč le stvarina zanjo, in o javni oblasti, ki mora pripadati samo ljudstvu — vsakomur jednako. Politiška ekonomija bo naposled rešila uganke: Kaj je človek? Odkod prihaja? Kam gre? — Kaj je hudo? Kaj je Bog?¹⁾

V tretjem delu: „*Système des Contradictions économiques ou Philosophie de la misère*“ (Sestav ekonomiških protislovij ali modroslovje revščine) opisuje razvoj bogastva na jedni in revščine na drugi strani in v tej zvezi izreka nesramne bogokletne besede: „*Dieu c' est hypocrisie et mensonge, Dieu c' est tyrannie et misère.*“ Vse torej razdira, vse proklinja, samo pri jedni stvari se omeči njegovo zakrkneno srce, ko namreč gleda uspehe krščanske ljubezni v usmiljenih sestrah: „*Usmiljena ljubezen toliko ženskih visokega rodú, vzgoje in posesti — — me gane v srcu in zdelo bi se mi strašno, če bi mojemu peresu ušla jedna beseda zaničevanja ali smešenja, ko govorim o dolžnostih, ki napolnjujejo vse te blage ženske s toliko ljubeznijo, ne da bi jih kdo ali kaj sililo k temu. O ve svete in junaške ženske, vaša srca so uhitela našemu času, a mi smo le malovredni mazači, mi zmotni filozofi, zmotni učenjaki, ki bomo morali zagovarjati brezuspešnost vašega prizadevanja. Naj bi kdaj prejele svojo plačo in naj bi vedno lahko preslišale, kar je peklenski duh sedanje družbe proti vam meni na dušo in na srce položil.*“

To so značilne besede iz ust moža, ki je po svojih naukih v pravem pomenu be-

¹⁾ Navedeno delo str. 280.

¹⁾ Str. 520.

sede anarhist, saj sam pravi, da končno „mora zmagati anarhija, t. j. splošno brezvladje.“ Le tako si bodo vsi ljudje dejansko jednaki.

V. Socijalizem in komunizem na Nemškem pred Marxom.

Francosko in angleško komuniško gibanje ni bilo brez vpliva na Nemčijo. Malostne razmere v nemških državah so sicer ovirale razvoj mladih, revolucijskih idej, toda vrat jim niso mogle zapreti. Pot, po kateri so prihajale, je bila taka kakor drugod: pot materijališke vede, kratkovidnih vlad in kapitalistiškega izsesavanja.

Materijališka načela so se jela udomačevati po vseučiliščih, med izobraženci, v modroslovju in tudi v drugih vedah že izza 18. veka. Modroslovje je nastopilo na Nemškem že s Kantom tisto opolzko stezo, ki je morala voditi v popolno materijalstvo. Saj je ravno Kant omajal izvestnost človeškega spoznavanja in s tem pričel boj proti objektivnosti predstav in pojmov, ki jih pridobiva človek po čutilih in po umu. Ta boj je bil sam po sebi boj proti stalni resnici. V naravoslovju je modroslovsko že Kant sam utemeljil evolucijsko načelo s svojo znano teorijo o razvoju svetovnih teles. To načelo je pričetek evolucijskemu naziranju o postanku vseh stvari na svetu, ne samo neživega stvarstva, marveč tudi organizmov in naposled človeka samega. Darwin ima v Kantu modroslovskega očeta.

Razvoja v spoznavanju sicer Kant še ne pozna; njegovi učenci Fichte, Schelling in zlasti Hegel so pa tudi v tem oziru dovršili njegov sestav. Dosledno so prišli po Kantovih naukih do zaključka, da ni nobene stalne resnice, da ni bistvenega razločka med ničim in nečim, da se preko protislovij vrši veden napredek človeškega umovanja. Vendar so pa vsi ti modroslovci še idealisti. Trde namreč, da je ideja preje nego stvar, mišljenje preje nego istina, duh preje nego narava ali zunanje stvarstvo. Zato so njihovi nauki pošteni kratkovidnejem celó prijali, in protestantsko bogoslovje jih je uporabljalo v

oporo religije, češ da se ravno po njih najboljše dokazuje osebni Bog. A kmalu so nastopili drugi možje, ki so sicer ohranili bistvo teh modroslovskih nauk, samo preobrnilo so jih iz idealizma v materijalizem. Evolucijsko načelo so sprejeli v vseh ozirih za svoje vodilo, samo to so izpremenili, da so postavili stvar preje nego idejo, bit preje nego mišljenje, naravo preje nego duha. Iz materije in njenih zakonov so razlagali razvoj sveta, pa tudi človeka, njegovih mislij in njegovega hotenja. Na ta način so izpodmaknili v svojem modroslovju božji ideji vsako mesto. Tajili so Boga in s tem seveda tudi samostojno dušo, razloček med človekom in živaljo. V vzneseni obliki je prvi nastopil to pot Ljudevit Feuerbach. V svoji knjigi „Ueber das Wesen des Christenthums“ se bogokletno zadira v vse, kar je svetega kristjanu in v razdraženi podlosti kričal, da je človek to, kar je. Vera v jednega Boga mu je izvor sebičnosti in krivic. Tako daleč je šel, da je židovsko dobičkaželjnost tolmačil iz njihovega monoteizma. Zato je pa strastveno sovražil židovsko religijo in zavoljo nje vse žide. V bogoslovnem oziru sta pomagala razdirati Feuerbachu David Strauss s svojim nagnusnim spisom „Jesusovo življenje“ in Bruno Bauer s svojo „Kritiko evangelske zgodovine“ (1841). V tej knjigi se zrcali najgorje sovražstvo proti krščanstvu. Bauer trdi, da je vampir duševne abstrakcije v krščanski religiji do zadnje kaplje izsesal človeštvu moč in sok, kri in življenje.

Ti duševni revoluciji so dobili med izobraženci mnogo pristašev. Njihov sestav je bil sicer še nepopoln, ker še niso znali uporabljati materijaliških načel na človeško družabno življenje, a pripravili so tla, na katerih je sezidal Marx svoje materijališko družboslovje.

Poleg materijalizma, ki se je na Nemškem v drugi polovici prvega polveka širil med izobraženci, imamo med njimi še drugo važno duševno smer. L. 1830. je buknila revolucija na Francoskem, ki je priborila republikanskemu meščanstvu zmago nad monarhijo. Tedaj so se bili tudi vzdignili Poljaki proti

Rusom; v tem boju za svojo svobodo in neodvisnost so sicer podlegli, a izgnani iz domovine so zanesli revolucijske misli po vsi zapadni Evropi.

Na Nemškem sta imela oba imenovana upora čudovito veliko moči. Nemški knezi in kneziči, — oholi po svojem značaju, a revni in ponajveč duševno omejeni, — so dobili kmalu zlasti med mladino hude nasprotnike. Do malega vse je postalo revolucijonarno. Pričel se je boj proti absolutizmu, zahtevale so se za ljudstvo politiške pravice. Gromeli so proti tiskovni cenzuri, proti uradništvu sploh in tudi proti vladarjem samim. Zabavljalo, kritikovalo se je vse vprek. Vse polno spisov se je v tem duhu širilo po Nemškem; ustanavljala so se tajna društva, prirejali skrivni sestanki. Tako se je rodil liberalizem v meščanskih stanovih. V

lepem slovstvu je nova doba vrgla stari klasicizem. Svoboda in napredek sta se jela proslavljati z odkrito revolucijskim nakitom. Liberalnih pesnikov se je oglasila nepregledna vrsta. Omenjamo naj samo Herwegha, ki je v časopisu „Deutsche Jahrbücher“ priobčeval svoje hude pesmi. Liberalni leposlovni zbor sta pa vodila znana žida Börne in Heine. Oba sta po julijski revoluciji leta 1830. hitela v Pariz in od ondod sta napadala nemške državne razmere. V njuni družbi smemo imenovati tudi Platena, ki je z vso silo svojega bogatega duha pisal in pel proti ruskemu carstvu in proslavljal Poljake. Poezija na Nemškem je bila za nekaj časa izključno liberalna, in ko so zabavljali proti vladarjem, niso pozabili napadati z jednako strastvenostjo religije, cerkve in duhovništva.

(Dalje.)

O derviših.

(Spisal dr. Fr. L.)

Beseda „derviš“ izvira iz perzijskega jezika in pomenja ubožca. Derviši so bili iz prva in so še dandanes mohamedanski redovniki in sicer ubožni, ki se živé ali bi morali živeti ob miloščini drugih vernikov. Vendar je dandanes pomen besede nekoliko širši, in na zapadu imenujemo vsakega islamskega verskega fanatika derviša.

Brez dvoma so mohamedanci sprejeli redovništvo in posebej meništvo od kristijanov, kakor marsikaj drugega. Pa ne samo da so posnemali kristijane, tudi njih vera sama jih je nagibala, da so ustanavljali razne redovne družbe, bodisi za pokoro in zatajevanje, bodisi za molitev, bodisi za nenavadna verska opravila. V vseh teh redovih se kaže ta značaj, da težé po čudnih, pretiranih, nenavadnih in tudi nenaravnih stvaréh, kakor bi bile take Bogu posebno všeč. Tako n. pr. si je kmalu po Mohamedovi smrti neki redovni ustanovitelj, Ovais, izbil zobe v spomin, da je Mohamed v neki

bitki izgubil jeden zob, pa je zahteval, da so si vsi učenci njegovi izbili zobe. — Nastali so polagoma med mohamedani mnogi redovi, katerih začetniki in predniki so se imenovali še j h e (ali šehe), učenci pa d e r v i š e. Dandanes so derviši povsodi med mohamedani, bodisi v Arabiji, v Egiptu, v Perziji, zlasti na Turškem. Tujec jih utegne spoznavati najbolj ob posebnih prilikah, zlasti ob njihovi molitvi, tako zvanem zikru, to je spominu na Alaha.

Dolžnosti dervišev so razne, med njimi je najvažnejša molitev. Poleg tega se morajo ob določenih dnevih postiti, včasih po noči bdeti, drugoč se trpinčiti, vedno pa morajo natanko slušati svojega prednika. V pokorščini ravnajo slepo in ne poznajo nobenih ozirov. Nekateri živé samski, nekateri pa so oženjeni; nekateri so v skupnih samostanih, drugi pa raztreseni in pridejo le ob določenih dnevih v samostane; nekateri so

so pisali po glagolitsko notri do šestnajstega stoletja.“¹⁾)

¹⁾ Linhart l. c. celó trdi, da je bila v Ljubljani glagoliška knjigotiskarna; in isto tako Vodnik „L. Novice“ 1797, 62.

A „po vsem tem je verjetno (sklepa Josip Marn), da se je i naš jezik — novoslovenščina — pisal kedaj glagoliški in cirilski ter da se je staroslovenščini na zahodu med Slovenci godilo skoro ravno tako, kakor med Hrvati, Srbi, Bolgari, Rusi in tudi med Čehi.“

(Dalje.)

Socijalni pomenki.

(Piše dr. Ivan Ev. Krek.)

(Dalje.)

Materijališko načelo med izobraženci in revolucijski duh med meščanstvom sta pa imela kmalu še tretjega tovariša — v socijalskem in komuniškem gibanju med delavci. Veliki obrt se je splošno sicer na Nemškem mnogo kasneje razvil, nego na Francoskem in Angleškem; tvornic je bilo v prvi polovici našega stoletja le malo, pač pa je bila močno razvita domača industrija. V Šleziji se je večina ljudij na kmetih pečala s tkalstvom. Odirali so jih prodajalci preje in kupci s platnom. Že leta 1792. je med njimi buknil mal upor; tkalci so takrat na sejméh s silo napadali svoje odrtnike. Na Saksonskem se je izdelovalo sukno in bombaž. V Šemnici so se ustanovile velike tvornice, in to mesto se je jelo imenovati saksonski Manchester (Manchester). Delavcem se je slabo plačevalo, zahtevalo pa veliko od njih. Tudi v porenških mestih se je kmalu pojavil veliki obrt. V achenskem, kolinskem in düsseldorfskem okraju se je izdelovalo bombaževo, volneno in svilnato blago. Tudi železarstvo in sploh kovinarstvo se je krepko pričelo. S tem je pa tudi nastopala socijalna beda. Delavci niso imeli nobenega zakonitega varstva. Nernavnost, nevednost in uboštvo so gospodovali med njimi. Ni čuda! Otroke so silili k težkemu delu od 4. ure zjutraj do 6. ure zvečer. Vse vprek so tvorničarji s trukom pritiskali delavce. In vlade se niso brigale za to. Šele po l. 1848. so se pričele nekaj gibati. Delavci so bili sicer splošno zeló ne-

zavedni, toda rokodelski pomočniki so zanesli kmalu med nje komuniške in socijalske ideje s Francoskega. Vrh tega so se tudi nekateri izobraženci jeli zanimati za delavce, izprva seveda stojč izključno na liberalnem stališču.

V leposlovju imamo n. pr. Karola Becka, ki vnema v svojih pesmih „o ubogem možu“, zoper Rothschilda, češ, da se proti njemu — kralju kraljev, poveljniku sužnjev — dvigne kmalu sodba svobodnih mož. Meissner opisuje blede otroke v tvornicah, kjer jim medena kolesa bijejo takt k vročemu plesu, in bogokletno se roga Izveličarju, ker je obljubil otrokom nebeško kraljestvo. Lenau je v svojih melanholičnih pesmih često udaril na struno, ki je odmevala tudi v potrtem delavskem srcu. Glavna smer je bila vsem tem pesnikom odločno naperjena proti religiji in proti cerkvi.¹⁾)

Najgorji je bil v tem oziru žid Heine, ki se v mnogih svojih spisih že otresa liberalstva in se že popolnoma približuje socijalizmu.²⁾)

¹⁾ Za vzgled navajamo te-le Lenauove verze:

Das Licht vom Himmel lässt sich nicht versprengen,
Noch lässt der Sonnenaufgang sich verhängen
Mit Purpurmänteln oder dunklen Kutten,
Den Albigensern folgen die Hussiten.
Und zahlen blutig heim, was jene litten;
Nach Huss und Žizka kommen Luther, Hutten,
Die dreissig Jahre, die Zevennenstreiter,
Die Stürmer der Bastille und so weiter.

²⁾ Naslednjo značilno njegovo pesem uporabljajo mnogokrat še dandanašnji socijalni demokratje:

Herwegh, posebno pa Freiligrath¹⁾ in Jurij Weerth²⁾ se tudi smejo imenovati socijalski pesniki.

Revolucijske pesmi niso prišle med delavsko ljudstvo pri velikem obrtu; to je bilo v svoji zapuščenosti še nesposobno, da bi jih moglo umevati. Večini je bil jedini ideal — žganje. Žganjarstvo je uničevalo pri delavcih, kar jim je še ostalo močij od trdega dela. A izobraženci — seveda zlasti mlajši — so slastno segali po takih proizvodih, in ideje, ki so se jih nasrkali po njih, so potem širili dalje.

Ein neues Lied, ein bessres Lied,
O Freunde, will ich euch dichten:
Wir wollen hier auf Erden schon
Das Himmelreich errichten.

Wir wollen auf Erden glücklich sein
Und wollen nicht mehr darben;
Verschlemmen soll nicht der faule Bauch,
Was die fleissigen Hände erwarben.

Es wächst hienieden Brot genug
Für alle Menschenkinder,
Auch Rosen und Myrten, Schönheit und Lust
Und Zuckererbsen nicht minder.

Ja, Zuckererbsen für Jedermann,
Sobald die Schloten platzen!
Den Himmel überlassen wir
Den Engeln und den Spatzen.

¹⁾ Strojevodja na parniku, na katerem se vozi kralj po Renu, poje v neki Freiligrathovi pesmi tako-le:

Du bist viel weniger ein Zeus, als ich, o König,
ein Titan!

Beherrscht' ich nicht, auf dem du gehst, den
allzeit kochenden Vulkan?

Es liegt an mir: — Ein Ruck von mir, Ein
Schlag von mir zu dieser Frist,
Und siehe das Gebäude stürzt, von welchem
du die Spitze bist.

Der Boden birst, aufschlägt die Gluth und sprengt
dich krachend in die Luft!

Wir aber steigen feuerfest ans Licht aus
unsrer Gruft!

Wir sind die Kraft! Wir hämmern jung das
alte morsche Ding, den Staat,
Die wir von Gottes Zorne sind bis jetzt das
Proletariat.

²⁾ Industrijo opisuje ta-le njegova pesem:
Und Menschen opfernd steht sie wieder da
Des Irrthums unersättliche Begierde;

Dasi so bili pa delavci zanemarjeni, vendar niso bili izgubili še vseh svojih sil. Glad jih je prignal parkrat h krepkim stavkam in nekakšnim uporom. Največji tak upor je bil začetkom rožnika l. 1844. v šleških tkalskih vaseh Peterswaldau in Langenbielau. Zwanzigerjevo podjetje je ondi odiralo tkalce s slabo plačo in jih dražilo s surovim ravnanjem. Med tkalci se je rodila pretresljiva pesmica o delavski bedi. Nekaj vrstic iz nje bodi za vzgled:

Hier hilft kein Bitten, hilft kein Flehn,
Umsonst sind alle Klagen;
Gefällt's euch nicht, so könnt ihr gehn,
Am Hungertuche nagen.

Nun denke man sich diese Noth
Und Elend dieser Armen,
Zu Hause keinen Bissen Brot,
Ist das nicht zum Erbarmen?

Erbarmen? Ha, ein schön Gefühl,
Euch, Kannibalen! fremde;
Ein jeder kennt schon euer Ziel:
Es ist der Armen Haut und Hemde!

Ko so delavci nekoč peli to pesem pred Zwanzigerjevo hišo, je policija jednega izmed njih zaprla. To je zažgalo upor. Dne 4. rožnika se je zbrala ogromna množica in šla paroma pred Zwanzigerjevo stanovanje. Zahtevala je višjo plačo. Porogljivo so jih odpodili. Razjarjeni tkalci so udrli v palačo in so vse razbili in pokončali, kar je bilo mogoče. Nekateri so svetovali, naj se hiša zažge. A večina se je temu uprla, češ, potem dobi Zwanziger odškodnino. Namen uporu je pa, spraviti ga v uboštvo, da bo tudi on vedel, kakšna je lakota. Drugi dan so razdrli pa-

Weinend verhüllt sein Haupt der Paria,
Indes der Andre strahlt in goldner Zierde, —
Doch Thränen fliessen jedem grossen Krieg,
Es führt die Noth nur zu gewisserm Sieg,
Und wer sie schmieden lehrte Schwert und
Ketten,

Kann mit dem Schwert aus Ketten sie erretten.
Was er verlieh, des Menschen hehrer Geist,
Nicht Einem — Allen wird es angehören!
Und wie die letzte Kette klirrend reisst,
Und wie die letzten Arme sich empören:
Verwandelt steht die dunkle Göttin da,
Beglückt, erfreut ist alles, was ihr nah!
Der Arbeit Noth, die Niemand lindern wollte,
Sie war's, die selbst den Fels bei Seite rollte.

lačo podjetniku Dierigu. Vojaki so jih izkušali odgnati in so streljali med nje. A to jih je tako razkačilo, da so planili nad vojake in jih prisilili, da so ostavili vas. Drugi dan je prigrmel vojaštvo v večjem številu in je udušilo upor. Tkalce so pa trumoma gonili pred sodišče in jih strogo kaznovali. Opomniti moramo, da niso delavci nobene osebe napadali in da so vse drugo pustili pri miru, razven lastine svojih odiralcev. Z

bajoneti in krogli, z bičem in z ječo se niso popravile tkalske razmere. Žalostna usoda ubogih tkalcev je po uporu pridobila mnogo ljudij, ki so se jeli zanimati zanje. Vlada pa ni posegla vmes z zakoni in ni varovala človeške pravice izsesanih delavcev, temveč s tajno policijo je vohala okrog, kje bi zinil kdo kako trdo proti njeni oblasti. S tem je seveda le pripravljale še hujše upore. (Dalje.)

Književnost.

Slovenska književnost.

Pri stricu. Povest. Spisal Ivo Trošt. V Ljubljani 1898. Izdalo društvo za zgradbo učiteljskega konvikta v Ljubljani. Natisnil in založil Rudolf Milic. 8°. Str. 111. Cena 40 kr. — Mirko Svetlič, dober šestleten dečko, je šel iz domače hiše k svojemu stricu na Koroško. Oče njegov je imel veliko družino, zato ga je dal bratu, ki ni imel nič svojih otrok, razven hudobnega pastorka Rudolfa, in je bilo torej upati, da bo kdaj Mirko stričev dedič. A stričeva žena ni nič rada imela Mirka, še manj ga je mogel trpeti Rudolf. — Na tej podlagi se suče naša povest, ki ima dokaj izvornosti, zanimivosti in tudi šaljivosti, toda želeli bi več — kakor bi rekli — členovitosti. Umotvor imej primerne in pregledne dele, povest kaži določene odstavke, razvoj potekaj po razrejenih stopinjah, ki se pa vse lepo vjemajo in družijo v celoto; tak umotvor ugaja. Ako se pa pripovedovanje enakomerno snuje dalje in dalje, brez prestanka, brez določenih „postaj“, utruji se čitatelj, in vtisek ni tako ugoden, kakor bi bil sicer. Da je celota tako razrejena po delih, to zahteva umetnost v obče, ne samo pripovedno pesništvo. Zato želimo, da tudi naš vrli pisatelj pazi na to stran, da celoto pregledno razdeli, jednemu delu dá več pomena kakor drugemu, zakaj ne smejo biti vsi jednaki. Povest se začne na mirni osnovi; čim dalje bolj se zapletó nitke, čimdalje živahneje in močnejše delujejo razne sile, da pride razvoj do višine, s katere se bolj ali manj krepko in mirno „spusti“ do jasno označenega konca.

Želimo, da bi se z obilnim prodajanjem dobrih knjižic društvu za zgradbo učiteljskega konvikta dobro pomaglo.

Dr. Fr. L.

† *Nje Veličanstvo cesarica in kraljica Elisabeta avstrijska.* Nje životopis, opis smrti in pogrebne svečanosti. V Trstu 1898. Izdala in založila Tiskarna Dolenc. 8° str. 16. Cena 10 kr. Z eno podobo.

O. H. Š.

Izvestja musejskega društva za Kranjsko.

Urejuje Anton Koblar. Izdaje in zalaga „Musejsko društvo za Kranjsko“. 8°. — „Izvestja“ so letos že v osmem letniku. Poti, katero so nastopile iz prva, držé se tudi sedaj, da namreč nabirajo in Slovencem podajajo zgodovinske črtice iz domovine v večjih ali manjših kosih. V lanskem letniku sta bila obširnejša spisa: „Gorski zakon in gorske pravde“ J. Vrhovca, in: „Loško gospostvo“ dr. Fr. Kosa. Poslednji pisatelj je tudi priobčil „Iz domače zgodovine“ (843—867), nadalje Milan Pajk „Črtice o nekdanjih slovenskih naselbinah v Gorenji Avstriji“. Poleg daljših spisov je tudi več „malih zapiskov“. — Jednako poln dragocenega gradiva je letošnji letnik. Omenjamo le nekaj dosedanjih spisov: „K petdesetletnici slovenske narodne zavednosti“, sp. A. Globočnik pl. Sorodolski; „Rožnik in cerkev na Rožniku“, sp. I. Vrhovec; „Doneski k zgodovini cerkvâ in farâ na Kranjskem“, sp. M. Slekovec; „Kranjski bogoslovci v Rimu“, por. Josip Benkovič; „Iz zgodovine Jugoslovanov v šestem stoletju po Kr.“, sp. dr. Fr. Kos; „Rimski romarji iz slovenskih dežel“, sp. F. Kovačič; „Iz Schönlebnovih zapisnikov o kranjskem plemstvu“, por. Janko Barlé. Pred vsemi pa je zanimiv in pozora vreden spis urednika Koblarja samega: „Čegav je Žumberk?“, ki se je začel v 4. snopiču. Znano je, da si prisvajajo Hrvati Žumberk tudi v zgodovinskem oziru. A g. Koblar trdi odločno, da je „vojvodstvo Kranjsko smatralo ta okraj vedno kot del Kranjske dežele“. Naj bi vsaj ta spis vzbudil naše možé, da bi pretehtali to vprašanje, predno se zopet odstopi kos Kranjske dežele sosedu. — Izvestjem pa želimo veliko naročnikov in bralcev.

Sv.

Herška književnost.

Historija srednjega vijeka za narod hrvatski i srbski. I. Sveska: Rimski svijet na domaku propasti i varvari. Napisao Natko Nodilo,

Socijalni pomenki.

(Piše dr. Ivan Ev. Krek.)

(Dalje.)

VI.¹⁾ Weitling.

Slišali smo, kako je bilo pred l. 1848. med nemškimi delavci veliko nezadovoljnosti in je semtertje izbruhnil kak upor. Nemške vlade so sploh mislile, da je proti takemu novemu duhu dovolj močna policija. Od l. 1830., ko so se na Nemškem po prej navedenih važnih zgodovinskih dogodkih — julijeви revoluciji na Francoskem in poljski vstaji — rodili liberalno in tudi revolucijsko nadahnjeni možje, je bilo zapiranje in pregnanje na dnevnem redu. Mnogo jih je vsled tega bežalo iz svoje domovine. Pariz je bil središče tem ubežnikom in pregnancem. Ondi so osnovali že l. 1834. tajno „zvezo izobčencev“ (Bund der Geächteten), ki si je postavila za namen osvoboditi in preporoditi Nemčijo po francoskih revolucijskih vzorih. V zvezi so bili zlasti rokodelski pomočniki velikega pomena. Bilo jih je tudi največ. Izobraženi pregnanci so jih pridobivali zase, da so bili po njih v dotiki z domovino. V pomočniškem potovanju ni slutil nikdo nič hudega. In vendar so zanašali pomočniki iz Pariza nove nauke domov. Da, prvi nemški komuniški teoretik je bil — krojaški pomočnik Viljem Weitling.

Weitling se je rodil l. 1808. v Magdeburgu, nezakonski sin uboge matere. Krog l. 1835. je na svojem potovanju prišel v Pariz, kjer je ostal nepretrgoma do l. 1841. Ondi se je nasrkal socijalskih idej. Izprva mu je bil Babeufov nauk najvišji vzor. Tudi Lammenais je imel veliko moč nanj. Ko se je l. 1836. „zveza izobčencev“ razdrla, se je osnovala na njenem mestu „zveza pravičnikov“ (Bund der Gerechten). V nji je

Weitling imel vodilno besedo. L. 1838. je spisal prvo nemško komuniško knjižico: „Die Menschheit wie sie ist und wie sie sein sollte.“ Skrivaj se je natisnila in po pomočnikih se je širila med ljudstvo.

Weitling je kmalu nato ustanovil „zvezo pravičnikov“ tudi v Švici. Vsak je moral pri sprejemu to-le izjaviti:

„Delavci smo že siti delati za lenuhe, trpeti v pomanjkanju, ko se drugi masté v izobilju; od sebičnikov nečemo sprejemati nobenih težkih bremen več, spoštovati nečemo več nobenega zakona, ki ohranja najštevilnejše in najkoristnejše človeške sloje v ponižanju, revščini, zaničevanju in nevednosti in nekaterim maloštevilnim osebam daje sredstvo v roke, da se povzdignejo za gospodarje delavskih čet. Svobodni hočemo biti in to hočemo, da vsi ljudje na zemlji živé tako svobodno kakor mi, da se nobenemu ne godi ne boljše in ne slabše kakor družemu, marveč da vsi delé skupna bremena, težave, veselje in slasti, t. j. živé skupno.“

Udje so se imenovali „brate“. Weitling je zbiral v ti zvezi samo nadarjenejšje može in jih je vzgajal, da bi kasneje mogli ustanovljati razna društva, v katerih bi razširjali načela, ki so se jih v zvezi navzeli. Zelo previdno je uredil agitacijo. Brez šumnih shodov so delovali udje njegove zveze po gostilnah, v delavnicah, v zasebnih stanovanjih. V podporo temu gibanju je ustanovil Weitling meseca kimovca l. 1841. list „Der Hilferuf der deutschen Jugend“ z geslom: „Gegen das Interesse Einzelner, insofern es dem Interesse Aller schadet, und für das Interesse Einzelner, ohne einen Einzigen auszuschliessen.“ Z mesecem prosincem l. 1842. mu je izpremenil naslov v „Junge Generation“.

¹⁾ Glej Dom in Svet l. 1898, str. 669.

Meseca grudna 1842 je pa izdal svoj poglaviti spis: „Die Garantien der Harmonie und Freiheit“.

L. 1843. je spisal „Das Evangelium der armen Sünder“. Toda ta spis so zasledili, predno je izšel, in v Curihu so obsodili Weitlinga radi bogokletsva in napadov na lastništvo. Leto dnij je predsedel v curiški ječi. Iz Švice so ga iztirali v Nemčijo, od koder je šel v London, kjer so ga francoski, angleški in nemški socialisti sprejeli z veseljem.

Weitlingovi nauki so ob kratkem ti-le:

1. Vsi ljudje imajo jednako pravico do stvari, ki so na svetu. Zato mora pasti zasebna last. Vse bodi vsem skupno.

2. Red v družbi izvira iz soglasja med poželenjem in med zmožnostmi. Poželenje je trojno: vede, pridobivanja in slasti. Človek ima zmožnosti, da ustreza tem poželenjem. Družbo mora voditi veda kot najvišje poželenje.

3. Sedaj vladata samo pridobivanje in slast. Namestu vede gospoduje zmota, praznovrje in laž. Odtod izvira grozna nejednakost med ljudmi. Delavski stanovi trpé v uboštvu in nevednosti, bogatini pa imajo vsega dovolj.

4. Delavski stanovi se morajo rešiti. Družijo naj se med seboj in se pripravljajo za upor. Ko bo revščina prekipela, se bodo vzdignili in vrgli bogatine. Proti bogatinom je revežu vse dovoljeno, tudi — tatvina.

5. Po revoluciji vstane ‚novi Mesija‘, mož, ki bo uredil družbo, da bo stalno srečna brez zakonov, brez kazni, brez vlade. Samo upravo bo imela bodoča družba. Najnadarnejši in najpridnejši jo bodo vodili. Zato pa ne bodo dobili nič več nego najmanjši v družbi. Upravi na čelu bodo stali trije modroslovski izobraženci, najučenejši zdravnik, fizik in mehanik. Osrednji mojsterski zbor si bodo volili v pomoč; ta zbor bo pa vodil mojsterske zборе, ki bodo upravljali dežele, okraje in manjše rodbinske zveze. Poleg mojsterskih zborov se bo v akademijah gojila veda in umetnost. Upravne službe se bodo razpisavale. Prosilci bodo tekmovali s

svojim znanjem in s svojimi deli. Ne bodo se izbirali po osebah, marveč po zmožnostih.

6. Delalo se bo po šest ur na dan. Vsak delavec dobode svojo komerčno knjigo. Na jedni strani se mu vanjo zapiše, koliko bo delal, na drugi pa, kaj bo prejel.

7. Gibanje med delavci mora biti mednarodno. „Kakšno ljubezen more imeti dandanes tisti do tako imenovane domovine, ki nima ničesar v nji izgubiti, česar bi ne mogel dobiti v tujih deželah?“

8. Ženske se ne smejo izbirati v upravne službe, ker so duševno nižje nego moški. Zakon mora biti svoboden. „Kdor je zmožen za ljubezen, naj ljubi!“ Vzgojo otrok vodi od 3. ali 6. leta družba. Rodbina se nima potem več pečati zanje.

9. Religija, kakor se sedaj goji, je škodljiva. Popje goljufajo nižje stanove z upanjem na temno posmrtno življenje. Kristusov nauk je v svoji čisti obliki — komuniški. Prvi kristijani so bili komunisti. Drugi Mesija bo izpopolnil evangeljska načela.

Weitling je marsikaj — zlasti o poželenju — pobral iz Fouriera; v njegovih nazorih o krščanstvu vidimo Lammenaisov vpliv; v ženskem vprašanju in v celi organizaciji njegove družbe pa vidimo — rokodelskega pomočnika.

Pregnali so ga sicer, toda njegov vpliv je ostal. Albrecht in Kohlmann sta za njim razširjevala zlasti njegova načela o krščanstvu in agitovala za nekak krščanski komunizem. Delavci so ju kmalu spoznali kot nepoštena sleparja, zlasti Kohlmanna, ki je iskal pri tem le lastnega dobička. Zato je njuno delo brž zaspalo.

Na popolno brezbožnem temelju je z najpoglejšim cinizmom Viljem Marx, Weitlingov učenec, zbiral tovarišev za tajno zvezo, toda tudi njegovo prizadevanje ni imelo nobenega znatnega uspeha. Pač pa je med rokodelskimi pomočniki in tudi med delavci tlel Weitlingov duh, in ko je Lassalle pričel svojo organizacijo, ga je samo razpihal, in iz tega se je razvilo orjaško socialno demokratsko gibanje po Nemškem.

Engels in Marx sta po pravici vpoštevala Weitlinga. Engels ga imenuje jedinega nemškega socijalca, ki je pred njim res kaj storil. Marx pa je pod vtiskom njegovih spisov dejal, da je nemški proletarijat teoretik evropskega proletarijata, kakor je angleški njegov narodni ekonom in francoski njegov politik.

VII. Komuniški manifest.

Naši bravci vedó, kako je že pred l. 1848. vrelo med delavci na Francoskem, Angleškem in Nemškem. Manjkalo jim je pa jednotnega nauka, ki bi opravičeval njih komunizem; tudi niso bili še združeni ali niso imeli skupne mednarodne organizacije. V živahnem, prekucij polnem l. 1848. pa se je pojavil v tem oziru važen napredek. Meseca svečana je v nemškem jeziku zagledala beli dan teorija materijališkega komunizma, komuniški manifest, ki sta ga sestavila dr. Karol Marx in Friderik Engels. Kmalu potem je izšel njegov prevod v angleškem, v francoskem, v danskem in v poljskem jeziku.

„Zveza pravičnikov“, ki jo je krepko razširjal Weitling, je ustvarila mednarodno središče za ta manifest. Iz početka se je ta zveza širila iz Pariza. Leta 1847. ji je pa London postal glavno mesto. Ondu sta se seznanila ž njo Marx in Engels. Na čelu so ji bili rokodelci: črevljar Henrik Bauer, urar Jos. Moll, krojač Eccarius. Zanimivo je, da so bili krojači sploh najbolj delavni udje v zvezi. Tudi kasneje so krojači najživahneje razširjali komuniške ideje. „Zveza pravičnikov“ je bila tajna; v Londonu so si njeni udje ustanovili javno „komuniško delavsko društvo“. Preje je imela zveza nemško lice. V njenem londonskem društvu so bile pa zastopane vse narodnosti: Holanci, Rusi, Angleži, Čehi, Poljaki in celó Hrvatje. Geslo društvu „Vsi ljudje so bratje“ je bilo v dvajset jezikih napisano na sprejemnici vsakega uda. Komuniško gibanje se je tu prvič pokazalo kot mednarodno. Leta 1847. po leti je priredila zveza prvi mednarodni shod v Londonu. Tu so sklenili, da

se morajo organizovati vsi evropski komunisti, in določila so se načela za agitacijo. Organizacija se je imela razširjati v občinah, v okrožjih, v vodilnih okrožjih, katerim na čelu je stal od vsakoletnega shoda izvoljeni osrednji odbor. Namen zvezi so izrazili takole: „Premagati treba meščanstvo, vlado pridobiti proletarstvu, staro, na nasprotjih med stanovi slonečo meščansko družbo treba podreti in ustanoviti novo družbo brez stanov in brez zasebne lasti“.

Meseca listopada in grudna je iznova zboroval zvezni shod. Pravila so se naposled potrdila. Hkrati so pa sprejeli Marxov in Engelsov načrt komuniškega manifesta, ki je potem izšel meseca svečana. Weitling ni imel nič opraviti s to novo organizacijo. Iz Londona se je bil preselil v Bruselj in od ondod v Ameriko, kjer je zasnoval več komuniških občin. Marx in Engels sta ga spravila izpod nog, da sta sama prišla zvezi na čelo. Neprijazna sta mu bila zlasti zato, ker njuna židovska kri ni trpela, da bi se med komunisti hvalilo kaj krščanskega. Weitling je bil sicer pravi brezverec, vendar se je ob vsaki priliki skliceval na vzvišeni nauk in vzgled božjega Odrešenika. Zato sta ga izpodrinila imenovana žida. S komuniškim manifestom sta dejanski dobila vajeti v roke. Vse komuniško gibanje se je postavilo odslej na njuna načela. Vredno je torej, da si ogledamo vsebino tega znamenitega oklica.

Temelj mu je zgodovinski materijalizem, sezidan na ravno tistih načelih, na katera je Hegel postavil svoj idealizem. Vse je samo materija, tvarina. Duh je le njen pojav. Boga ni. Ni pa tudi nobene stalne resnice in nobene stalne, za vedno veljavne družabne oblike. Rodbina in država, vera, pravo, nravnost so samo za toliko časa, dokler jih ne izpodrine kaj drugega. Zgodovina človeštva je zgodovina bojev med različnimi stanovi ali sloji. Vsak sloj, ki pride do vlade, izrablja vse za-se: vero, pravo, nravnost, rodbino, državo. Razlaga si vse tako, kakor je njemu prav. Kadar propade, tedaj se vse izpremeni. Način družabne uredbe je namreč tak, kakoršno je proizvajanje ali

pridobivanje potrebnih stvari. Vsak poseben način proizvodnje ima svoje posebne družabne razmere, svojo posebno politiko, pa tudi svoje posebno umovanje. Preko najrazličnejših slojevnih bojev se je v sedanji dobi razvilo kapitalistiško proizvodnjo, v katerem gospoduje buržoazija ali meščanstvo, ki je premagalo fevdalstvo. Buržoazija zatira nižje ljudstvo ali proletarijat. Ta dva sloja si stojita nasproti. Mnogoštevilni proletarijat in malobrojno meščanstvo bijeta zadnji družabni boj. Ko zmagata proletarijat, ne bo več novih bojev. Po neizogibnem naravnem razvoju stopi na mesto sedanjega kapitalistiškega proizvodnje komunistično, in s tem se povrne družbi mir in stalno splošno blagostanje.

To misel razkazuje manifest v štirih oddelkih:

1. V prvem govori o meščanstvu in o proletarijatu: državno oblast ima sedaj samo buržoazijski odbor. Vladajoče meščanstvo nima nobenih vzorov več, ampak gleda samo na dobiček. Celi svet se mu klanja, ker se povsod proizvaja po njegovem načinu. Velika mesta so nastala in vzela vso veljavo deželi in njenim prebivavcem. Centralizuje se denar, pa tudi politična moč. Meščanstvo je pa pre-slabo, da bi obvladalo svoje svetovno cesarstvo. V proizvodnji nastajajo polomi, ker se dostikrat preveč proizvaja. Vsled tega pa preostaja delavcev. Ti se kosajo med seboj. Vedno slabše se jim godi; zato pa morejo vedno manj kupovati. S tem si meščanstvo samo koplje jamo. Pomaga si nekaj časa z novimi trgi, toda to ne more biti za vedno, ker gredó povsod podjetja na nič.

Meščanstvo je v svojih bojih vedno zlorabilo proletarce. Hotelo je vse prevrniti, ko je zabavljalo zoper kralje in plemiče, a v resnici se mu je šlo le za lastno gospodarstvo. Samo proletarijat je resnično revolucionarski. Zadnja revolucija bo proletarska.

2. Drugi oddelek popisuje razmerje komunistov s proletarci. Komunisti niso posebna stranka med delavskimi strankami. Njihovi nameni se dotikajo proletarstva sploh. Brez ozira na narodnost skrbé najodličnejše za delavske koristi. Najmodrejši in najna-

prednejši so med vsemi drugimi delavci. Pred vsem hočejo razširiti samozavest med proletarci, da bodo splošno spoznali, kako jih drugi samo izsesavajo, potem hočejo vreči meščanstvo in priboriti politično moč proletarstvu. — Komunizem ni sanjarija, marveč ima svoj temelj v dejanskem boju med zatiranim in zatirajočim slojem. Ugovori proti komunizmu so jalovi. Očita se mu, da hoče ugrabiti posamnikom s trudem pridobljeno premoženje. To mu govori tisto meščanstvo, ki je v svojo korist odpravilo fevdalno last, ki je v svojih revolucijah zase grabilo premoženje plemičev in vladarjev. Zgodovinski razvoj je to zahteval, in prav tako pridemo svoj čas do tega, da pade tudi zasebna last ravno tako vsled zgodovinskega napredka. — Drugi pravijo, da hoče komunizem uničiti osebno svobodo in samostalnost. A uničiti vse hoče le vladajoči kapital. Kapital vlada s tem, da je v rokah samo jedne desetine človeštva. Devet desetih nima nič. Tem vrne šele komunizem samostojnost in pravice. V sedanji družbi mora živo delo povečavati premoženje nekaternikov in jih bogatiti. Komunizem pa hoče ustvariti take razmere, da ne bo nikomur več mogoče podjarmiti si tujega dela.

Rodbino in domovino hoče odpraviti komunizem, tako mu očitajo zopet drugi. Toda rodbina je že uničena. Saj meščanstvo ne drži več zakonske zvestobe in s svojo dobičkaželjnostjo brani nebrojnim, da si ne morejo zasnovati lastnega rodbinskega življenja. Delavec prav za prav nima nobene rodbine. Žena in otroci morajo na delo, in kapitalist jih izkorišča tako, kakor njega samega.

Tudi domovine nimajo delavci. Nobeden jim ne more vzeti, česar nimajo. Ko pridejo do vlade, ponehajo sama po sebi nasprotja med raznimi narodi. S tem, da se zabrani izrabljevanje posameznikov, se tudi zabrani izkoriščanje narodov med seboj.

Modroslovski in verski protidokazi ne veljajo nič. Ko se izpremeni proizvodnja iz kapitalistiškega v komunistično, tedaj se tudi izpremené ideje in načela. Religije ne bo več;

npravni pojmi postanejo nepotrebni; ravno tako pravni. Človek bo imel popolnoma drugo samozavest. Sedaj se zaveda, da je odvisen od družabnih oblik, v katerih živi. Kakor pa pade razlika med sloji, padejo tudi te družabne oblike in s tem tudi sedanje zavedanje in umovanje.

Da se to doseže, je treba najprej, da dobi proletarstvo politiško moč v roko. Prvi korak je torej demokracija. S politiško močjo mora proletarstvo polagoma ves kapital, vsa proizvodna sredstva iztrgati meščanstvu iz rok in jih izročiti državi t. j. vladajočemu sloju, namreč sebi. To se more zgoditi le s samosilniškimi, despotskimi sredstvi. Taka sredstva so n. pr.: vse zemljišče se vzame lastnikom in dohodek iz zemljišč se porabi za državne stroške; uvede se progresivni davek; odpravi se dedno pravo; vsem izseljencem in upnikom se vzame premoženje; prometna sredstva in kredit se poddržavijo; polagoma se odstrani razloček med mesti in med deželo. Na ta način se razbijejo razločki med sloji, in ko se to zgodi popolnoma, izgubi javna oblast politiški značaj. Proletarstvo ne bo več vladajoča stranka, ker ne bo imelo sploh nobenega nasprotnika.

3. Tretji oddelek presoja socijalske in komuniške nauke, ki so se od raznih stranij oznanjali pred manifestom. Deli jih v reakcijske, konservativne in kritiško-utopijske. Reakcijski je trojne vrste: fevdalni, malomeščanski in nemški. Fevdalni je nastal iz nasprotstva proti meščanstvu, ki je na Angleškem in na Francozkem zmagalo plemiče. Fevdalci so iskali zaveznikov pri delavcih za svoje namene. Na ta način je nastal fevdališki socijalizem, pol žalostna pesem, pol zabavljičica, pol odmev iz prošlosti, pol pretenje z bodočnostjo, vedno pa smešen, ker je popolnoma nesposoben, da bi umeval pot novodobne zgodovine. Proletarsko beraško malho so vihteli za zastavo v roki, da bi za seboj zbrali ljudstvo. Kadarkoli je pa šlo za njimi, je zagledalo na njihovi zadnjici stare fevdalne grbe in razletelo se je z glasnim in nespoštljivim posmehom. O krščanskem socijalizmu pravi manifest na

kratko, da je blagoslovljena voda, s katero pop blagoslavlja aristokratovo jezo.

Malomeščanski socijalizem hoče obraniti srednje stanove: kmete in rokodelce. Brez pomena je prav tako kakor nemški.

Vzglede konservativnega socijalista je Proudhon. Njegovo modroslovje uboštva je šaljiva igrača. Rad bi uvedel nekaj preosnov in s temi misli proletarstvo pridobiti za obstoječo družbo. Meščanstvo hoče ohraniti in dokazuje, da je potrebno za delavske koristi. Ta poskus je v praksi brez veljave.

Kritiško-utopijski socijalizem Sainte-Simonov, Fourierov in Owenov ima mnogo zaslug. Ti možje so bili revolucijski misleci. Učenci pa, ki prisegajo na njihove besede, so nazadnjaški strankarji, ker ne umevajo živega napredka v proletarskem gibanju. Vendar je ta socijalizem pripravil pot znanstvenemu komunizmu — seveda komunizmu Marxa-Engelsa.

4. V četrtem oddelku primerja komuniste z raznimi tedaj obstoječimi opozicijskimi strankami. Nobena izmed teh sicer ni nič vredna. Komunisti naj torej ostanejo neodvisni od njih. Podpirajo naj pa vsako revolucijsko gibanje proti sedanjim družabnim in politiškim razmeram in vsled tega posamne stranke tem krepkeje, čim radikalnejše ali odločnejše so. Na Nemškem se morajo zato bojevati v zvezi z buržoazijo ali meščanstvom proti absolutni državi. Ko to vržejo, morajo pa brž pričeti boj proti buržoaziji sami. Meščanska revolucija na Nemškem bo tako le neposredna predigra proletarski.

Manifest se konča s temi-le besedami:

„Komunisti ne marajo skrivati svojih mislij in namenov. Javno izražajo, da se morejo doseči njihovi nameni samo s silovitim porazom vsega dosedanjega družabnega reda. Vladajoči sloji, tresite se pred bodočo komuniško revolucijo! Proletarci nimajo v nji ničesar drugega izgubiti kakor svoje verige. Dobiti pa imajo svet. Proletarci vseh dežel, združite se!“

Velik je bil vpliv tega komuniškega oklica, večji je še danes. Najrazširjenejši komuniški spis je še vedno, in misli, ki jih

izraža, ponavljajo se še tudi v naših dneh do mala z istimi besedami, vedno pa v istem duhu. Ugovori proti komunizmu se popolnoma tako sedaj pobijajo, kakor sta jih Marx in Engels v svojem manifestu. Zgodovinski materijalizem je še vedno temelj komunističnim idejam. V kritiki ima krepko, jasno besedo; v pozitivnih trditvah pa kratke stavke brez dokazov, katere treba torej samo verjeti: samo publice, če si jih bližje ogledaš. Ako samo kritikuješ družabne razmere, s tem pač še nisi dokazal, da ni

nobene stalne resnice, da ni bistvenega razločka med duhom in telesom, da ni večno veljavnih nraavnih in pravnih načel.

Materijalizem je v družboslovju učil že Owen. Marxu in Engelsu gre le žalostna zasluga, da sta ta materijalizem dejanski postavila za podlago proletarskemu gibanju. Ona dva sta delovala v tem zmislu zlasti s svojimi spisi; živahni agitator Ferdinand Lassalle (tudi žid) je pa na tisoče delavcev s svojo zgovorno besedo pridobil za njune nauke. (Dalje.)

Književnost.

Slovenska književnost.

Knjige družbe sv. Mohorja za l. 1898.

Slovenske večernice. 51. zv. — Vsebinska „Večernic“ je letos mnogovrstna. Prvo mesto zavzema življenjepis dr. J. Muršeca. Gospod Vrbanov je vaje peresa. Slika Muršечеva nam je jasna, njegovo življenje in delovanje leži pred nami v pričujočem životopisu kakor odprta knjiga. Vidi se, da je vodilo pisatelju pero spoštovanje, ljubezen do rajnika. Moralizovanje samo je tako vpleteno v dejanje, da ni prav nič vsiljivo. Iz životopisa moremo razbrati skoro celo vzgojeslovje. Tudi dovtipov in šal nahajaš v spisu dovolj. Dolgočasiš se nikakor ne, čitajoč sestavek, kar se ti sicer zgodi pogosto, če bereš spise te vrste. Kar se tiče jezika, bi pripomnili, da se dobé tu pa tam neslovenske skladnje (n. pr. nastopiti k o m u itd.). Včasih bi bil na mestu gen. partitivus mesto akuzativa (. . . je preskrbel dobre knjige, hrano). Redko gostoljuben se pravi malo kdaj gostoljuben, ne pa izvanredno, kar je hotel gospod pisatelj reči. Trpne oblike niso prikladne vselej, ker nastane po njih pogosto nezmisel, ali pa nemčizen (spomenik, ki se mu je postavil). „Sin slabega zdravja“ ni dobra konstrukcija.

„Strašen božični večer“, spisal Žaljski. Splošno moramo pripomniti, da pisatelji, ki pišejo povesti za družbo sv. Mohorja, mislijo, da je za preprosto ljudstvo vse dobro, naj bo že tako ali tako. Zato izbirajo predmete, slike, s katerimi hočejo ganiti srce, na tehniko pa navadno prav malo pazijo. Da spada v vrsto takih pisateljev tudi gosp. Žaljski, nam ne more nihče oporekati. K povesti sami nimamo drugo opomniti, kakor da je preveč slučajnosti v nji, preveč prerokovanja in sicer takega, ki se tudi dosledno izpolni, da je preveč

postranskih rečij, katere glavno sliko potemnjujejo in kosajo. Neverjetno je, da bi se Samotnež zadovoljil s kratkim odgovorom žene, katera mu neče povedati resnice, zadovoljil, pravimo, na večer, ko je prišel iz Amerike čez leta. Drugih neverjetnostij ne bomo omenjali. Neslovensko je reči: „samo zaspati se ne sme . . . če se ima kaj na strani“, ker ta se ni nič drugega kakor nemški *man*. Istotako ne pravimo Slovenci: „veljavo pokladati“.

„Blaga srca“ nas ne zadovoljujejo povsem. Sicer prav lična idila s prelepimi epizodami (n. pr.: Anka v postelji), a dejanje je tako nekam od slučaja zavisno. Narod dobro vprašuje: „Pa da mu je ravno Anka prišla nasproti?!“ Oblika je lična, verzi polni in zvonki.

Gospod F. S. Šegula naj nam napiše še več zgodovinskih povestij. Kristusovo dobo je dobro proučil. Neverjetno v „Temi in luči“ se nam zdi, da bi se dejanje istim potem nadaljevalo po dveh letih, kjer je prej jenjalo. Saj v dveh letih (in to v letih učenja Kristusovega!) se je moralo dokaj izpremeniti.

Ideja povesti „Na Vrbovju“ je srečno izbrana, a uprizorjena ni dobro. Slabe posledice bi se morale pokazati tudi v svojih razvojih, ne pa samo njih končni nastop. Skala je slabo zadet. Njegov značaj ni resničen, vsaj v drugem delu ne . . . In tudi gosp. Kodra moramo vprašati, zakaj je ravno Skala imel tako srečo na tujem? Zato, da je potem tako idealno razsipaval sosedom?

H koncu nam podajajo „Večernice“ še narodno pripoved o „Steklenem mostu“, katera se nahaja med ljudstvom v mnogih varijantah.

Če sodimo „Večernice“ splošno, moramo reči, da so v obče dobre, a treba tu pa tam marsikaj zboljšati, da bomo z njimi zadovoljni. *Rado Kósar.*

ljudje, brezskrbni, zdravi, veseli . . . kaj hočete še več! Celó neka postarna matrona — menda nekaka garde des dames — se je zatopila z gospodičem tik nje sedečim v živahen razgovor. To je dalo povod, da se je mladina okrog nje le še bolj razvnela . . .

Nisva jih hotela motiti s svojo navzočnostjo. Na drugi konec samostana si dala prinesti mizo in par stolov in nekaj krepčila. Ondi sva občudovala krasni razgled, ki ga uživaš raz Monte Cavo osobito proti večeru ob solnčnem zahodu. Monte Cavo je visok 954 metrov; zato se vidi raz njega vsa rimska okolica, zlasti pa albansko pogorje. Albansko in Nemsko jezero se ti zdita kakor dvoje svetlih očes, ki ju obroblja temna zelen sosednjih vrtov in gozdov. V daljavi se bliščé v žarkih zapadajočega solnca vrhovi rimskih cerkvá, zlasti kupola svetega Petra. Po dežju, ko izgine megla, zazreš celó morsko gladino in na njej ribiške čolničé, ki se kakor orehove lupine zibljejo ob srebropenih valčkih. Da, celó najvišje sardinske gore ti doseže oko in pregleda daljnjo planjavo reke Tibere, vijoče se okrog Rima v dolgih ovinkih po zapuščenem ozemlju Kampanje proti Ostiji. Krasen, velikanski prizor, vreden, da ga je naslikal pesnik:

Und die volle Erinn'ung schweifte manchmal
— — — — — zu des Monte Cavo
Weltbeherrschendem Haupt, wo oft mein Auge
Von Oreste, von Tibur's Paradiese
Das unendliche Meer bis zu der Circe
Fernem, bläulichem Vorgebirg' hinunter
Zu Parthenope's Zauberinseln schaute,
Schweifte gerne zum rebenvollen Hügel,
Wo die Stadt der Lavinia, fabelheilig,
Drei Jahrtausende bald sich schon im Lichte
Des hesperischen Himmels sonnt; sie schweifte
Nach des ewigen Frühlings Wollusthainen,
Frascatanischen Gärten zu, und bliebe
Träumend stehn an der Einzigen, der Hehren,
Unaussprechlich Erhab'nen, deren Kuppeln
Aus der Schwermuth und Oede der Campagna
Einsam ragen und doch die Welt beherrschten.

Solnce je zapadalo: njegovi žarki so se blesteli v morski gladini; kakor svetel pas je žarelo morje —, svetel in ognjen trak, raztezajoč se od severa proti jugu . . .

Gledala sva in strmela . . .

Ciò ch'io vedeva mi sembrava un riso
Dell' universo . . .

S temi besedami mojstra Danteja (Par. 27, 4.) je ocenil tovariš krasni prizor. Mene pa so motile misli Prešernove, da niti

Dežela Kranjska nima lepš'ga kraja
kot je z okol'co ta podoba raja.

Mrak je legal na zemljo, ko sva zapuščala staroslavno goro. Večerna sapa naju je že hladila v Rocca di Papa. (Dalje.)

Socijalni pomenki.

(Piše dr. Ivan Ev. Krek.)

(Dalje.)

(Dr. Karol Marx. Friderik Engels. Ferdinand Lassalle.)

Ob zibelki gibanja, katero imenujemo socijalno demokracijo, stojé trije že imenovani možje: Marx, Engels in Lassalle. Zgodovinski razvoj socijalskih in komuniških idej v zapadni Evropi smo že opisali. Navedena trojica je s krepkimi silami izkopala tem idejam jednotno strugo in velik del delavskega ljudstva spravila pod-se. Zato je potrebno, da se — raziskujé socijalsko zgodovino — pomudimo nekoliko pri življenju teh mož.

vino — pomudimo nekoliko pri življenju teh mož.

Karol Marx se je rodil dné 5. velikega travna l. 1818. v Trierju. Oče, — advokat, je bil židovskega rodú. L. 1824. se je pa dal z vso svojo rodbino krstiti. A židovski duh je preveval celo rodbino tudi poslej. Saj se je bahala s tem, da so bili očetovi pradedje do 16. veka nazaj sami — rabinci. Mati je izvirala iz holandskega židovskega rodú. Verskega mišljenja in življenja ni bilo pri

Marxovih. Otroci so se vzdajali svobodomiselnosti. Splošno opažamo, da socijalno-demokratski prvoborniki, ki se tako silno zaganjajo ob vsako religijo, ne poznajo verske vzgoje in zato tudi ne čutijo, kaj pomenja versko prepričanje, zasajeno v mlada srca. Marx govori o religiji vedno z nekim lahnim zaničevanjem, kakor bi ne pomenjala nič važnega in kakor bi se mu komaj zdelo vredno ziniti o njej. Vidi se mu i pri tem, da ne pozna tiste tisočletne krščanske tradicije, ki živi v vsaki krščanski rodbini. A kakor smo že rekli: židovskega duha se je pa nasrkal Marx pri svojih domačih. Ko je v kasnejši dobi okrog l. 1870. njegov dotedanji prijatelj ruski nihilist Bakunin v neki brošurici napadel žide, se je zato sprl z njim, in to je bil glavni povod, da je razpadla internacionala — prva mednarodna socijalno-demokratska organizacija. Pri Marxu samem so se zbirali po večini vsi bolj znameniti židje. Heine je n. pr. večkrat iskal pri njem sveta.

Marxova hči Eleanor, ki je živela v divjem zakonu z drjem. Avelingom, angleškim socijalistom, in se je lani vsled zapravljivega in razkošnega vedenja svojega grešnega druga zastrupila, je pri svojih javnih nastopih često poudarjala: „I am a Jewess — židinja sem.“ Njen životopisec Bernstein priznava sam, da je tudi sicer najrajša občevala z židi in se vedno zanje potegovala. Brezdvojbeno je imela to lastnost po svoji očetovi vzgoji. Priča nam, da je Marx celo svoje življenje — dasi ateist — ostal židovskega mišljenja.

Mehring pravi¹⁾ o Marxu, da „njegove nepristranosti do židovstva ni v tej meri dosegel nobeden zgodovinski važni nemški žid; celo tako soženjalne narave ne, kakor Heine in Lassalle, ali tako pametna moža kot Börne in Jacoby — in kaj šele drugi židovski prirastek!“

Marxova rodbina je mnogo občevala z rodbino vladnega svétnika Ljudevita pl. West-

¹⁾ Geschichte der deutschen Sozialdemokratie I. Th. Von der Julirevolution bis zum preussischen Verfassungstreite 1830—1863. Stuttgart. Dietz. 1897, str. 156.

phalen. Mladi Karol se je tu seznanil s prihodnjo svojo ženo Jenny-jo. L. 1843. sta se vzela — oba otroka popolnoma svobodomiselnih in brezverskih starišev.

Marx je študiral na vseučilišču v Bonnu in v Berolinu pravoslovje; vrh tega se je pa z vso vnemo lotil zgodovine in modroslovja. Hegelovi nauki so se ga takrat že globoko prijeli. A uporabil jih je zato, da je z njimi zadoščal svojemu neukročenemu revolucionarskemu mišljenju. Učil se je mnogo; l. 1841. je dovršil študije in si pridobil doktorsko čast. Izprva je hotel dobiti stolico za modroslovje na bonnskem vseučilišču, toda pruska vlada mu je ni dala. S tem večjim nasprotjem do nje in vseh drugih oblastij je pričel zato svoj pisateljski in časniški boj. Že jeseni l. 1842. je prevzel uredništvo časopisa „Rheinische Zeitung“, kjer je krepko bičal vladni pol-liberalizem, potegoval se za svobodni tisek in že tedaj dvigal svoj glas za nižje ljudstvo. A tedaj še ni imel nobenega pravega pojma o socijalizmu, katerega francoske pričetke so prav po malem sprejemali na Nemškem. Bil je še tudi poln Hegelovih idejalskih načel. V svojem listu piše dné 16. vinotoka l. 1842.: „Rheinische Zeitung“, ki ne more komuniškim idejam v njihovi sedanji obliki priznavati, da so istinite v naukih, še mnogo manj pa, da bi se dale uresničiti v dejanskem življenju, bo te ideje temeljito presojala... Trdno smo prepričani, da je prava nevarnost ne v dejanskem poskusu, marveč v naukih o komuniških idejah. Dejanskim poskusom, če postanejo nevarni, se lahko odgovori s topovi: toda ideje, ki so premagale naš um, ki so si osvojile naše mišljenje, h katerim je razum prikoval našo vest, so verige, katerim se nobeden ne odtrga, da ne bi raztrgal svojega srca, so demoni, ki jih more človek premagati le s tem, da se jim podvrže.“

V teh besedah kaže Marx, da še ni kar nič na tistem stališču, na katerem je gospodoval pozneje kot duševni voditelj socijalne demokracije.

Uporni duh imenovanega časopisa je vzbudil vlado, da ga je jela zatirati. Časopis je

bil delniško podjetje, in ko so delničarji zahtevali od Marxa, naj mirneje piše, je odstopil.

L. 1843. sta se z ateistom Rugejem preselila v Pariz, da bi ondi osnovala časopis po svoji volji pod imenom „Deutsch-französische Jahrbücher“, a pretežavno je bilo spravljati ga na Nemško, in zato je kmalu zaspal. Marx se je tedaj seznanil z Bakuninom in Feuerbachom, ki sta oba sodelovala pri listu. Tudi Engels je spisal nekaj sestavkov. Niti v tem listu ne kaže

Marx komuniškega značaja; pač pa že razkazuje svoje materijalistične zgodovinske nazore.

Ko v Parizu ni šlo, naselil se je Marx v Bruselju in tam je te nazore razvil še odločneje. V svoji kritiki Proudhonovih del se je jel pečati zlasti z gospodarskim vprašanjem in polagoma se je utrdil v socijalističnih-komuniških mislih, ki jih je najpreje priobčeval v bruseljski „Deutsche Brüsseller Zeitung“ in v „Westfälisches Dampfboot“.

Godci. (Pifferari.)

Fot. H. Dejak.

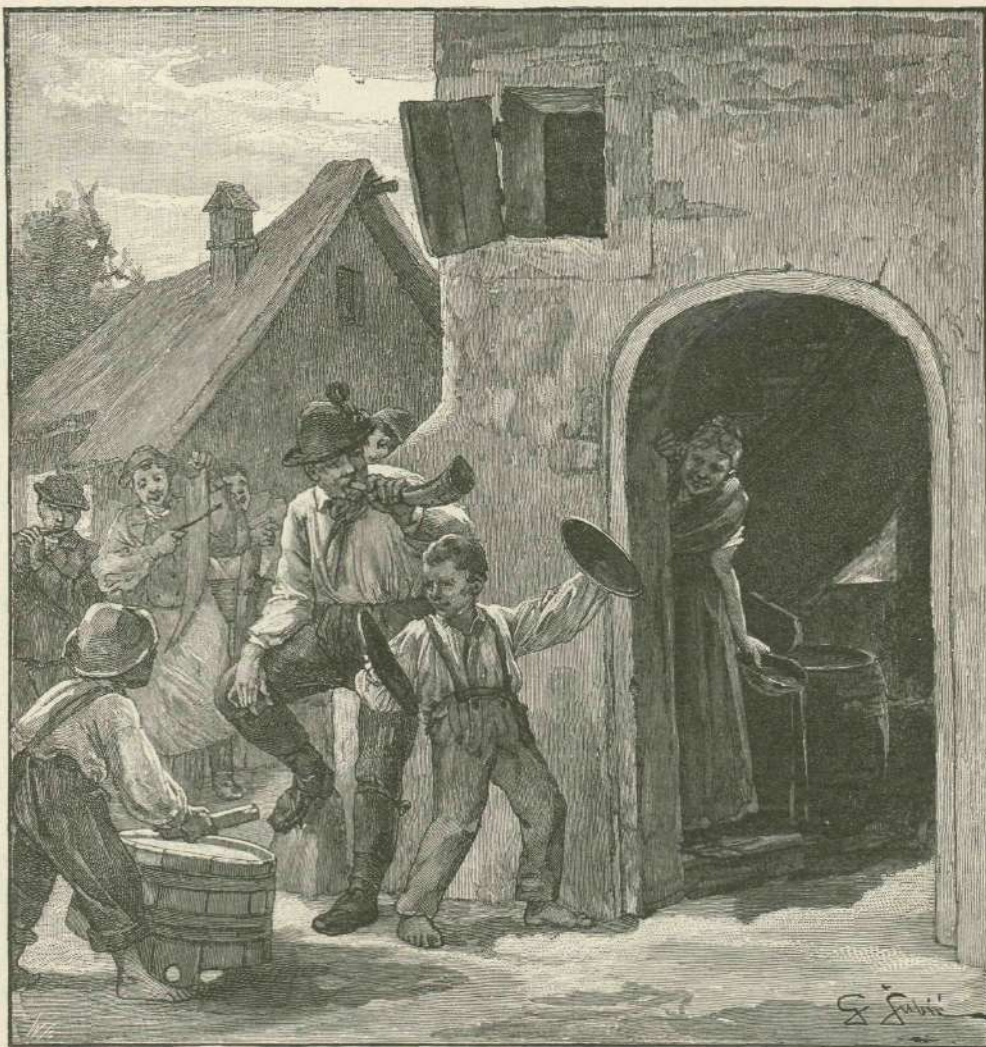
Puhlice, ki jih še dandanes rabijo socijalni demokratje proti krščansko mislečim nasprotnikom, so že tedaj zagledale beli dan. Dne 12. kim. l. 1847. se je Marx v nekem spisku z vso silo vrgel proti verskemu socijalizmu in s pravo židovsko predrznostjo napadel krščanstvo.

Evo nekaj vzgledov: „Socijalna načela krščanstva so imela 1800 let čas, in kaj so zvršila? Socijalna načela krščanstva so opravičevala staro sužnjost, povelečevala srednjeveško tlačanstvo, in znajo tudi, če je treba, braniti zatiranje proletarijata, dasi z nekak-

šnim kislim obrazom. Socijalna načela krščanstva pridigujejo, da mora biti vladajoči in zatirani sloj; za zatirance imajo le pobožno željo, naj bi bil zatiravec dobrotljiv. Socijalna načela krščanstva stavijo konzistorijsko zjednačevanje vseh nesramnostij v nebesa in s tem opravičujejo, da trajajo te nesramnosti na zemlji. Socijalna načela krščanstva razlagajo vse podlosti zatiravcev, češ da so pravična kazen izvirnega greha ali drugih grehov, ali pa da so izkušnje, ki jih Gospod nalaga odrešencem po svoji neskončni modrosti. Socijalna načela krščanstva prepove-

dujejo strahopetnost, zaničevanje samega sebe, poniževanje, podložnost, ponižnost, s kratka: vse lastnosti kanaliije, in proletarijat, ki neče, da bi se ž njim ravnalo kot s kanaliijo, potrebuje svojega poguma, svoje samozavesti in svojega čuta za nezavisnost še bolj nego kruha. Socijalna načela krščanstva so potuhnjena, proletarijat je pa revolucijski.“

Ta Marx je sestavil v zvezi z Engelsom „komuniški manifest“, čegar vsebino smo že priobčili. L. 1848. je buknila po vseh zapadnih evropskih državah revolucija. Marxa je vleklo na Nemško. Ustanovil je „Neue Rheinische Zeitung“, ki je izšla dne 1. rožnika l. 1848. v 1. številki. Zagovarjala je odkrito revolucijske težnje. Za nas je za-

Predgodnica.

Slikal Jurij Subic.

nimivo, da se je Marx v njej postavil na strogo nemško stališče, in da je nesramno napadal Slovane, zlasti pa južne Slovane. Grozno ga je ujezil slovanski shod v Pragi in kjer je le mogel, je pokazal svoje sovraštvo do Slovanov in posebno do slovanske vzajemnosti, ki se je uprav takrat jela

buditi. Nasproti slovanskim težnjam je zagovarjal madjarski upor.

Nekaj vzgledov navedimo:

„Protisila je strašna. Vsa Avstrija, v ospredju 16 milijonov fanatizovanih Slovanov proti štirim milijonom Madjarjev. Upor množic, narodno tovarno za orožje, asignate,

kratko pravdo z vsakomer, ki ovira revolucijsko gibanje, trajno revolucijo, s kratka: vse glavne znake slavnega l. 1793. nahajamo zopet pri Košutovi oboroženi, organizovani, navdušeni Ogerski.

Pravi namen panslavizma je, da ustvari slovansko državo od Krkonoš in Karpatov do Črnega, Egejskega in Jadranskega morja pod rusko oblastjo. — — Toda kje je Slovanstvo, kakor v glavah nekaterih ideologov, kje je slovanski jezik, kakor v domišljiji gospodov Palackega, Gaja in tovarišev in približno v staroslovanskih litanijah ruske cerkve, ki jih nobeden Slovan več ne umeva? V resnici imajo vsi ti narodi najrazličnejšo omiko od precēj visoke novodobne industrije na Češkem, ki so jo Nemci razvili, do skoraj nomadskega barbarstva Hrvatov in Bolgarjev, in v resnici imajo torej vsi ti narodi najbolj nasprotujoče si težnje. V resnici sestaje slovanski jezik teh deset do dvanajst narodov iz ravno toliko, večinoma med seboj nerazumljivih narečij, ki so postala vsled popolnega zanemarjenja njihovega slovstva čisti patois in ki so imela z malimi izjemami vedno kak tuj neslovanski jezik za svoj pismeni jezik.

Kako lepo bi bilo, ko bi Hrvatje, pandurji in kozaki bili v prvi vrsti evropske demokracije, ko bi sibirski poslanec v Parizu izročil svoja pisma! — Ponavljamo: Razven Poljakov, Rusov in k večjemu še Slovanov na Turškem nima noben slovanski narod bodočnosti iz lahkoumevnega vzroka, ker nimajo vsi drugi Slovani niti prvih zgodovinskih, zemljepisnih, političkih in obrtnih pogojev, da bi bili samostojni in da bi mogli živeti.

Slovani so vstopili kot jeden mož pod zastavo protirevolucije. Najprej južni Slovani, potem Čehi in za njimi Rusi. Sedaj vemo, kje so združeni sovražniki revolucije: na Ruskem in v avstrijskih slovanskih deželah, in nobene puhlice, nobene nakaznice na nedoločeno demokračsko prihodnjost teh dežel nas ne bodo zadrževale, da ne bi ravnali s svojimi sovražniki kot s sovražniki.“

L. 1848. in 1849. je Marx še odločneje v tem zmislu pisal članke v angleščini v „New York Tribune“. ¹⁾ Ne zdi se nam potrebno, da bi izgubljali kako besedo o tem Marxovem modrovanju. Mož, ki je vrgel v svet geslo: „Proletarci vseh deželá, združite se!“ je s podlim zaničevanjem grdil zatirane slovanske narode, ki so bili in so po večjem še narodni in gospodarski — proletarci. Gotovo ni nikjer demokračsko mišljenje tako doma kakor pri njih. A ž njim družijo tudi svojo krščansko vernost in ž njo trdno zvestobo do upravičene oblasti. Ni lepšega spričevala za avstrijske Slovane, kakor so Marxove klevete; ni pa tudi boljšega dokaza, kakšnega pomena so za državo. Taki, kot so se pokazali l. 1848., se bodo izkazali vedno; njihov duševni napredek spričuje, koliko zamorejo v kljub temu, da jih blati zunanji svet in da jih vrh tega še tlačijo tisti, katerim so najvažnejši podporniki.

Socijalno-demokračsko gibanje se imenuje — mednarodno. Slovencem priporočamo v premislek, kako je proti našemu rodu umeval mednarodnost njegov duševni oče.

L. 1848. je pregnalo Marxa z Bruselja zopet na Nemško; od ondod je pa moral kmalu bežati v London, kjer je živel do svoje smrti dné 14. sušca l. 1889. V Londonu je dovršil svoja večja dela in zasnoval svojo največjo knjigo „Das Kapital“, katere prvi del je sam izdal. Njegov vpliv v socijalni demokraciji je bil do najnovejšega časa jako velik. Marxist in socijalni demokrat sta si bila istovetna pojma. Po značaju je bil Marx nestrpen oblastnež. Vse se mu je moralo klanjati. Zavedal se je svojih res velikih zmožnostij, in od vseh, ki so ž njim občevali, je zahteval, da se mu udadó brez-pogojno. Organizovati pa ni znal, to delo so mu preskrbeli drugi. V tem sta mu pred

¹⁾ Te članke je priobčil Kautsky z naslovom: „Revolution und Contrerevolution. Dietz. Stuttgart. 1896.“ Pisatelj teh socijalnih razprav je že v „Glasniku“ objavil značilnejše Marxove stavke v tem oziru. Zanimiv je konec Kautskyjevega predgovora: „Vsled probujajočega se socijalno-demokračskega gibanja med Slovani je gotovo, da ne bodo nikdar več igrali take uloge, kakor so jo l. 1848.“

vsem pomagala Friderik Engels in Ferdinand Lassalle.

Friderik Engels. Friderik Engels se je rodil dné 28. listopada l. 1820. v Barmenu. Njegov oče je bil bogat tvorničar. Sina je hotel vzgojiti za uradnika, toda ta ni maral tega stanu. Predno je dovršil gimnazijske studije v Elberfeldu, je vstopil v trgovino in se izučil nekaj v Barmenu, nekaj v Barmenu. Priden je bil, vsestranski se je hotel izobraziti. Naravoslovske vede: fiziko in kemijo, vrh tega pa tudi modroslovje je proučeval z veseljem. V tem oziru mu je bil Hegel voditelj. Četudi je bil doma versko vzgojen, izgubil je vsako pozitivno vero, ko se je iz Feuerbachovih in Bauerovih spisov nasrkal sovraštva do nje. Ko je meseca listopada l. 1842. potoval skozi Kolín v Manchester v trgovsko službo, se je v uredništvu „Rheinische Zeitung“ seznanil z Marxom. V Manchesteru je ostal 21 mesecev. Tam se je seznanil s kartisti in tako je stopil v dotiko z angleškim delavskim gibanjem. Kmalu se je navzel socijalskih mislij.

L. 1843. sta izdala z Marxom v Frankobrodu „Die heilige Familie oder Kritik der kritischen Kritik gegen Bruno Bauer und Consorten“, kjer stojita že oba na stališču materijalskega zgodovinskega naziranja. Hegelovo modroslovje sta v toliko izpremenila, da jima niso bile ideje začetek v razvoju, marveč da sta vse tolmačila tvarno. Na tem modroslovskem temelju, ki je pa v naravnih vprašanjih popolnoma pomanjkljiv, sta potem vzajemno delovala. V imenovani knjigi še ne opažamo skoro nič jasnih gospodarskih načel; tudi proletarsko stališče se v nji zastopa le bolj od strani. Šele odslej, ko sta sprejela določena modroslovska načela, sta se jela temeljiteje pečati z gospodarskimi vprašanji.

Iz svoje angleške izkušnje je izdal Engels l. 1845. svoje prvo delo v tem oziru z naslovom: „Lage der arbeitenden Classe in England.“ Brž se je ta knjiga razširila med vsmi, ki so se kaj pečali s socijalizmom. Kdor se hoče resno pečati s tem vprašanjem, mora tudi še dandanes poseči po tej

Engelsovi vrlo zanimivi in lepo pisani knjigi. Marxovo prvo večje ekonomsko delo: „Zur Kritik der politischen Oekonomie“ je zagledalo šele l. 1859. beli dan. Vendar pa Engels sam priznava, da bi se ne bil nikoli povspel do jasne socijalske teorije brez Marxa. Kolikor v javnosti govorita drug o drugem, vidimo, da Marx vedno hvali Engelsa, toda z viška, kakor gospodar posla ali učitelj učenca; Engels pa nasprotno govori o Marxu kakor o močnejšem duhu, ponižno in skromno, z ozirom na svojo osebo hvali in slavi svojega mojstra. Brez dvojbe se kaže v tem tudi Marxov židovski značaj, do katerega oholosti se Engels¹⁾ ni mogel povspeti.

Z Marxom vred je bil Engels tudi na Nemškem in na Francoskem v vedni dotiki z vsemi revolucijskimi pojavi. Sam piše: „Nikakor nisva imela namena podati novih znanstvenih uspehov v debelih knjigah samo učnemu svetu. Globoko sva že oba tičala v političkem gibanju; imela sva med izobrazenci, zlasti na zapadnem Nemškem nekaj privržencev in precēj zveze z organizovanim proletarijatom. Najina dolžnost je bila znanstveno utemeljiti svoje nazore; ravno tako važno je bilo pa tudi za naju, pridobiti evropski in sicer najpreje nemški proletarijat. Ko sva bila sama na jasnem, sva šla na delo. V Bruselju sva ustanovila nemško delavsko društvo in se polastila „Deutsche Brüsseler Zeitung“. Ravno tako sva bila v neke vrste družbi z bruseljskimi demokrati (Marx je bil podpredsednik demokratske družbe) in s francoskimi socijalnimi demokrati pri „Réforme“, kateri sem poročal o angleškem in nemškem gibanju. S kratka: naše zveze z radikalnimi političskimi organi-

¹⁾ Ob tej priliki naj popravimo trditev, da je bil Engels žid. Njegova rodbina je bila krščanska in verna. S svojim obnašanjem si je ravno zato nakopal veliko nasprotstvo svojih domačih. Za vselej se je bil sprl z njimi. V svojih pomenkih smo zapisali, da so komuniško gibanje organizovali nemški židje. Da: Marks in Lassalle sta bila, a Engels jima je le pomagal in zaslužil je torej, da se imenuje z njima vred, toda žid ni bil.

zacijami in časopisi so bile popolnoma, kakor sva si želela.“

Ko smo govorili o ‚komuniškem manifestu‘, smo tudi omenjali ‚zvezo pravičnih‘. Marks in Engels sta se l. 1847. v Londonu priklenila tej zvezi, izpremenila ji ime v ‚zvezo komunistov“ in jo popolnoma preosnovala v svojem zmislu.

L. 1848. sta se oba udeležila revolucije. Zato sta morala bežati l. 1849. na Angleško. Engels je l. 1850. zopet vstopil v trgovsko službo v Manchesteru; pridobil si je toliko premoženja, da je pri bombažni tvornici, kjer je služil, postal solastnik. L. 1869. je pustil trgovski posel in od tedaj je do svoje smrti z besedo in peresom delal za komuniške ideje. Najznamenitejša njegova knjiga iz te dobe je: „Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft.“ V njej pobija berlinskega vseučiliškega docenta Dühringa in umevno in točno razkazuje Marxovo teorijo. Marxovi spisi so težko prebavljivi, njegov zlog je zelo trd. Zato so vsi, ki so se želeli seznaniti z Marxom, z veseljem segli po Engelsovi knjigi. Kautsky, ki sedaj slove kot najboljši socijalno-demokratski teoretik, piše o tej knjigi¹⁾: „Površni mnogostranosti gospoda Dühringa se imamo zahvaliti, da je postal ‚Antidühring‘ knjiga, ki obravnava najvažnejše točke vse novodobne vede s stališča Marx-Engelsove materijalistične dijalektike. Poleg ‚Kapital‘-a je ‚Antidühring‘ temeljno delo novodobnega socijalizma.“

Po Marxovi smrti je Engelsa vsa socijalna demokracija priznavala za njegovega naslednika v umstvenem vodstvu. Čuditi se moramo mladeniški živahnosti, s katero je posegal — že starec — v političke boje. Pisal je mnogo do zadnjega v curiški „So-

zialdemokrat“, v stuttgarško „Neue Zeit“, v pariški „Socialiste“ in londonski „Commonweal“. Priznavati mu moramo, da se je povsod ogibal surovosti in oblastnosti. Zaupajoč v svojo teorijo, je samo iz nje zajemal navodila za delovanje. Zato je odločno obsojal v kasnejših letih vsak upor, češ da le škoduje komuniški stvari, in vedno opominjal svojo stranko, naj čaka in naj si s političkim delovanjem pridobi potrebne moči in veljave v posamnih državah. Tolažil jih je, da bo sedanji družabni red sam po sebi razpadel. Že v svoji knjigi „o stanju angleških delavcev“ je osnoval to misel, ki jo je kasneje v spisu proti Dühringu pojasnil še temeljiteje. Ker proizvajavci — kapitalisti — težé po vedno večjem dobičku in zato delavcem dajejo kar se dá nizko plačo, zato se zmanjšuje kupovalna sila ljudstva. Srednji stanovi — kmetje in rokodelci — morajo tako ali drugače propasti; delavci imajo komaj za golo življenje. Zato je treba kapitalistom iskati vedno novih trgov za svoje izdelke. Pri tem tekmujejo drug z drugim. Velike krize nastajajo. Neprodanega blaga je vedno več; zato se odpuščajo delavci iz dela; uboštvo narašča med njimi; tudi mnogi tvorničarji propadajo. Krize so dosedaj še samo v posamnih krajih pri posamnih podjetjih. A to ne ostane dolgo. Kmalu bukne splošna kriza v produkciji. Kapitalisti si odrežejo sami vejo, na kateri sedé, in ob tem času mora nastopiti organizovani delavski sloj, da vzame v roko vse proizvodnjanje, ki se je razjedlo po kapitalističnem gospodarstvu.

Ta Engelsova teorija, povzeta iz Marxovih načel, nam priča, da si je Engels vkljub vsemu svojemu materijalizmu ohranil precéj mlade, v nekem zmislu idejalne, optimistične najivnosti.

Umrl je dné 5. vel. srpana l. 1895.

(Dalje.)

¹⁾ Oesterr. Arbeiterkalender 1888. Brünn, str. 41.

Socijalni pomenki.

(Piše *dr. Ivan Ev. Krek.*)

(Dalje.)

V družbi Karola Marxa in Friderika Engelsa se po pravici imenuje tudi Ferdinand Lassalle. Socijalna demokracija ga slavi za svojega prvaka. Ne rečemo preveč, če pravimo, da brez Lassallea bi sploh socijalne demokracije ne bilo. Teorija je pač Marxova, a to teorijo je najbolj razširjal nadarjeni Lassalle. S svojo zgovornostjo je vnel ljudstvo zanjo, na tisoče jih je pridobil s svojo agitacijo. Vreden je, da se seznanimo ž njim.

Rodil se je dné 11. mal. travna l. 1825. v Vratislavi. Oče mu je bil bogat žid — trgovec s svilo. Nadarjeni Ferdinand je v svojem rodnem mestu hodil nekaj let v gimnazijo. Predrzni, oholi, razposajeni in vrhu vsega tega še leni dečko ni bil v veselje svojim starišem. Petnajst let star je vstopil v trgovsko šolo v Lipskem, kjer je ostal samo jedno leto. Lotil se je iznova gimnazijskih študij in l. 1842. je že dovršil maturo. Že tedaj je bil poln revolucijskih načrtov. Zdravništva ali prava, k čemur ga je silil oče, ni hotel študirati, češ da sta „zdravnik in odvetnik trgovca, ki prodajata svoje znanje“. Proučeval je na vseučilišču modroslovje in se tu nasrkal Hegelovih nauk. Modroslovski temelj je dobil torej prav tam, kjer Marx in Engels. Hegelovo modroslovje je vsakomur, kdor se je vtopil vanje, vzbudilo neizmerno zaupanje v svojo duhovitost in vsled tega veliko znanstveno oholost. Pri Lassalleu so se te lastnosti pokazale še posebno. Med svojimi modroslovskimi predniki je navajal Hegel vzlasti Heraklita iz Efeza, „temnega“, kakor so ga imenovali grški modroslovci, trdeč o njem, da ga ni mogoče umevati. Tega se je lotil Lassalle in je kasneje o njem napisal večjo razpravo.

To je bila znanstvena podlaga za Lassalleovo delovanje.

L. 1844. je obiskal Lassalle večja mesta. Prišel je tudi v Pariz, kjer se je seznanil s tamošnjimi socijalisti. Verjetno je, da je že takrat stopil z Marxom v dotiko. Popolnoma gotovo pa je, da je mnogo občeval s Heinejem in ga zakladal z denarjem. Pridno je tudi prebiral *Voltairea* in *Byrona*. Heine je imel svoje prijateljske zveze tudi z Marxom. Ta zveza umazanega žida z očeti socijalne demokracije jim ne daje lepe svedočbe. Heine je imel koristi od Lassallea in je zato tudi gledal, da je dobro ravnal ž njim. V nekem pismu, pisanem dné 3. pros. l. 1845., ga priporoča Varnhagenu in ondu pravi:

„Gospod Lassalle, ki vam prinaša ta list, je mlad mož najizvrstnejših duševnih zmožnosti, najtemeljitejše učenosti, najboljšejšega znanja z največjo bistroumnostjo, kar sem jih kdaj videl. — Izreden sin naše dobe je, ki nič neče vedeti o tistem zatajevanju in tisti skromnosti, s katero smo mi svoj čas prebrbljali.“

Te besede točno označujejo Lassallea in Heineja. Lassalle tudi sam o sebi pripoznava, da je sebičnik. V svojem dnevniku je kot šestnajstletni mladenič, ko je bil prebral Schillerjevega Fieska, zapisal te-le besede:

„Ne vem, kako je; dasi sem sedaj tako revolucijsko - demokraško - republikanskega mišljenja, kot sploh kdo, vendar čutim, da bi bil na mestu grofa Lavagna ravno tako delal in bi ne bil zadovoljen, da sem prvi meščan v Genovi, marveč stegnil bi bil svojo roko po kroni. Iz tega sledi, če si pri luči ogledam to stvar, da sem samo egoist. Če bi bil rojen kot princ ali knez, bi bil s celim življenjem aristokrat. Tako pa, ko sem samo preprost meščanski sin, bom svoj čas demokrat.“

Vrh tega moramo omenjati še jedno znamenito stran Lassalleovega značaja, — nje-

govo židovstvo. Židovski duh preveva vse njegovo delovanje. Kar smo zapisali v tem oziru o Marxu, velja še mnogo bolj o njem. Bernstein, žid in socijalni demokrat, mora to naravnost priznavati¹⁾):

„Že njegov rod je vplival na vzgojo Lassalleovo močno, lahko rečemo, usodno. Tu ne govorimo morda o podedovanih lastnostih, marveč samo o tem, da je bila za Lassallea brez ugovora še v kasnejših letih mučna zavest, da je židovskega rodú — — nikdar se mu ni posrečilo, dejansko prezirati svoj rod in oprostiti se nekakšne notranje omejenosti.“

Podobno piše tudi socijalni demokrat Mehring.²⁾

Najbolj nam to dokazuje Lassalleov dnevnik. K mesenosti in dobičkaželjnosti nagnjena židovska narava odseva iz njega. Že kot petnajstleten deček je pomagal pri prešestnih spletkah. O svoji sestri razmišlja, koliko je telesno in denarno vredna. Točno je zapisoval vsak groš, za katerega je ogoljufal domače ali svoje sošolce.

Dné 1. svečana l. 1840. piše v dnevniku tele besede: „Rad bi tvegala svoje življenje, da bi osvobodil žide iz njihovih sedanjih žalostnih razmer. Celó krvniškega odra bi se ne bal, če bi mogel kaj storiti, da bi bilo moje ljudstvo zopet spoštovano. Oj, če grem za svojimi otroškimi sanjami, vedno je moja najljubša misel, da bi na čelu židov priboril jim samostojnost.“

Iz teh besedij nam je tudi razvidno, kakšna je bila in kakšna je še židovska vzgoja. Židovski otrok se v domači rodbini nasesa dobičkarskega duha.

L. 1840. so umorili židje v Damasku katoliškega misijonarja in njegovega služabnika. Zato se je vzdignilo ljudstvo proti njim; očitno so jim dokazovali, da rabijo krščansko kri. O teh dogodkih beremo v Lassalleovem dnevniku:

„Ljudstvo, ki to prenaša, je strašno; maščuje naj se, ali naj pa trpi, kar delajo ž njim. — Celó kristijani se čudijo naši leni krvi, da se ne dvignemo in da rajši ne umrjemo na bojnem polju nego na tezalnici. Ali so bile krivice, zavoljo katerih so se nekdam dvignili Švicarji, večje? Strahopetno ljudstvo, ti ne zaslužiš boljše usode! — Zopet nespametna govornica, da židje rabijo krščansko kri. Ravno tista reč, kakor v Damasku, je tudi na Rodu in v Levovu. Da pa iz vseh kotov zemlje nastopajo s takim očitanjem, to mi pomenja, da bo kmalu dozorel čas, ko si bomo v resnici pomagali s krščansko krvjo. Aide toi et le ciel t'aidera.¹⁾ Kocka leži; igravca je treba.“

Na tem mestu ne maramo dalje razmišljati o tem, kar se samo po sebi vsiljuje v um ob takih besedah. Samo to pravimo: ta duh je nevaren krščanskemu mišljenju in življenju. Kjer gospodujejo židje, polni takega duha, tam je pozebla sreča krščanskega ljudstva. Žal, da moramo reči: ne samo v socijalni demokraciji, marveč tudi drugod: v umetnosti, v časnikarstvu, v politiki imajo židje že dolgo vodstvo v rokah. Revolucionarska gibanja od l. 1848. so njihovo delo; surovo liberalstvo, gmotni, nravni in politiški razpad naših držav je njihov plod. Ob tej priliki nam bodi dovoljeno samo še to pristaviti: Da smo se zlasti južni Sloveni pokazali vselej, posebno pa l. 1848. in 1849., odločne bojavnike za pravice vladarjeve in zakonitih oblastij in da imata vsled živega spoštovanja oblastij v našem ljudstvu država in cerkev v njem najkrepkejšo obrambo, to si tolmačimo s tem, da nimamo židov med seboj. Razkrajajoči židovski element je sicer posredno tudi pri nas že pokazal svoj vpliv. Žalostne razmere: razdor, socijalna demokracija, gnilo slovstvo so posledice tega vpliva. Toda židov ni med nami, in zato se čutimo tudi še toliko krepke, da premagamo svojo bolezen.

Lassalleovega židovskega duha spoznavamo tudi iz njegovih spletk z grofico Hatzfeld. Mož te grofice — bogat plemič — je

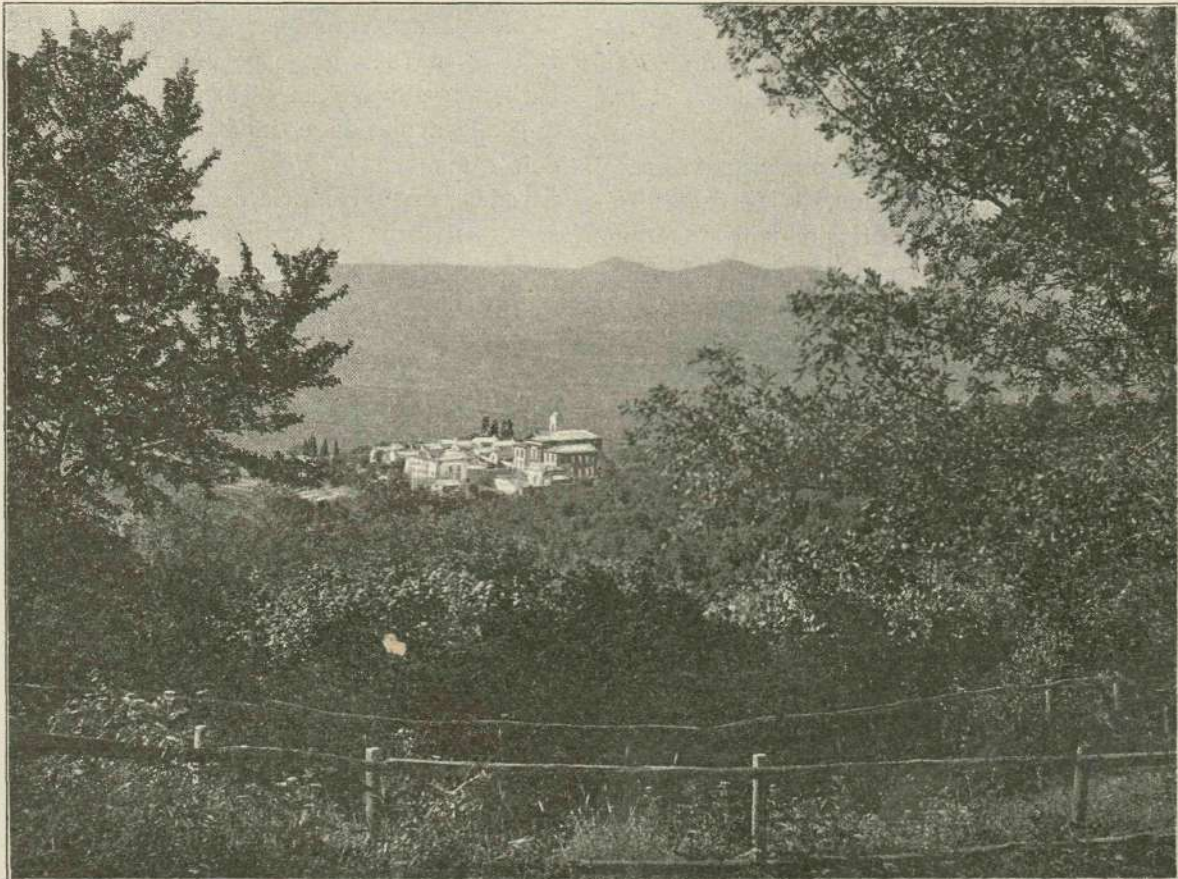
¹⁾ Pomozi si sam, in nebo ti pomore.

¹⁾ Ferd. Lassalle's Reden und Schriften. Berlin 1892. I., str. 18.

²⁾ Geschichte der deutschen Socialdemokratie. Stuttgart 1897. I., str. 390.

zeló grdo ravnal ž njo. Zakon je bil nesrečen. Težko je preiskovati, ali se je grešilo samo na jedni, ali morda tudi na drugi strani. To pa je dokazano, da je trosil knez Hatzfeld za svoje razkošno življenje ogromno denarja. Grofica, ki se je ločila od njega, se je bala, da ne bi zapravljal tudi njenega premoženja. Njeni sorodniki se niso hoteli postaviti zanjo, češ da bi s tem prišlo v ne-

prilike plemiško ime. L. 1846. se seznanil ž njo Lassalle in brž sklene, da se hoče bojevati za njene pravice. Mnogo umazanega perila se je opralo v tej pravdi. Lassalle se ni ustrašil nobenega pripomočka. Podkupoval, zalezoval je na vse strani in naposled je res zmagal. A slabe strani njegovega značaja so se v teh umazanih spletkah pokazale tako silno, da ga celó njegovi prijatelji ne mo-

Samostan Camaldoli. (K spisu: „V albanskih gorah.“)

rejo opravičevati. Bernstein pravi¹⁾: „Učinkov v Hatzfeldovi pravdi se ni mogel Lassalle nikoli popolnoma oprostiti. Tega ne mislimo v ozkosrčnem smislu, morda z ozirom na njegove kasnejše ljubezenske spletke, marveč gledé na to, da je bil odslej vedno pripravljen odobravati vsako sredstvo in je porabljal, če mu je pomagalo za doseg

¹⁾ R. t. str. 23.

njegovih namenov. Tu mislimo na to, da je izgubil tisti čut za dostojnost, ki prepoveduje možu celó v najhujšem boju vsako stopinjo, ki je v nasprotju z načeli, ki jih zastopa. Zlasti se tu spominjamo, da je večkrat in najhujše ob žalostnem koncu svojega življenja izgubil dober vkus in npravno razsodnost.“

Po pravici torej lahko rečemo že z ozirom na navedena dejstva: Lassalle ni bil značaj.

L. 1848. se je Lassalle lotil politike. Revolucijski čas ga je vzdramil. Ob tej priliki je ljudstvo javno naganjal, naj se upre z orožjem v roki. Zato je bil pri sodišču obsojen na šest mesecev v ječo. Pri svojih revolucijskih agitacijah se je seznanil z Marxom, s katerim sta si ostala vedno politiška sobojevnika, dasi ni bilo med njima nikoli pravega prijateljstva.

L. 1854. se je končala Hatzfeldova pravda. Grofica je dobila mnogo premoženja, in Lassalle si je s to pravdo zagotovil letnih 7000 tolarjev dohodka. Njegova nesebičnost pač ne odseva iz tega.

Izprva se je Lassalle po tej pravdi pečal s pisateljskimi deli. Dovršil je svojega Heraklita in tudi spisal zgodovinsko dramo „Franz von Sickingen“, ki povečuje revolucijsko gibanje ob času takozvane reformacije in zlasti slavi umazanega viteza Urha Huttena; drama je sicer brez umetniške vrednosti.

L. 1859. je izšlo to delo. Tedaj se je pričela tudi vojska proti Avstriji na Laškem. Cavour in Louis Napoleon sta se zvezala, da bi pregnala Avstrijce iz Lombardije. Javno vprašanje je nastalo, kaj naj storé države v nemški zvezi, ali naj podpirajo Avstrijo, ali naj nič ne vplivajo na nobeno stran, ali naj pomagajo upornikom. Lassalle je nastopil ob tej priliki kot strasten nasprotnik avstrijske države in je v spisih in govorih zahteval, naj Nemci podpirajo Lahe. V svojem večjem delu „Der italienische Krieg und die Aufgabe Preussens“ (1859), ki je izdal brezimno z geslom: „Eine Stimme aus der Demokratie“, se je pokazal tudi trdega Nemca. Protislovanskega mišljenja se ni mogel otresti Marx; Lassalle pa je bil v tem še hujši. Njegovo narodno mišljenje je naravnost radikalno. Kulturno-zgodovinski pomen mu odločuje gledé na razmerje med narodi. Nemci so v svoji omiki višji nego drugi, zato morajo gospodovati. Ravno tako so Italijani višji nego Slovani; zato se ne sme pustiti, da bi jim bili Italijani podložni. Tako-le pa govori v tem smislu o nas¹⁾:

¹⁾ Bernstein. R. t. str. 306, 307.

„In Avstrija? Rusija je naravno krepka barbarska država, ki jo izkuša njena samosilniška vlada toliko omikati, kolikor je to mogoče v smislu samosilniških koristij. Barbarstvo se dá tu opravičevati, ker je naroden element. Popolnoma drugače je pa z Avstrijo. Tu zastopa vlada v nasprotju s svojimi narodi barbarsko načelo, ker hoče umetno in siloma upogniti svoje omikane narode podnje. Tri velike omikane narode, Nemce, Lahe, Ogre ima v svojem obsegu. L. 1848. in 1849. jih je pa podjarmila s tem barbarsko-slovanskim elementom, da je nahujskala svoje divje in barbarske ljudske dele s tem, da je s prilizovanjem dvignila narodiče, kot so n. pr. Rusini in Rajci (Rajzen).¹⁾ Avstrija je zmagala, ker je razvnela sovraštvo teh surovih naravnih sil proti svojim kulturnim narodom. Zmagala je z bajoneti Hrvatov in Slavoncev, zmagala je, ker je Slovanom obljubila, da bo iz Avstrije napravila slovansko državo. Četudi ni mogla držati te obljube in je s tem izgubila slovansko naklonjenost, je vendar ostala zvesta več nego tristoletni omiki sovražni politiki habsburške hiše in njenemu španskemu duhu. Najnovejši sad te starodavne politike je — rimski konkordat! Kar smo morali do tedaj smatrati kot neprecenljiv sad 300 letnega splošno-nemškega, da, vsega evropskega razvoja — se je tu izdalo z jednim podpisom.“

Te besede morajo izzvati odpor vsakega poštenega Avstrijca, tem bolj pa vsakega katoliškega Slovana. A to še ni vse, kar je Lassalle delal proti Avstriji. On je naravnost trdil, da zedinjena Nemčija, za katero je ves gorel, sploh ni mogoča, dokler se Avstrija ne razbije. Bernstein pravi o njem²⁾:

„Hotel je, da se razdrobi in uniči Avstrija, katere nemški deli naj bi bili pravi del jedne in nerazdeljene nemške republike.“

Sam tudi to namero odobrava in pravi značilno³⁾:

„Avstrijske nemške dežele se bodo preje ali sleje priklopile Nemčiji, toda pod desetkrat

¹⁾ Ime za Srbe.

²⁾ R. t. str. 59.

³⁾ R. t.

neugodnejšimi razmerami, kot pred slovesnim izločenjem Avstrije iz nemške zveze. Danes mora mirno gledati nemška država, kako v teh deželah napreduje poslovanovanje, zakaj Bismarckov način zjedinevanja Nemčije je Rusijo tako okrepil, da ima sedanja nemška politika največjo potrebo, da se ta Avstrija ohrani. Nekaj je vedno boljše nego nič. In seveda, dokler vlada v Rusiji carstvo s svojimi panslavistiškimi namerami, toliko časa ima sedanja Avstrija kot država še svojo upravičenost.¹⁾

Ta stvar se nam zdi toliko važna, da navajamo vsaj nekaj Lassalleovih stavkov¹⁾:

„Avstrija se mora raztrgati, razkosati, uničiti, zdrobiti; njen pepel se mora raztresti po vseh vetrovih. — To je jedini pot, da se Nemci zedinijo. — Ko se to zgodi, se ustanovi Nemčija. — Vse stranke morajo na vsak način, če imajo količkaj razuma same zase, sodelovati, da se zvrši za vsak slučaj

¹⁾ R. t. str. 325, 326.

neizogibni predpogoj — da se namreč uniči Avstrija.“

Če še pristavimo, da je bil Lassalle ob tem času in kasneje z Bismarckom v zvezi, nam ne bo težko napraviti prave sodbe o socialno-demokraškem gibanju, ki so je zatosili k nam nemški židje.

V znanstveni študiji bi moralo molčati srce. A ne dá nam! Tajne, uporne sile se vežejo v to, da bi uničile našo Avstrijo. Sovražstvo proti Slovanom in proti katoliški veri jim je vodilo. V dosego tega črnega namena zovejo vse sile na dan: liberalstvo zgoraj, demokraštvo med ljudstvom. Ob sedanjih dogodkih javnega življenja čutimo to bolj nego kdaj. In zato se tudi zavedamo tem bolj svoje svete dolžnosti uvrstiti se v boj proti tem sovražnikom. S svojim katoliškim prepričanjem pokažimo, da moremo pravo demokraško mišljenje — pomen ljudstva — braniti, da se moremo bojevati za svoje narodne pravice, da pa moremo pri vsem tem spoštovati zakonito oblast — državno in cerkveno. (Dalje.)

Črtice s potovanja v Afriko.

(Piše Egon Moše.)

(Dalje.)

II. Nemška vshodna Afrika.

Čudno se zdi tujcu, ki je došel iz angleške kolonije, da najde v nemški Afriki dežele, lepo organizovane, razdeljene v občine in okraje, kakor v kaki kultivirani evropski državi; ne malo se začudi, videč ondi višja oblastva, vojaštvo, stražništvo, lepa mesta s širokimi, ravnimi cestami in krasnimi hišami.

Prva postaja za nas evropske potnike v nemški Afriki¹⁾ je bilo mesto Tanga. Vozечи se na hitrem parniku vedno tik obrežja,

¹⁾ Čitatelj naj v duhu (ali na zemljevidu) preplave od Sueza Rudečo morje, naj gre mimo Adena,

smo opazili, da je dežela kaj rodovitna ter da ima živahno tropično vegetacijo. — Lepe kokosove palme, mangovo in kruhovo drevo dičijo obrežje, ki je prav do morja zarasteno z gostim grmičjem. Le redkokje smo videli golo zemljo. — V ozadju smo opazili gorovje Usambara, čegar visoko rebrovje se razteza daleč v notranjo deželo.

Indijski ‚dhauri‘ in čolniči domačinov so nam pričali, da so nam prav blizu človeška bivališča. Vendar nismo mogli precej k obrežju, ker je tu morje zelo plitvo; parnik

potem pri nosu Guardafui se zasuče proti jugu in prestopi ravnik (ekvator): kmalu pride do nemške kolonije v vshodni Afriki.

Večer je že objel trudno zemljo, ko smo se bližali temu kraju. Kar se začuje glasno petje — Dante bi rekel:

Una melodia dolce correva
Per l'aer luminoso . . . —

glasno petje tod navzočih vernikov. Peli so dobro znano, preprosto Marijino pesem. In s kolikim ognjem! Naposled, predno so se

razšli, zakličejo še vsi jednoglasno: Evviva Maria! Evviva! . . .

Ta klic mi je odmeval v srcu še kasno v noč, ko je potihnilo večerno vrvenje in drvenje po mestu . . .

Ali je pobožen, iz srca pobožen ta narod!

(Konec.)

Socijalni pomenki.

(Piše dr. Ivan Ev. Krek.)

(Dalje.)

Lassalle je sovražil Avstrijo, ki mu je „omiki najsovražnejši državni pojem, ki ga pozna Evropa“. „Zamorca bi rad poznal, ki bi se poleg Avstrije belo ne svetil.“ Avstrija mu je „reakcijsko načelo“, najsovražnejši sovražnik vseh svobodnih mislij. Hujša mu je avstrijska vlada nego francoska, ker ta vendar „ni sklenila rimskega konkordata“.

Motil bi se pa, kdor bi sodil, da je vodilo Lassallea pri tem sovraštvu samo revolucijsko-svobodnjaško prepričanje. Glavni politički cilj mu je bila velika zedinjena Nemčija. Velikonemške težnje, ki v naših dneh zopet krepko dvigajo glavo, so mu polnile um in srce. S Karolom Rodbertus-Jagetzow-om sta se v pismih razgovarjala, kako bo Nemčija dobila v svojo last turške pokrajine. Znamenito je za nas, da je bil tudi Rodbertus-Jagetzow komuniški teoretik, in da ne manjka učenjakov, ki Marxu naravnost očitajo, da je svoje nauke povzel iz njegovih spisov. Komunizem ga pa ni zaviral, da ne bi gojil veliko - nemških mislij. V nekem listu piše Lassalleu: „Nadejam se, da še doživim, ko bo pripadla turška dedščina Nemčiji in ko bodo nemški vojaki ali delavski polki stali ob Bosporu.“

Lassalle mu je odgovoril: „Kolikokrat sem jaz ravno to misel zastopal pri svojih najboljših prijateljih, ki so me zato imenovali sanjača!“¹⁾

¹⁾ Ad. Wagner, Briefe von Ferdinand Lassalle an Carl Rodbertus-Jagetzow. (List 8. vel. travna 1863.)

Za zedinjeno Nemčijo se je Lassalle na vso moč trudil. L. 1860. je izdal „Demokratische Studien“, ki jih je pozneje priobčil z naslovom „Fichte's politisches Vermächtnis und die neueste Gegenwart“. V tem spisu razlaga, kako je mogoče zediniti Nemce v krepki republiki. Kdor ga prebere, mu ni mogoče dvomiti o njegovem strastnem in skrajno oholem nemškem mišljenju.

Ravno tistega l. 1860. se je Lassalle zapletel v neko ljubezensko spletko. V tem oziru je bil vreden častivec Ulrika Huttena. Pohotnost mu je nakopala že preje hudo bolczen, ki ga je mučila do smrti, da je bil torej tudi v tem podoben Huttenu. Imenovanega leta se je seznanil z mlado Rusinjo Zofijo Solucevno. Hotel jo je imeti za ženo. Tega bi ne omenjali, saj imamo tacih zaljubljenih dogodkov v Lassalleovem življenju vse polno, ko ne bi ravno ta spletko kazala njegovega oholega in častihlepnega značaja. V svojem pismu, kjer ji tolmači svojo ljubezen, piše o sebi, da se zavoljo njega skoraj vsa družba deli v dve stranki. Jeden del meščanstva in ljudstva spoštuje, ljubi in celo ne redko časti Lassallea. Za te je on „mož največjega genija, skoraj nadčloveškega značaja, o katerem pričakujejo največja dela“. Drugi del, aristokracija in večji del meščanstva, se ga boji bolj kot kogarkoli in ga zato nepopisno sovraži. Če ga Zofija vzame, ji aristokraška družba tega ne bo odpustila; na drugi strani ji pa nebrojno ženskih ne bo odpustilo, da jo je tak

mož vzel in zavidale ji bodo zavoljo sreče, ki presega njene zasluge.¹⁾

O pravdi, ki jo je imel zavoljo grofinje Hatzfeldove, ji je pisal: „Nič Vam ne more niti približno pojasniti mojega elektriškega vpliva. Vse mesto, ljudstvo cele pokrajine je takorekoč plavalo na valovih navdušenja, vsi sloji, vse meščanstvo je bilo vneme pijano; ta dan mi je pridobil ob Reni sloves najboljšega govornika, in časopisi so nosili ta sloves po celi državi. Demokračka stranka ob Reni me je od tedaj priznavala za svojega prvega voditelja.“

O svoji pravdi v Düsseldorfu ji piše, da se je iztekla zanj „z ne manjšim sijajem“. Pošilja ji svoj tiskani govor, a ne omenja niti z jedno besedico, da tega govora niti govoril ni.

Tak mož je bil Lassalle. Zofija Solucevna je bila vendar toliko pametna, da ga je pustila.

L. 1861. je potoval s Hatzfeldovo po Laškem. Obiskal je vse revolucijske veljake. Na Capreri se je dalje časa mudil pri Garibaldiju in ga je vnemal za to, naj bi s svojimi prostovoljci napadel Dunaj. Zraven je koval svoje revolucijske namene. Ko se je vrnil domov, je butil brž s krepko agitacijo na dan.

Dne 12. mal. travna 1862. je imel v rokodelskem društvu v Berolinu znamenit govor „o delavskem programu“. V njem razvija v lepi besedi, da je četrti delavski stan istoveten s človeštvom in da je rešitev človeštva mogoča le s tem, da delavci pridobé državno moč v svoje roke. Četrtega stanú „stvar je v resnici stvar vesoljnega človeštva, njegova svoboda je svoboda človeštva samega, njegovo gospodstvo je gospodstvo vseh“. ²⁾

Pot, po kateri morejo delavci dobiti vso oblast v roke, je splošna in direktna

¹⁾ Ob zadnji „ljubezni“, ki jo je imel s Heleno pl. Pönniger in ki ga je stala življenje, se je kazal ravno takega. Slikal ji je, kako se bosta vozila s šestimi belci v Berolin, ko ga izvolijo za predsednika nemški republiki.

²⁾ Arbeiterprogramm str. 38 v Bernstein r. t. II. zvezek.

volilna pravica.¹⁾ Najpreje si mora ljudstvo priboriti to pravico, potem dohode tudi vse drugo.

Lassalleov govor je vzbudil splošno pozornost. Državni pravdnik ga je tožil, da je ž njim vzbujal sovraštvo in zaničevanje ubožnih slojev proti premožnejšim. Dne 16. prosinca l. 1863. je bila obravnava v ti zadevi. Lassalle se je krepko branil, opiraje se na 20. člen v ustavi: „Znanost in njen nauk sta prosta.“ Dokazoval je, da je bil njegov govor strogo znanstven in da je zato obtožba ničeva. Toda nič mu ni pomagalo. Obsojen je bil na štiri mesece zopora.

To ga pa ni motilo v njegovih agitacijah. Poleg splošnega načrta, ki ga je razvil v imenovanem delavskem programu, je širil še neko drugo idejo. Ob njegovem času je bil namreč začel Schulze-Delitzsch v rešitev delavskih stanov priporočati razne zadruga: posojilnice, zaloge surovega blaga²⁾ in konsumna društva.

Lassalle se je temu uprl, češ da delavcem v ožjem smislu ne morejo take zadruga nič pomagati. Z ozirom na posojilnice in na zaloge surovega blaga je dejal, da bi k večjemu pomagale rokodelcu, ne pa delavcu. Proti konsumnim društvom je pa navedel te-le tri vzroke:

1. Delavci niso na slabem kot konsumentje, marveč kot proizvajavci, ker premalo dobé za svoje delo. — Ta dokaz ni posebno trden, ker je popolnoma gotovo, da so manjši konsumentje tudi pri kupovanju za življenje potrebnih stvari, ki jih morejo kupovati le v malem, velikrat oškodovani.

2. Železni ekonomski zakon³⁾, ki določa delavsko plačo, vpliva na to, da

¹⁾ Lassalleove misli so se ukoreninile med socijalno - demokračskimi pristaši. Boj za splošno volilno pravico je res postal prva točka delavskega programa.

²⁾ Te zaloge si je mislil Schulze-Delitzsch tako, da naj bi rokodelci zadržno naravnost kupovali surovo blago, ki ga potrebujejo za svoje izdelke, in si ohranili dobiček, ki bi ga imeli sicer prekupci.

³⁾ Ta železni ekonomski, ali kakor se navadno imenuje, železni plačni zakon (das eiserne Lohngesetz), je Lassalle nebrojnokrat po-

srednja delavska plača nikdar ne presega vsote, ki jo nujno potrebujejo delavci za življenje.

3. Zato bi konsumna društva, ko bi se splošno razširila, ne imela druge posledice, kakor da bi delavska plača v tisti meri padla, v kolikor ceneje in lože bi si dobivali delavci živila.¹⁾ — Tudi ta dokaz ni kaj vreden. S tem ne taji Lassalle koristij posamnih konsumnih društev, marveč samo za slučaj, če bi se splošno razširila in če bi — bil njegov železni zakon resničen.

Vsled tega odreka Lassalle vsako vrednost Schulze-Delitzschevim nasvetom za delavski stan in priporoča namestu njih združevanje, po katerem naj bi delavci postali sami svoji podjetniki. Delavci naj se zvežejo v proizvodjalne zadruge (Produktiv-Asso-

udarjal. Bil je njegov glavni dokaz proti kapitalizmu. Dokler vladajo liberalna gospodarska načela, pravi Lassalle, ni mogoče, da bi povprek delavec imel večjo plačo, nego je nujno potrebuje za življenje. To dejstvo, ki pa v celem svojem obsegu ni resnično, imenuje železni plačni zakon. — Po pravici se sklicuje pri tem na Adama Smith-a, Ricardo-a, I. B. Say-a, Malthus-a, Bastiat-a in John Stuart-Mill-a. Ti ekonomski pisatelji so namreč vsi stali na stališču, da je povprečna delavska plača jednaka proizvodjalnim stroškom dela. Proizvodjalni stroški so pa potrebe za življenje. V tekmovalnem boju med delavcem in delodajavcem je delavec slabši. Zato pa skrbi delodajavec, da so delavčeve potrebe čim najmanjše.

Radi priznavamo, da je to res, če vlada neomejena konkurenca. Toda država ima pač pravico in dolžnost, da tu poseže vmes in jo omeji na korist slabjšim. Zakoni o delavskem varstvu so tako omejevanje. S tem pa se razruši imenovani železni zakon in se dokazuje, da človeku ni treba biti socijalnemu demokratu, če hoče pomagati delavskemu stanu. Trditve, ki jih je spravil Lassalle na dan s svojim železnim zakonom, dokazujejo samo to, kar tudi mi brezpogojno priznavamo, da je namreč neomejena konkurenca škodljiva in krivična.

Marx je pobijal železni zakon s svojega stališča. Po njegovi misli je namreč razmerje med delavcem in delodajavcem popolnoma krivično; zato po pravici trdi, da je dokazovanje „železnega zakona“ nazadovanje v socijalno-demokratskih načelih.

¹⁾ Offenes Antwort-Schreiben an das Central-Comité zur Berufung eines allgemeinen deutschen Arbeiter-Congresses zu Leipzig str. 419 — 428 v Bernstein II. r. t.

ziationen), sami naj ustanovljajo tvornice, sebi naj delajo, sami naj seveda imajo tudi ves dobiček. Da to zmorejo, naj jim pomaga država. Če jim dá na Pruskem 100 milijonov tolarjev posojila, lahko prično in brez dvojbe dosežejo, kar želé.¹⁾ Štiristotisoč delavcev bi se lahko združilo s tem kapitalom v produktivne zveze.

Lassalle je tako gorel za svojo idejo, da se je resno razgovarjal z Bismarckom o teh 100 milijonih. Nasprotnikov je imel veliko, toda s svojo zgovornostjo in neutrudljivo agitacijo je vendar vnel ljudstvo za svoj načrt. Nekaj poskusov se je tudi rodilo po tem načrtu, katerih nekateri dobro uspevajo. Splošno pa je bilo uspehov le malo.²⁾

Agitacija mu je bila od l. 1863. tem ložja, ker je takrat ustanovil „splošno nemško delavsko društvo“ („Allgemeiner deutscher Arbeiter-Verein“). Dne 23. vel. travna je v Lipskem sestavil pravila. Društvo je naglo rastlo. Lassalle mu je bil predsednik. Izmed mnogih govorov, ki jih je imel v agitacijske namene svojega društva, je posebno znamenit govor „o treh znakih javnega duha“.³⁾ V njem je vlado in poslance na vso moč šibal. Državni pravdnik ga je tožil, in pri prvi obravnavi je bil obsojen v ječo na jedno leto. Pri drugi obravnavi v Düsseldorfu dne 27. rožnika l. 1864. so mu znižali kazen na pol leta. Njegov zagovor je zato posebno zanimiv, ker se sklicuje na mognuškega škofa dr. Emanuela Kettelerja.

(Dalje.)

¹⁾ Arbeiter-Lesebuch str. 557—560.

²⁾ V svojem boju proti Schulze-Delitzschu je spisal Lassalle knjižico „Herr Bastiat Schulze von Delitzsch sammt den dazu gehörigen Annexen. Berlin 1864“, ki se po pravici imenuje njegovo glavno ekonomsko delo. S pravnega stališča je že preje dokazoval svoje komuniške ideje v spisu „Auszüge aus dem System der erworbenen Rechte. Leipzig 1861“. V svojem Bastiatu se pa peča strogo z gospodarskimi vprašanji o kapitalu in delu. Obširno pojasnjuje svoje produktivne zveze in zlasti krepko pobija liberalna gospodarska načela. To njegovo delo je še tudi za naš čas zanimivo.

³⁾ Die Feste, die Presse und der Frankfurter Abgeordnetentag. Drei Symptome des öffentlichen Geistes. — Düsseldorf. 1863.

in se peni. Mlečno-beli valovi se premeta-
vajo, topé in razbijajo drug drugega, zdru-
žujejo se in se zopet cepijo v sto in sto
curkov in slapčkov; škropé in oblivajo skale
na obeh straneh, zaganjajo se v premnoge
skalnate dolbine, v katerih se vsled silnega
udarca izpreminjajo v bel, meglen, komaj
viden puh; po sredi slapa se mogočni va-
lovi prelivajo drug nad drugim in tvorijo
široko, lepo, belo kito, ki grmeče pada v
zeleni tolmun ob dnu slapa. Ako obseva
solnce slap in sopar, ki ga veter odnaša od
njega, prikazuje se tu in tam čarobna mav-

rica, ki tem bolj žari, čim gosteje se dviga
beli sopar iz srebro-penega slapovega va-
lovja. Posebno krasen je šum ob povodnji.
Takrat brizga namreč voda tudi od zadaj
skozi slap, ker se odbija ob prevotljeni skali
za slapom. Ob velikih povodnjih (n. pr. me-
seca listopada l. 1896.) so segali ti curki celó
na zgornji most¹⁾, ki je visoko v zraku
razpet nad slapom. (Dalje.)

¹⁾ Od l. 1878.—1894. je bil nad slapom most
razpet na železnih vrveh. Ko se je ta obrabil, na-
redil je g. Žumer nov trdnejši most; pri tem sta ga
podpirala turisti klub in nemško avstrijsko pla-
ninsko društvo.

Socijalni pomenki.

(Piše dr. Ivan Ev. Krek.)

(Dalje.)

Mož, na katerega se je skliceval Lassalle,
se je sam temeljito pečal z delavskim vpra-
šanjem in je večkrat zbiral delavce okrog
sebe. Napisal jim je tudi knjigo „Delavsko
vprašanje in krščanstvo.“¹⁾ Na to knjigo se
sklicuje Lassalle. Ker se od socijalno-demo-
kraške strani in sploh od krščanskemu de-
lavskemu gibanju sovražnih ljudij velikokrat
smeši Ketteler, navedemo tukaj doslovno Las-
salleove besede o njem. Kasneje pa izprego-
vorimo obširneje o njegovih idejah. Lassalle
pravi²⁾:

„Takoj vam podam še krepkejši dokaz.
(Preje je govoril, da so najznamenitejši uče-
njaki njegovega mnenja.) Imenoval vam bom
ime, ki ga ne čuje vsako rensko sodišče
samo s spoštovanjem, marveč z največjo
častjo. Ime moža, ki je hkrati služabnik
in knez cerkve in se že dolgo let peča z
najresnejšimi študijami, ki ga porenški ka-
toličani imajo skoraj za svetnika, ime mo-

gunškega škofa, barona Kettelerja.
Gospod škof se je čutil dolžnega v svoji
vesti, da je priobčil spis o delavskem vpra-
šanju, v katerem točko za točko obravnava
moje spore z naprednimi ekonomi in točko
za točko dokazuje resnico in neovržnost
mojih dokazov.“

Lassalle navaja potem nekaj odstavkov
iz škofove knjige in pravi, da škof še strože
sodi o liberalnih ekonomih nego on sam.
Škof priznava, da se Lassalleova načela
dadó izvesti in da jih liberalna stranka ne
more ovreči. Le če se priznava zasebna last,
je mogoče dobiti kaj pomislekov ne toliko
proti idejam samim, kakor proti temu, da bi
se preneglo ne izvedle. Naposled pravi:

„Kaj vodi tega cerkvenega kneza, da s
tako strogostjo, ki često presega strogost
mojih lastnih besedij, spričuje resničnost mo-
jega nauka? Ali hoče škof tudi hujskati k
sovraštvu in zaničevanju? Kaj ga vodi dru-
gega kakor jednako prepričanje z menoj,
da je tu rana v narodnem telesu, ki jo mora
narod tako rekoč z duševno silo prisiljen
spoznati, če noče propasti ljudsko telo?“

Marsikaj je Lassalle tu pretiroval, ker
se je pač branil. Toda njegove besede so in

¹⁾ Die Arbeiterfrage und das Christenthum.
Mainz. Kirchheim.

²⁾ Der Prozess wider Ferdinand Lassalle am
27. Juni 1864. Str. 698-701 v Bernstein II.

ostanejo živ spominik blagih namenov mogunškega škofa.

Da bi si pridobil Lassalle berolinske delavce, ki so se najbolj odtujevali njegovemu društvu, jim je napisal posebno knjižico¹⁾, v kateri jih vabi, naj pristopijo v kolo njegovih pristašev. Ker je v nji napadal ustavo in pozival delavce, naj se združujejo in naj, če drugače ne gre, tudi z dejansko silo prisilijo vlado, da jo izpremeni, prišel je zopet na zatožno klop zavoljo veleizdaje. Sodišče ga je osvobodilo. A malo časa je užival to svobodo. Že leta 1862. se je bil zagledal v neko Heleno pl. Dönniger, ki smo jo že imenovali in jo je hotel imeti za ženo. Dekle je bilo zadovoljno; zaročila sta se. Toda njeni stariši niso marali Lassallea. V svoji strasti je šel tako daleč, da je pismeno prosil škofa Kettelerja, naj mu pomaga pri ženitvi in mu obeta, da se dá katoliško krstiti. Helena je bila protestantovka, in škof pač ni mogel ničesar storiti. Zaročenka je izprevidela, da ne bo nič z Lassalleom in udala se je starišem, ki so jo zaročili z Jankom pl. Rakovico. Lassalle je jeze besnel in je pozval Rakovico na dvoboj. Dne 28. vel. srpana l. 1864. sta se streljala. Lassalle je padel smrtno zadet. Tako je umrl najznamenitejši socijalno-demokratski agitator. Njegov spomin se slavi med socijalnimi demokrati še dandanes; po pravici ga štejejo med svoje prvake. Moč nemške socijalne demokracije ima svoj izvor v Lassalleovem delovanju.

VII. Ketteler.

V Lassalleovem življenjepisu smo že omenjali mogunškega škofa Kettelerja. Ker je delovanje tega moža v socijalnem oziru tako važno, da ga smemo šteti za začetnika krščansko-socijalnega gibanja, zato se hočemo nekoliko natančneje seznaniti z njim.

Rodil se je Viljem Emanuel dne 25. grudna leta 1811. v Monastiru (Münster) iz znamenite, stare plemiške rodbine. Zadnje štiri gimnazijske razrede je dovršil v jezuitskem ustavu v Briegu. Na göttingškem vseučilišču

¹⁾ An die Arbeiter Berlins. Berlin 1863.

se je učil prava. Leta 1829. se je sporekel z nekim tovarišem. Dvobojeval se je z njim in ob tej priliki izgubil konec nosa. Ko je napravil potrebne izpite, je vstopil v državno službo, toda ko so leta 1837. zaprli kolinskega nadškofa¹⁾, je pustil svojo službo. Ni se mogel odločiti, kakšnemu poklicu naj se posveti. Hodil je dalje časa po Bavarskem in Tirolskem. Eichstättski škof Reisach mu je svetoval, naj se posveti duhovskemu stanu. Slušal je in l. 1842. in 1843. je pohajal bogoslovska predavanja s svojim bratom Rihardom, bivšim huzarskim poročnikom. V monastirski bogoslovnici se je prihodnje leto pripravljal na mašniški red.

Prvo — kapelansko — službo je imel v Beckumu, kjer je takoj pokazal plemeniti značaj. Z vso vnemo se je že takrat lotil socijalnega delovanja. Občeval je najrajše z nižjimi, siromaškimi sloji. Kjer je mogel, je lajšal uboštvo in zapuščenost. Leta 1847. je dobil župnijo v Hopstenu. Od tam je bil izvoljen za poslanca v Frankobrod, kjer je vzbudil splošno zanimanje. Na grobu umorjenih socijalnih prvoboriteljev Lichnowskega in Auerswalda je odkrito pokazal svoje ljudstvu prijazno mišljenje. Pri prvem shodu katoliških društev na Nemškem je govoril o „svobodi cerkve in socijalni nevarnosti“. V Mogunciji je imel kmalu potem šest pridig o „socijalnem vprašanju“. Kettelerjevo ime je tako zaslovelo po celi Nemčiji. L. 1849. je bil imenovan za prošta v Berlinu, kjer je uspešno deloval dobro leto. Od tam je dne 15. malega travna nastopil škofovsko službo v Mogunciji.

Kot škof se je neustrašeno boril za cerkvene pravice; zaslužil je ime „bojeviti škof“, ki so mu je nadéli nasprotniki. Spisal je veliko vrsto časa primernih razprav in knjig. Socijalnega delovanja ni opustil nikoli. Živel je za siromake. Dne 13. mal. travna l. 1877. je umrl brez imetja.

¹⁾ Škof Klemen Avg. Droste se je uprl postavi o mešanih zakonih, ki je bila cerkvenim določbam popolnoma nasprotna. Zato so ga zaprli. Junaška značajnost tega škofa je sploh po Nemškem vzbudila katoliško zavest. Rodila je tudi prvega krščanskega socijalista — Kettelerja.

Za nas sta znameniti njegovi deli „Delavsko vprašanje in krščanstvo“¹⁾ in „Delavsko gibanje in težnje v razmerju do vere in nrvnosti.“²⁾ Iz teh spisov hočemo podati glavne misli svojim bravcem.

A. Delavsko vprašanje in krščanstvo. a) Namen delu: „Od vseh stranij se oglašajo možje, ki hočejo sodelovati pri izboljšanju delavskih razmer. Tudi katoliški škof ima pravico za to. Ni res, da bi se smel obračati samo do katoličanov. Skrb in zanimanje za gmotne razmere krščanskega ljudstva spada h krščanski ljubezni. Krščanska vera je z vsem združena, kar se ozira na zljajšanje duševnega ali telesnega uboštva. Tako je vedno delovala cerkev. „Vsako vprašanje, ki se peča s pomočjo proti uboštvu, je bistveno krščansko, versko vprašanje, katerogabi se morala cerkev in vsi njeni živi udje najprisrčnejšje udeleževati.“

Razni nasveti se čujejo v povzdigo „nrvnih in gmotnih razmer delavskega stanu“. Katoličan mora vedeti, v kakšnem razmerju so ti nasveti do krščanstva. Vedeti pa mora tudi, kakšna posebna sredstva ima krščanstvo za ta namen.

Katoliški škof ima torej pravico in dolžnost soditi o teh vprašanjih. Tem bolj, ker se dosedanji nasveti v korist delavskega stanu ne ozirajo nič na krščanstvo. Mi smo pa prepričani, da bodo mogli koristiti delavcem le toliko, kolikor se opirajo na krščanstvo. „Kristus ni samo s tem odrešenik sveta, da je odrešil naše duše; on je prinesel odrešenje tudi za vse druge človeške razmere: za državljanske, politiške in socijalne. On je zlasti tudi odrešenik delav-

skega stanu. Blagor in pogin delavskega stanu sta odvisna od Kristusa. On ga je dvignil iz sužnosti do sedanje višine; brez njega ne morejo vsa humanitetna teženja tako imenovanih prijateljev tega stanú zabraniti, da se ne bi zopet pogreznil v razmere starega poganstva.“

Pri škofovskem posvečevanju se stavi posvečencu tudi to-le vprašanje: „Ali hočeš biti do revežev in tujcev in vseh ubožcev v Gospodovem imenu ljubezni poln in usmiljen?“ In posvečenec odgovori: „Hočem.“ Katoliški škof je torej dolžan truditi se tudi za delavce.

„Splošno je delavsko stanje del velikega socijalnega vprašanja, ki se je razvilo na polju ljudskega življenja vsled zmotnih verskih, politiških in gospodarskih načel, ki jih povsod razširja protikrščansko liberalstvo. Sedaj smo šele ob pričetku tega razvoja, ki bo vedno večji in resnejši; temeljito in vsestransko soditi ga bodo mogli šele pozneje, ko se bodo pokazali njegovi pogubni nasledki v vseh strokah. Potem bodo drugi do dna obravnavali ta predmet in z novimi dejstvi v roki dokazovali resnico, ki jo tu izrekam in ki so jo dokazali doslej vsi dogodki v svetovni zgodovini in jo bodo dokazali tudi nadalje, da more le Kristus in krščanstvo pomagati svetu in zlasti tudi delavskemu stanu.“

b) Važnost, predmet in obseg delavskega vprašanja. „Delavsko vprašanje se peča v svojem bistvu z vprašanjem, kako se morajo delavci preživiti.¹⁾ Tako je važno tudi vprašanje, koliko bodi število delavcev v razmerju z drugimi stanovi. Med delavce štejemo tudi male obrtnike in posestnike.“ (Dalje.)

¹⁾ Die Arbeiterfrage und das Christenthum. Mainz. Fr. Kirchheim 1864.

²⁾ Die Arbeiterbewegung und ihr Streben im Verhältnis zur Religion und Sittlichkeit. Mainz. Fr. Kirchheim. 1869.

¹⁾ Dandanes pojmuje delavsko vprašanje širše, ker se vprašanje, kako naj se preživé, za delavce ne more rešiti brez osnovnih izprememb v socijalnem življenju. Gre nam za to: kakšno mesto naj zavzemajo delavci po zahtevah pravičnosti v družabnem organizmu.

gledavca toliko bolj presenetil naslednji prizor. Od tod dalje se namreč steni obeh bregov kolikor mogoče druga drugi približata, in zdi se ti, da greš po ozki ulici med samimi osem- ali desetnadstropnimi hišami, ali da hodiš po ozki gazi med nebotičnimi, starodavnimi drevesi. Da, starodavni se vidita ti steni, med katerima se težko vije bistra Radolna. Stoletja in stoletja ju že izpodkopava reka, stoletja in tisočletja ju že gloje dež, sneg, mraz in vihar. Zato jima je lice razorano in razdrapano. Kakor upadle oči starčkov, tako se skalne dolbine mrko ozirajo na bistro Radolno in na strmečega potnika.

Mah obrašča teme tisočletnih pečin, in če jih opazuješ natančneje, zdi se ti, da so upognjene od starosti; zakaj vrh so jim okrušile in posnele mrzle zime, tla so jim pa na pol izpodkopali hladni valovi.

Dejal bi, da stoletja in tisočletja govoré iz tega začrnelega zidovja. Zato je potniku nekako tesno pri srcu, ko stopa po lesenem hodniku, ki na železnih ročicah visi ob skalni steni. Tudi voda je skrivnostno tiha in si le počasi išče prehoda skozi ozko, divje pečevje. Vsled tega na hodniku vsaka stopinja glasno in votlo odmeva, kakor pod oboki šiirne podzemeljske ječe. (Konec.)

Socijalni pomenki.

(Piše dr. Ivan Ev. Krek.)

(Dalje.)

Delavsko vprašanje je važnejše kakor tako zvana politiška vprašanja. Kdor posluša zborniška posvetovanja in bere dnevno časopisje, moral bi verjeti, da so politiška vprašanja najvažnejša stvar za človeka. — To je pa velika zmeta. Prava politiška vprašanja so pomenljiva le za majhen del ljudstva, namreč za delavce s peresom, za tisti del, ki največ govori in piše in zato tudi vlada nad govorniškim odrom in časopisjem; in med temi je zopet le neka stranka, ki izkuša izkoriščati to vprašanje v svoje strankarske in osebne koristi. Ta stranka gospodari na obojnem polju in se povsod jednako tako postavlja, kakor da bi na svetu nič drugega ne živelo in kakor da bi ne bilo nič drugega poštenega kot njihovo mišljenje in delovanje za blaginjo ljudij.

Časopisje in zbornice delujejo le v strankarske namene in sicer na jednak način. Naši časopisi so pisani, zborniški govori in naše zborniške razprave so govorjeni časniški članki. Vse pa, kar se v sejah obravnava, je le malo v dotiki z življenjem pravega delavskega stanú. Kar mislijo, čutijo in govoré

delavci in njihove družine od jutra do večera, kar se res tiče njihovega življenja in kar zboljšuje ali slabša razmere življenja njihovega, omenja se le malo v politiških vprašanjih. Izjemno se godi to samo tedaj, če politiške stranke iščejo delavca za svoje namene. Delavci služijo tedaj ne sebi, marveč drugim, sredstva so posamnih strank, in ko se doseže strankarski namen, prepusté se zopet svoji usodi. Ljudstvo se tako slepi. S svojo krvjo mora često strankam priboriti veljavo, a zase brez haska. Zlasti vladajoča liberalna stranka vara ljudstvo, češ da je v njenih politiških načelih njegova rešitev; med tem ko tako piše in govori, pa odira **L j u d s t v o**.

Delavsko vprašanje je mnogo važnejše, nego ta vprašanja. Res ima najvišji, najobširnejši pomen. Peča se s tem, kar ljudstvo vsak dan tare, s skrbjo, kako naj se preživi delavec in njegova družina. In ta skrb tolmači mišljenje, žalost in veselje delavskega ljudstva.

c) **Z a d e l o n e z m o ž n i d e l a v c i.** Za delo nezmožni delavec, ki si ni mogel nič prihraniti, je navezan na družih pomoč.

In takih je mnogo. Do mala vsi reveži na svetu so za delo nezmožni udje delavskega stanú. Ti potrebujejo podpore. — Zavode, kjer se skrbi zanje: bolnišnice, ubožnice, hiralnice je pa vstanovil krščanski duh. Naš vek je sicer te zavode večinoma odtrgal od cerkve in jih drugim izročil, a v resnici živi še od njih. Vse poskuša liberalstvo, da bi zatemnilo spomin na izvor teh zavodov, a če je tudi vse drugo doseglo, jedne zveze njihove s krščanstvom ne bo mogel nikoli raztrgati, namreč zveze po duhu. Poganstvo tega delovanja ni poznalo, šele krščanstvo jih je vzbudilo. Gorjé za delo nezmožnim delavcem, če bi se uničil vpliv krščanstva in cerkve!

Krščanstvo skrbi pa še na poseben način za onemogle delavce. Ne zbira samo denarja v ta namen, marveč nagiblje tudi ljudi, da popolnoma žrtvujejo svoje moči nadnaravni ljubezni in se za celo življenje postavijo v službo siromakov — svojih sobratov in bratov Kristusovih. Neštevilno takih oseb je rodila cerkev in jih še rodi. Vsa humaniteta, ves napredek, vse liberalstvo ni moglo dati niti jednemu človeku moči svete ljubezni, ni še stvorilo niti jednega usmiljenega brata, niti jedne usmiljene sestre.

Države so pobrale mnogo cerkvenega premoženja. To je po cerkvenem pravu tudi premoženje siromakov. Nekakšno zadostilo za storjeno krivico bi bilo v tem, da bi države ta denar porabile za ubožce.¹⁾

č) Kako se godi delavskemu stanu? Delavci se živé s svojo plačo. Plača je pa z malimi izjemami sedaj samo tolika, kolikor je je treba za najnujnejše potrebe — za hrano, obleko in stanovanje, in sicer tako treba, da bi brez nje ne mogel človek bivati. „Resnica tega stavka je po znanih razpravah med Lassalleom in njegovimi nasprotniki tako razvidna, da jo more

¹⁾ Ta misel je znamenita. Tudi s tega stališča imajo države dolžnost skrbeti za delavce, zlasti vstanoviti jim prisilne zavarovavnice za slučaj starosti in onemoglosti in jih tako varovati na stara leta najhujšega uboštva.

tajiti samo tisti, ki slepi ljudstvo. V njej je vse delavsko vprašanje“.¹⁾

Delo je namreč postalo blago in se ravna po zakonih blaga. Cena za blago se določa po tem, koliko je kupcev in koliko prodajavcev. Tako je tudi z delom. Zakon za ceno blaga se ravna naposled po tem, koliko stane proizvajanje blaga. Vsled tekmovanja izkuša vsakdo čim najcenejše proizvajati. Včasih se tudi primeri, da kdo prodaja blago nekaj časa pod ceno, da izpodrine svoje tekmece.

Cena delu so ravno tako stroški za proizvajanje dela t. j. za najnujnejše človeške potrebe. Kadar je delavcev preveč, se ti stroški v medsebojnem tekmovanju, kolikor je mogoče, zmanjšujejo. Delodajavci ponujajo delo za najnižjo plačo. Zato se tudi pri delavcih večkrat nameri, da prodajajo svoje delo pod ceno, to se pravi: delavec zasluži manj, kot nujno potrebuje za se in za svojo rodbino.²⁾ To pa je vzrok nepopisnemu uboštvu.

Tako se godi delavcem. Cela vrsta jih hira in polagoma glada poginja. Kako zaslepljeni so bili tisti, ki so s svojimi gmotnimi teorijami to vprizorili! „Gmotni obstoj celega delavskega stanú, torej večine ljudstva, obstoj njihovih rodbin, vsakdanje vprašanje potrebnega kruha za moža, ženo in otroke je izpostavljeno vsem izpremembam trga in cene. Nič ne poznam žalostnejšega, nego to dejstvo.“ To je sužnji semenj naše liberalne Evrope, napravljen po vzorcu našega človekoljubnega, prosvetljenega, protikrščanskega liberalstva in framasonstva.

d) Dva vzroka za te razmere. Prvi vzrok je splošna, brezpogojna obrtna

¹⁾ Ketteler torej priznava, da je dejansko tako zvani železni zakon (gl. „Dom in svet“ Soc. pom. šte. 4, str. 125). Onda se je vrinila tiskovna pomota „das eiserne Lohngesetz“, namestu „das eherner Lohngesetz“, kar mi prosto prevajamo „železni plačni zakon.“ Čitatelj naj to popravi!

²⁾ Pisatelj jasno zastopa načelo, da mora delavčeva plača zadostovati zanj in za njegovo rodbino.

s v o b o d a. To zagovarjata le liberalna in radikalna stranka; obe sta krivi sedanjih žalostnih delavskih razmer. Pri tem pa še govorita o svojem prijateljstvu do delavskega stanu. Podobni sta človeku, ki je vrgel tovariša v vodo in ki potem, stoječ na bregu, snuje najraznovrstnejše teorije, kako bi se dal utapljajoči mož rešiti. Ne pomisli pa, da ga je sam vrgel v vodo in da hoče za svoje teorije pohvalo človekoljubnosti in ganljivega prijateljstva.

S tem da se upiramo neomejeni obrtni svobodi, ne zahtevamo brezpogojne cehovske prisilnosti. Obrtniki so bili nekdanje združeni v prisilne cehe. Cehi so imeli vrhovno oblast v vseh obrtnih vprašanjih. Večkrat se je namerilo, da so to oblast zlorabljali. Podpirali so lenobo, izdelovali so drago in slabo blago. Zato ni čuda, da so se pojavile težnje po svobodi. Saj vidimo povsod na svetu, da zloraba oblasti rodi zlorabo svobode. Toda cehovsko načelo je v svojem bistvu pravično, in neomejena svoboda je mnogo več škodovala nego cehovska oblast. Divje tekmovanje in propadanje celih obrtov to dokazuje.

Drugi vzrok je prevelika moč kapitala. Rastoči kapital, ki se zbira v malo rokah, ima dve škodljivi posledici za delavce: 1. Števílo samostojnih delavcev zmanjšuje in pomnožuje množico dninarjev. Sedanja gospodarska načela morajo to provzročati. Veliki kapital se loti izdelovanja v veliki meri, in dotičniki, ki so bili preje mojstri in samostojni obrtniki, postanejo navadni dninarski delavci. 2. V zvezi s strojem znižuje kapital blagu ceno. Kapital dela s stroji. Delavec ni več tekmeč, marveč stroj, ki ni niti lačen, niti žejen, ki ne potrebuje ne razvedrila, ne počitka. Delavski stan je vsled tega brez stalnosti, vedno na slabšem. Brez števila jih je, ki dan za dnem prodajajo svojo moč na trgu v mučni negotovosti: Morda bom že jutri s svojo ženo in otroki brez kruha, brez strehe.

Vlade niso nič storile, da bi spravile v soglasje prisilno združeno načelo in ž njim združeno stalnost in samostojnost obrtnega stanu s pravičnimi zahtevami zdrave svo-

bode. Same so bile in so še pod vplivom raznih strank.

e) Pripomočki liberalne stranke. Nasvete liberalne stranke delimo najlažje v tri vrste:

1. V prvo vrsto spadajo: brezpogojna obrtna svoboda, brezpogojna trgovska svoboda in brezpogojna svoboda preseljevanja in naseljevanja. Po tem načelu sme vsakdo bivati, kjer hoče in početi, kar mu drago. V občini, kjer je nekaj let bival, dobi domovinsko pravico. Neomejena je tudi vsakomur pravica do ženitve.

Ta načela razkrajajo ves človeški rod v prah, v atome. Materijališko naziranje o svetu se tu rabi tudi o človeku. Človeštvo se loči v enakomerne posamnike. To je velika zmeta. Družabna enakost je nemogoča. Ljudje so različni po duševnih in telesnih zmožnostih. Ta razlika se popravi samo s tem, da se ljudje organsko združujejo. Liberalstvo pa ruši vse družabne organizme: rod bino, stanove, narode. Slabejši posamniki nimajo več nobenega zavetja, zato propadajo. Nepopisno in brezsrčno medsebojno tekmovanje je temu posledica. Za delavce pomenja to tekmovanje čim najnižjo plačo in še to le za tiste, ki imajo zdrave umske in telesne moči.

2. V drugo vrsto liberalnih pripomočkov spada: lastna pomoč in izobrazba delavcev. To načelo se tolikrat ponavlja, da se človeku že gabi. Liberalci ob tem zabavljajo proti krščanski skrbi za siromake, češ da se ž njo lenoba podpira in da more samo lastna pomoč delavce povzdigniti in jim pomagati. Zraven pa se obnašajo tako, kot bi bili pojem lastne moči izumili šele oni.

Toda ni res, da bi krščanska skrb za siromake podpirala lenobo. Krščanska ljubezen se sicer tudi lahko zlorablja, pa kdor se hoče slučajno zlorabi ustavljati, mora biti trd proti siromaku sploh. Dejanja krščanske ljubezni, zlasti miloščina, se sedaj rada prezirajo. Vzrok temu je neka skrita lakomnost. Uradna skrb za siromake, ki jo je uvedel liberalizem, pa ima res v svojih posledicah

podpiranje lenobe in samopašnosti. Beriči, ki ob določenih časih dajejo določeno miloščino, pač nimajo nobenega npravnega vpliva.

Grda baharija je tudi, če liberalna stranka trdi, da je našla pomen lastne pomoči in veljave, ki jo ž njo dobi delavec. Potrebo lastne pomoči je Bog utisnil v razum vsakega človeka, ker mu je naložil, da je dolžan delati, „v potu svojega obraza jesti svoj kruh.“ Vzvišeni pomen dela pa je uveljavilo šele krščanstvo. Delo je v tem smislu: α) potrebno da se človek preživi, β) težavno, γ) plemenito, blažilno. Razodeta vera nas namreč uči, da so težave pri delu v zvezi z grehom, da je delo kazen za greh, zraven pa tudi zadostilo. Da bi nas greha odrešil, je prišel sam božji Sin na svet; postal je delavčev sin in sam je delal. Te resnice osladé in povečajo delo. Učé nas pa tudi, da ni uživanje tega sveta najvišja sreča za človeka, marveč da so nam namenjene druge, višje blaginje.

Delavec, ki nima krščanske vere, ne more imeti pri svojem delu nobene druge želje, kakor pridobiti si čim največ blaga, da si ohrani in osladi življenje. Neutešen glad mu je celo življenje. Mislij, ki bi ga pri delu napolnovala z veseljem, ne pozna. Vzeli so mu spomin na božjega Sina. — Kako neizrekljivo bedasto je, če misli liberalna stranka neizmerno težo trudapolnega dela olajšati s publicami o človeškem dostojanstvu in lastni pomoči!

Neresnično je pa tudi, da bi mogla pomagati delavcem *izobrazba*, o kateri toliko govori liberalna stranka. Sedaj imajo delavska izobraževalna društva veliko ulogo. A splošno se mora reči, da so le ogromno slepilo. Večina delavcev se ne more vsled telesne utrujenosti udeleževati izobraževanja. Njihovi otroci ne morejo niti v šolo, ker morajo čim najpreje na delo. Nekaj oseb je tudi med delavci, ki vsled svoje nadarjenosti morejo napredovati v znanju, toda le malo je takih. Večina tako zvanih izobraževalnih društev daje svojim udom samo zabavo. Po tej poti se ne bo nikdar dosegel namen, da bi se delavcem res zboljšale razmere. Tembolj velja to, ker se imenovana društva pri

izobraževanju svojih udov nič ne ozirajo na vero in krščanstvo. Voditelji teh društev so večinoma brezverci. Delavci postajajo vsled tega le še nesrečnejši. Izobrazba voditeljev je sama vsa zmedena, za smrt bolna. Žalostno je tudi, da se celó nedelja odtrgava krščanstvu. Izolirane društva kažejo jasni namen, da hočejo skrbeti toliko za gmotni blagor delavskega stanu, kolikor za to, da pridobé delavce proti krščanstvu.¹⁾ Bogatin ima pri svoji brezbožnosti vendar še nekakšen dozdeven užitek raznovrstnih stvari, s katerim izpolni včasih praznino svojega srca. Delavec pa, ki je s svojimi praznimi rokami in trudapolnim življenjem odtrgan od Kristusa in njegove cerkve, mora pasti v topost in obup.

3. V tretjo vrsto liberalnih nasvetov štejemo delavske zadruge. Schulze-Delitzsch je glavni zastopnik te misli.²⁾ O nji pravimo: Kar imajo te misli resničnega na sebi, ni novo. Res je, da se z združevanjem zviša posamniku moč. Združevanje pa ni novo. Zgodovina prešlih vekov nam priča o krepkih zadrugah rokodelcev, trgovcev, o združenju v občinah, v državah. Po naravnem zakonu so se ljudje združevali, da so lože stregli svojim potrebam. Neumevno je trditi, da se je ta misel rodila šele po liberalnih ljudskih prijateljih. V resnici je liberalstvo nasprotno druženju. Ko govoré o lastni pomoči, o posamni-

¹⁾ Če je bilo tako ob Kettelerjevem času, je dandanes še tem hujše, ker sedaj vodi velik del delavskih društev gola materijališka socijalna demokracija.

²⁾ Ta mož je zastopal skrajno liberalno stališče. Po njegovih mislih se ne sme država vtikati v gospodarske stvari. Tu naj si vsakdo sam pomaga. V pomoč nižjim slojem je priporočal hranilnice in posojilnice, ki so pa po njegovi osnovi odločno kapitališkega značaja in se popolnoma razlikujejo od takozvanih Raiffeisenovih (po R., županu krščanskega mišljenja v Neuwildu, ki jih je prvi uvedel), konsumna društva in proizvajavne zadruge, češ da se tem potom reši vse delavsko in rokodelsko vprašanje. Lassalle je dobro spral tega moža v svojem spisu: Herr Bastiat-Schulze von Delitzsch oder Kapital und Arbeit. Berlin 1864.

kovi neomejenosti, o brezovirnem tekmo-
vanju, zametajo ravno skupno pomoč. Po-
samnik v boju z drugimi — to je po libe-
ralnem sestavu vredno človeškega ponosa.

Vendar pa vedno poudarjajo potrebo
društev in medsebojne zveze. S tem ome-
jujejo tekmovalje in svobodo. Liberalna
stranka bi morala prepovedati zadruga, če
bi bila dosledna. Narava je pa pač tudi pri
njih močnejša, nego nespametna teorija. Kar
je resničnega v teh načelih, je torej staro
in se opira na krščansko resnico, da so si
ljudje dolžni v ljubezni pomagati med seboj.

Resnico nam podaja liberalstvo v naj-
slabši obliki. Vse naravne, po notranji sili
združene organizme razdružuje: družino,
ker daje vsakemu svobodo ženiti se in zopet
razdreti zakon; občino, ker daje svobodo
naseljevanja; ravno tako tudi narod in
državo. Cehe je razbila, trgovske zveze
je uničila. In sedaj hoče zopet združiti ljudi
v mehaniških skupinah, v raznih društvih in
zadrugah. Te zadruga imajo svojo moč samo
v zvezi z drugimi družabnimi organizmi, od
katerih dobivajo svojo nravno silo.

Zadruga, ki jih priporoča li-
beralna stranka, ne morejo do-
seči, kar obetajo. Posojilnice morejo
koristiti le samostojnim obrtnikom, ne pa
delavcem. A tudi malim obrtnikom ne morejo
dati toliko moči, da bi mogli tekmovali z
velikim kapitalom. Ravno tako morejo skladišča
surovega blaga le za nekaj časa ko-
ristiti rokodelcem, delavcem pa toliko, ko-

likor kot konsumentje dobivajo cenejše blago.
Rokodelci vsled njih nekaj lože tekmujejo
z velikim kapitalom, kar se tiče kupovanja
potrebnih snovij za svoje delo; a tekmovalje
s stroji jim še vedno ostaja.

„Splošno korist donajajo tako zvana
k o n s u m n a d r u š t v a, katerih se more
udeleževati tudi delavec. Živila dobavljajo v
večji množini, prihranjajo pri nakupu, dobi-
vajo boljše blago, kot se po krajcarjih ku-
puje pri kramarjih, in morejo torej svojim
udom prepuščati tudi cenejša in boljša ži-
vila, kar je gotovo dobro.“ Toda uboštvo
delavskega stanú se ž njimi nekaj olajša,
nikakor pa ne odstrani. Če se razširijo kon-
sumna društva, pade tudi delavska plača.
Marsikak mali obrtnik se uniči in število de-
lavcev se pomnoži.¹⁾

S tem je dokazano, da liberalna stranka
s svojimi nasveti ne samo nič ne koristi
delavskemu stanu, marveč mu ogromno škodi.
Vsa vera, vsa modrost, vsa ljubezen obstaje
pri nji v seštevanju, odštevanju, množenju
in deljenju v atome razdeljenega človeštva.
To je greh proti človeški naravi in proti
božjemu redu. (Dalje.)

¹⁾ Ketteler sklepa tu po Lassalleovem „železnem
zakonu“. Za naš čas moramo pomniti, da je zakono-
davstvo že v mnogih ozirih omejilo svobodno tekmo-
vanje in obrtno svobodo. Zakoni delavskega varstva
in zavarovanja se ustanavljajo in izpolnjujejo v vseh
državah. Samo tedaj, če veljajo samo čisto liberalni
zakoni — in o tem govori Ketteler — je resnično
njegovu dokazovanje.

V zadnjih hipih.

Ko smrtna že solza sili v okó,
bolniku na mehko ležišče
nevidnega angela pošlje nebó,
da v zadnjih ga hipih obiše.

Tedaj oživi mu v telesu duh,
privró mu čez ustnice blede
družini v slovó in pazni posluš
preroške slovesne besede.

Jaz tudi bom ležal nékdaj bolan
in stráhoma čakal pogreba,
a čakal še prej globoko željan
preroškega angela z neba.

In kadar se zgrne nad mano krilat
in vela poljubi mi lica,
o, da bi privrela iz prsij takrat
o tebi, moj dom, govorica!

Da pesmij najlepših začuješ jek,
da stareš sovražnikov silo,
da skoro zasije ti zlatí vek
nad zabljeno mojo gomílo!

Anton Medved.

Socijalni pomenki.

(Piše dr. Ivan Ev. Krek.)

(Dalje.)

f) Radikalna stranka in delavci. Liberalce zastopa Schulze-De-litzsch. Njemu se je uprl Lassalle. Oba učita prav to, kar pobijata; oba sta v zmoti v tem, kar trdita.

Lassalleova stranka resnično tolmači revščino delavskega ljudstva in po pravici trdi, da je treba delavcem skrbeti za boljše dohodke. Dobro tudi dokazuje, da liberalni nasveti ne morejo varovati delavskega stanú gotovega propada, ker v ničemer ne zavirajo pogubne divje konkurence.

Lassalle pravi zato tako-le: Pri vsakem velikem podjetju razlikujemo trojne vrste dobiček: 1. delavsko plačo, ki je jednaka stroškom za potrebe življenja, 2. obresti kapitala v podjetju, 3. pravi dobiček, ki ostaja po odbitku delavske plače, obrestij in drugih stroškov. Ta dobiček ima doslej samo kapital. Delavec, ki pri delu izrablja svoje življenje, ne dobi ničesar. To je krivično. Delavec je v podjetju samo dninar, postati pa mora sopodjetnik, solastnik tam, kjer dela. Potem bi imel svojo plačo in delež pri dobičku. Da postane solastnik, treba mu je kapitala. Dati, oziroma posoditi ga mu pa mora država. Ker pa državo vladajo zbornice in ker sedanje zbornice niso naklonjene delavskemu ljudstvu, treba je splošne, direktne volilne pravice. Po taki pravici izvoljeni poslanci bi res zastopali ljudstvo in bi mu radi podali sredstev, da postanejo delavci solastniki velikih obrtnih podjetij. Ustanovile bi se tako z državno podporo produktivne zadruge, pri katerih bi bili delavci izključno sami lastniki. Ves ogromni dobiček bi bil njihova last.

To svetuje radikalna stranka. V novodobnih državah, ki se ne menijo za Boga in za religijo, je popolnoma dosledno, če ubogi delavci po svojih zastopnikih tako

obdavčijo premoženje, da dobodo s tem sredstev za omenjeni načrt. Vsa oblast in vsa zasebna lastnina ima svojo jedino pravico iz Boga. Če pa ni osebnega Boga, ali če je res, da je vprašanje o Bogu znanstveno nedognano, če torej vse evropske vlade v tem vprašanju trosijo mladini po visokih šolah dvome; če sta materijalizem in panteizem opravičena, če uči velika liberalna stranka prav: potem je vse zasebno lastninsko pravo z vsemi zakoni samo in brez izjeme popolnoma le človeška volja in nič drugega kakor človeška volja. Potem pa se ne dá več ugovarjati onim ljudem, ki nimajo ničesar in ki po večini sklenejo, da jim morajo tisti, ki še kaj imajo, prepustiti jeden del svojega premoženja. Kar zahtevajo sedaj na posodo, bodo kasneje zahtevali v last. Saj je vse v naši državi odvisno le od večine. Kdor se proti sklepom večine sklicuje na svojo vest, na svojo vero, na Kristusa in na Boga, je veleizdajnik, ki greši proti veličanstvu ljudske volje. Zakaj bi se imelo to veličanstvo ustaviti ravno pred denarno mošnjo bogatih liberalcev? Če sme našo vest teptati, zasramovati našo vero, tajiti Boga in Kristusa, potem je vendar neizrekljivo smešno, da bi ne smela ničesar reči o mošnjah mogočnih milijonarjev. Po načelih liberalne stranke in tiste vede, ki se uči po vseučiliških stolicah, je torej Lassalleova zahteva popolnoma opravičena. Prav za prav je samo neskončno skromen pričetek še vse drugačnih stvari, ki morajo priti.

Drugače pa je, če stojimo na krščanskem stališču. Tu se vprašujemo: kaj sme skleniti večina, da ne nasprotuje božji volji, ne pa: kaj je sklenila? In po tem sodimo, da bi državna podpora v Lassalleovem zmislu prestopila meje državne oblasti.

Krščansko bogoslovje ne pozna neomejene zasebne lasti. V slučaju skrajnje sile

preneha zasebna lastninska pravica. Kdor je v skrajnji sili, sme vzeti, česar mu je nujno treba, kjer dobi. Državna oblast sme vsled tega prisiliti državljanse, da skrbé za svoje reveže.

Druge prisilne dolžnosti ne pozna krščanska veda, pač pa pozna še npravno silo dolžnosti do bližnjega. Tudi ta je prava dolžnost, in vsakdo, ki je ne izpolnjuje, ki torej ne dá miloščine, kadar je treba, je po krščanskih naukih jednak tatu; saj se bo po Gospodovih besedah sodba ravnala uprav po izpolnjevanju te dolžnosti. Država ima pravico v toliko, če treba tudi s silo, uravnnavati razmere med ljudmi, da se ohranita red in mir. Kar je preko tega, je svobodno. Toda tudi v teh stvareh, ki so človeku svobodne, ima dolžnosti še v višji, plemenitejši obliki. Človek mora sam svobodno priznavati svoje razmerje do Boga, do ljudi in do svojega premoženja in v tem spoznavanju mora opravljati dela krščanske ljubezni.

V srednjem veku so se stekali največji dohodki za družabne namene, za vedo in vero, za mnoge državljanske skupine samo s prostovoljnimi doneski, torej iz osebne volje. Te potrebe se morejo sedaj — v novodobnih državah — pokriti samo s prisilnim, vedno občutljivejšim davčnim vijakom. Države hirajo ob tem; hira pa tudi svobodno mišljenje in delovanje. Iz tega vzgleda vidimo, da krščanstvo daje individualnosti popolno svobodo, novi duh pa, ki vedno kriči o svobodi, uničuje individualnost celó v njenem razmerju do zasebne lasti.

Lassalleov predlog je na videz lep, toda zahteva nekaj, za kar državna oblast nima pravice.

A njegov predlog tudi ne ustreza svojemu namenu. Državna podpora bi ne mogla rešiti delavskega vprašanja. Liberalci pravijo v tem oziru, da bi državna podpora žalila lastno pomoč. To je smešno. Država je mnogokrat že podprla bogatine pri njihovih velikih podjetjih, često prevzela jamstvo za obresti naloženega kapitala n. pr. pri železnicah. Tam ni bilo tega nežnega ozira, da bi bilo nedostojno, ko bi država pomagala.

Tudi drugi liberalni ugovor, da sme država gmotno pomagati samo za splošne državne koristi, je ničev. Pač več pomena je za državo zdrav, čil delavski stan nego mnoge železnice.

Lassalleova misel bi iz drugih vzrokov ne dosegla svojega namena. Vsem delavcem n. pr. pri rokodelstvu in poljedelstvu bi državna podpora ne mogla pomagati tako kmalu, da bi postali solastniki velikih podjetij. Recimo, da bi se dobila državna podpora. Vsakdo bi imel jednako pravico zahtevati zase podporo. Kdor bi je ne dobil, bil bi nezadovoljen. Vse strasti bi se vnele. Mirú in reda bi ne bilo ob takih razmerah.

Govorili smo doslej o državni podpori. Lassalle priporoča poleg te tudi splošno, direktno volilno pravico. Gotovo je, da je poleg prave državne oblasti prav koristno, če deluje ljudstvo po svojih zastopnikih v zakonodajnih zborih. Ti zastopniki pa morajo biti tako izbrani, da res pomenjajo vse ljudstvo. Gorjé ljudstvu, če je lažniva ta misel, da zbornice zastopajo ljudstvo v njegovih pravih koristih in v najboljšem delu njegovega mišljenja, hotenja in čuvstvovanja; če samo neka tajno zvezana in zakleta stranka izkuša po zbornicah dosežati svoje namene, svoje koristi, vtihotapljati svoje mišljenje in voljo pod plaščem ljudske volje. In to se sedaj godi. Dve vladi imamo v novodobnih državah: jedno javno, drugo tajno, ki se naslanja na nekatere takozvane izobražence v zvezi s skrivnimi družbami. Ta — druga vlada se je prilagodila oblikam one, dobila je ono pod svojo oblast. Volitve si je uredila po svoje. S svcjim denarjem vzdržuje časopisje, ki dan za dnem laže ljudstvu, da je zbornica, kjer ona gospoduje, pravo ljudsko jedro. Svojo moč v zbornici pa porablja, da uresničuje svoje strankarske težnje, sovraštvo proti Bogu in krščanstvu v vsem državnem življenju, v šoli in v zakonih. Grozna laž, strašna goljufija!

Splošna volilna pravica v zmyslu demokratske stranke je sicer tudi nevarna. Demagogi lahko zbegajo ljudstvo. Pogubni prevrati se utegnejo vzbuditi. Prve splošne

volitve bi nam prinesle morda velik nered. Večina našega ljudstva pa še veruje v Boga in v Kristusa, pozna še deset božjih zapovedij in vest. Prepričani smo torej, da bi naše ljudstvo kmalu spoznalo zvezo med volitvami in med vestjo. Ko bi se to zgodilo, bili bi rešeni. Res se krščansko ljudstvo pri volitvah lahko tudi zapelje; če pa odštejem tiste, ki so propadli po mnogih mestih, ima vendar še v svoji krščanski veri rešilno zdravilo v sebi; liberalna stranka s svojim nizkim materijalizmom ga nima več. Dasi niso direktne demokratske volitve naš vzor, vendar jih imamo mnogo rajši nego sedanje, ki vedno bolj ostrupljajo vse državno življenje in nas izročajo vladi neke nevidne, skrite moči.

g) Pravi pripomočki, da se pomaga delavskemu stanu.

Delavski stan propada. Če pojde tako naprej, bomo kmalu delili vse ljudi samo v dve vrsti: v bogate borzizance in špekulante z vsemi njihovimi zajedami, in v delavske proletarce, ki bodo od njih popolnoma odvisni.

Liberalna in radikalna stranka ne moreta pomagati. Ali naj mirno gledamo, da gine naše ljudstvo in da se vrh tega še slepi, češ, njegovo stanje je napredek, svoboda in prosveta?

Ne smemo. Kristus nam odgovarja v vseh velikih vprašanjih, tudi v vprašanju o kruhu. Krščanstvo je razbilo sužnost, vrglo je pogansko naziranje, ki je priznavalo samo nekaterim ljudem človeške pravice in človeško čast. Vsem tistim, kateri poprej niso uživali človeških pravic, sužnjem in barbarom, je vrnilo človeško dostojanstvo. Naš materijalistični čas se trudi narobe: iz ljudi hoče zopet napraviti živali in to hvali kot najvišji napredek. Delavci čutijo ta napredek v svoji zapuščenosti in revščini. Zato mora krščanstvo zopet rešiti uboge ljudi nove sužnosti. Sredstev ima mnogo. Omenjati pa je treba, da so krščanska sredstva npravna in ne materijalna. Osvobodilo je stare sužnje, ker je vdahnilo duha ljubezni v omrzla srca. Duhu, srcem manjka tudi v naših dneh krščanstva, zato razpadajo družabni organizmi. Sebičnosti in drugih strastij ne kroti

več krščanska moč, zato so tako žalostne razmere. Krščanski duh ni namreč samo duh ljubezni, marveč tudi duh zatajevanja. Prav je ustanavljati zadruga v socijalno pomoč, a zadruga brez krščanskega duha ne morejo biti trajne.

Nekaj točk, ki nam kažejo krščanske pripomočke za delavski stan, navajamo tu:

1. Cerkev ustanavlja in vodi zavode za onemogledelavce. Vse, kar imamo na svetu v tem oziru, je do mala cerkveno delo. Humanizem bo sicer tudi oživil take zavode, toda ne bodo se mogli meriti s cerkvenimi. Krščanske zavode vodijo redovi, moški ali ženske, ki so se odpovedali svetu in zaradi Boga služijo bolnikom in revežem. Ta služba je često huda. Zanimarjeni so ubožci in mnogokrat udani raznim strastem. Celó materina ljubezen bi opešala v taki službi; samo živa ljubezen do Boga more premagati vse težave. Liberalci in radikalci ne morejo vzgojiti niti jedne usmiljene sestre. Plačani služabniki v imenovanih zavodih se ne morejo vzdržati.

2. Krščanstvo daje v krščanskem zakonu in krščanski rodbini mnogo npravnih sil delavskemu stanu. Delavci so v nevarnosti, da se jim razbijejo vse organske zveze, ki branijo posamnika. Od kraja do kraja se selijo — brez pravega doma; z drugo človeško družbo so malo zvezani. Visé kot kaplja na veji. Krščanska rodbina z milostmi zakramenta sv. zakona zopet vrne delavcu organsko zvezo. Gorjé, če bi rodbino zatrl civilni zakon! — Ubožne razmere vplivajo na delavčevo zdravje in umrljivost, pa tudi na npravno življenje. Čistosti je vedno manj. In nečistost ugonobi kmalu vsak narod. Krščanska rodbina ohranja čiste npravi med delavskim stanom. Kako važno je to ob času, ko vse javno življenje pridiguje nečistost: leposlovje, časopisi, gledišča! Samo očetno in materino srce, vzgojeno v rahlih čustvih krščanskih in utrjeno v krepostih, vzgaja res čist rod. In očetno in materino srce ohranja le cerkev v svojem zakonu, v krščanski rodbini.

V tej rodbini ima vsaka stvar višjo in posebno vrednost. Goldinar, ki ga dá mož

ženi, ni samo denar, ampak tudi znamenje ljubezni in skrbi. Ž njim pridejo v zvezo nravne sile. In ob času bolezni, ali ko ni zaslužka: kakó sijajno se izkaže krščanska rodbina s svojo požrtvovalnostjo in z neizmerno silo svoje ljubezni!

3. Krščanstvo daje delavcu v svojih naukih pravo omiko. Kristijan se zaveda svojih močij in le v krščanskem duhu jih more popolnoma rabiti. Poganstvo ni poznalo človekove vrednosti. Polovica ljudij je bila brez vrednosti; drugi so bili samo državljani. Delavcev s človeškimi pravicami sploh niso poznali. Krščanstvo je pa naučilo ljudi, da ima vsak človek po božji podobi ustvarjeno dušo. Ta resnica je oživila kot blagonosen solnčni žarek na milijone ljudij in jih še oživlja. Božja podoba v človeški duši — tako uči krščanstvo — je za človeka znamenje časti in poročstvo sreče tudi v najhujši zapuščenosti, tudi v skrajni propalosti. Ta podoba je dragocen biser, zakopan globoko v zemlji. Božji Sin je prišel na zemljo, da ga izkoplje in da povzdigne človeka v božje dete.

Tudi liberalci govoré o človeškem dostojanstvu. A v zmislu materijalizma, panteizma, ateizma je tako govorjenje samo prazno besedičenje brez pomena. S tem, da je dalo krščanstvo človeku nadzemsko dostojanstvo, vzbudilo mu je tudi zavest, da je dolžan razvijati vse svoje moči. V svojem nauku o neumrljivi duši in o vesti je podalo najimenitnejši nagib, da človek prav rabi vse svoje zmožnosti. Lenoba je kristijanu glavni greh. Človek si ne bo nikdar pomagal sam, če se mu po delavskih izobraževalnih društvih priporoča „lastna pomoč“, marveč samo, če se mu vzbudé nagibi, ki premagajo lenobo in zganejo njegove sile. Liberalci in radikalci pa ne poznajo drugega nagiba kakor slast ali pa željo po uživanju. — Kristijan umeva tudi revščino. Razodetje mu tolmači ubožčevo življenje. Delavčevo gibanje je protislovje in vedna uganka, če smo navezani samo na ta svet. Brezverska omika zakoplje delavca v tako protislovje. Krščanski delavec veruje, da si zasluži srečno večnost z delom in trpljenjem, in pozna tudi dušno

bogastvo, ki ga ne ukrade tat in ne sne rja. Delavec se uči iz življenja božjega Sina — delati in trpeti; v svoji veri in v svojem upanju ima zastavo večnega življenja. Krščanstvo mu daje tudi vse potrebne kreposti, da se omika in si olajša svoje razmere: notranjo zadovoljnost, zmernost, varčnost. Ponuja mu veselje pri ženi in otrokih, varuje ga strastij in ga ohranja zdravega in krepkega.

4. Krščanstvo ima naposled neusahljiv vir socijalnih sil. Vsak človek ima dolžnost prav rabiti dušne in telesne moči, mora pa tudi pomagati bližnjemu pri tej rabi in sam iskati pri njem pomoči. To je socijalna, zadružna stran njegovega življenja. Liberalci mnogo govoré o lastni pomoči in celó trdé, naj delavci ne vzamejo od nikoder podpore, marveč naj le vase zaupajo. To je neumno in v nasprotju z zadružno idejo samo. — Krščanstvo podpira zadružno misel. Dasi sedaj ravno to misel oznanjajo možje, ki so se odtujili krščanstvu, vendar bi bilo nespametno, če bi se ne zanimali za to gibanje. Zrak je božji zrak, če ga tudi brezverec diha. Tako je tudi z zadružnim življenjem; bistveno krščansko je, četudi možje, ki je vzbujajo, ne spoznavajo v tem božje volje in jo često zlorablajo.

Krščanstvo daje zadrugam višjo moč, da se uspešnejše razvijajo, ker prav ureja ljubezen do samega sebe s svojim ukazom, da moramo ljubiti Boga nad vse in bližnjega kakor same sebe. Kadar se združijo kristijani v krščanskem duhu, ustvarijo notranje živo, krepko telo. Take so bile nekdanje zadruge. Zadruga v krščanskem duhu sklenjene so živi organizmi; zadruga novodobnega liberalstva pa samo mehaniške skupine raznih ljudij v svojo korist. „Bodočnost tega celega gibanja na polju zadružnosti spada v krščanstvo. Stare krščanske zadruga so podrli in sedaj odstranjajo zadnje kamenčke te veličastne stavbe; zidati pa hočejo na novo. Toda ta stavba je samo revna kočja, — zidana na pesek. Krščanstvo mora začeti to stavbo iznova in

s tem vrniti zadrugam delavskih stanov njihov pravi pomen, njihovo pravo moč, njihovo pravo korist.“¹⁾

V korist rokodelskemu stanu se snujejo sedaj rokodelska društva in društva rokodelskih pomočnikov. Obojna so velikega pomena. Za drugo vrsto ima največ zaslug Kolping. Čim bolj raste v njih združni krščanski duh, tem uspešnejša bodo.

5. Krščanstvo podpira tudi produktivne zadruge. Te so velikega pomena. Ne vemo, ali bo mogoče vsem delavcem, ali vsaj večini kdaj podati prednosti teh zadrug. Misel pa, na kateri sloné, je vzvišena. Nismo za to, da bi bila država prisiljena skrbeti za potrebni kapital. Težave so ogromne, toda moči, s katerimi giblje krščanstvo človeška srca, morejo pomagati. Vneti kristijani naj polagoma tu in tam poskusijo ustanoviti take zadruge. Morda vstane še mnogo liberalnih Schulze-Delitzschev, predno se prepričajo ubogi delavci, da so goljufani; morda mora svet tudi Lassalleov načrt praktiški izkusiti —: a gotovo je, da bo krščanska ideja

¹⁾ To je pisal Ketteler, kakor smo že omenjali, l. 1864. Naš čas nam dokazuje, kako globoko je umeval ta mož socialno vprašanje in njegovo zvezo s krščanstvom.

preživela oboje. Kar imajo produktivne zadruge zdravega na sebi, se dá uresničiti samo s krščanskim duhom. Bog je dovolj močan, da zgane človeška srca tudi na to stran. Davki so dvojni: državni s svojo zunanjo silo, in krščanski s svojo notranjo postavo ljubezni, pri kateri je davkar svobodna volja in vest. Koliko kapitalij je že zbralo krščanstvo revežem v korist! Še jih more. Krščanski misleci naj proučavajo vprašanje produktivnih zadrug. Bog naj pa obudi ljudi, ki bodo zlagali potrebna sredstva. Meni se zdi, da bi bilo komaj kaj bolj krščanskega in Bogu prijetnega, kakor če bi se zbrala zveza ljudij, ki bi delavcem na krščanskem temelju osnovala produktivno zadruge.

Delavci naj pa spoznajo, da more samo Jezus Kristus, Sin živega Boga, pomagati njihovemu stanu. Odvrnejo naj se od tistih, ki mu hočejo vzeti vero v božanstvo Jezusa Kristusa. To vero pa ohranja čisto in neskaljeno samo katoliška cerkev in ž njo tudi ves neizmerni blagoslov, ki ga je prinesel Kristus na svet.

S tem smo podali svojim bravcem vsebino znamenitega Kettelerjevega dela „Delavsko vprašanje in krščanstvo“. Njegove misli govoré same dovolj, in ni nam treba, da bi jih posebej tolmačili. (Dalje.)

Gimnazijska kapela v Kranju.

(Sporočil dr. Fr. Pernè.)

Pred četrstoletjem se je mudil naš rojak Janez Čebul († 1898), misijonar v Severni Ameriki, nekaj dnij v Kranju, kjer je deloval kot duhovni pomočnik pred odhodom v novi svet. Nekomu izmed svojih prejšnjih tovarišev je dejal takrat med drugim to-le: „Mnogo sveta sem videl; Avstrija mi je znana in tudi sosedne dežele; prepotoval sem Francosko, Angleško in skoraj vso Severno Ameriko: ali lepšega kraja nisem našel nego je Kranj s svojo okolico.“ — Ako kdo meni,

da je Čebulu narekoval tako besedo le pristranski domoljubni ponos, pomisli naj, da Kranj stoji v sredi doline, katero imenuje glasoviti angleški pisatelj Humphrey Davy v svojih „Memoirs of the life“ (Spomini iz življenja) jedno najkrasnejših v Evropi.

Toda nisem se namenil pisati o naravni lepoti, s katero je obdaril Stvarnik naše mesto in okolico. Častitega bravca hočem opozoriti na neko umetno delo, katero je zvršila človeška roka Stvarniku v čast.

Taki sledovi, katere nahajamo na mnogih krajih daleč od sedanjih lednikov, nam kažejo, da so se ledniki v predzgodovinskih vekih razprostirali veliko bolj na široko kakor dandanašnji, pokrivali so celo mnogo več sedaj zmerno toplih dežel. Po takih znamenjih se je spoznalo, da so ledniki po švicarskih Alpah in po Pirenejih v predzgodovinskih dneh razprostirali se dosti širše nego sedaj.

Alpinski ledniki so nekdam sezali na severni strani do Monakova, na severno-vzhodni do Dunaja, na jugu do jezera Garda in na jugozahodu do Lyona in do Nizze. Pa tudi več drugih pokrajin, ki v zgo-

vinskih vekih niso nikdar imele lednikov, imele so jih v predzgodovinskih časih: Vogezi n. pr., Črni les, Rudne gore, Šotlandija in Anglija.

Predno pa pogledamo z ledovjem na debelo pokriti širši svet, hočemo pripraviti oči z ogledovanjem velikanskih lednikov na Švicarskem. Pred dušnimi očmi čitatelja, ki bo marljivo sledil preiskovanju vrlih učenjakov, se bo oživil ves otrpnjeni, z ledenimi sponami oklenjeni svet tistih nedoglednih vekov, ko so severne dežele Evrope, Azije in Amerike ležale zakopane pod orjaškimi, do gorskih vrhov sezajočimi ledniki. (Dalje.)

Socijalni pomenki.

(Piše dr. Ivan Ev. Krek.)

(Dalje.)

„Delavsko gibanje in njegove težnje v razmerju z vero in pravnostjo.“ Tako se zove drugo, krajše delce Kettelerjevo, čigar vsebino smo tudi obljubili svojim bralcem. Izšlo je l. 1869. kot natisk govora, ki ga je imel škof mnogoštevilnim delavcem pri kapelici Matere Božje blizu Offenbacha, ko je birmoval v dekaniji Seligenstadtski. Povabil je tje delavce, katerih je ogromno v ondodnji okolici, in nekako za slovo jim je govoril svoj znameniti govor:

Vsak katoliški delavec mora odgovoriti vprašanju, ali se sme udeleževati delavskega gibanja v naših dneh, ali ne. Vedeti mora, kaj govori vera o delavskih zahtevah.

Delavci se združujejo, da bi s skupnimi močmi pospeševali svoje koristi. Vera blagoslavlja to združevanje; religija mu želi obilo uspehov. Neomejena svoboda je grozno škodovala delavskemu stanu. Delavec je zaradi nje osamljen, samo nase navezan; denar je pa združen v kapitalistovi roki. In tekmovati mora delavec z denarjem. Na Angleškem so se jeli najpreje združevati

delavci. Hvalevredno je, da jih tudi pri nas posnemajo. Toda brez religije in pravnosti ne bodo take organizacije mnogo hasnile. Če pridejo na čelo delavskim zvezam voditelji brez vere, udadó se kmalu sebičnosti, in taki voditelji bodo izsesavali delavce prav tako, kakor jih sedaj izsesavajo denarni mogotci.

Sedaj (1869) vidimo, da vodijo na Nemškem delavsko gibanje sami zakleti sovražniki vsake religije, zlasti pa krščanstva in katoliške cerkve. Zato se pa prepirajo med seboj in imajo mnogo manj uspehov nego angleške zveze, kjer se čisla socijalni pomen krščanske religije.

Delavski stan se poteza za te-le glavne stvari:

1. Za večjo plačo. Ta zahteva je splošno opravičena; tudi religija zahteva, da se človeško delo ne prodaje in ne kupuje kakor navadno blago. Na Angleškem so se delavske zveze Trades-Unions v prvi vrsti združile za to zahtevo. Glavno sredstvo Trades-Unions proti kapitalu in

proti velikim podjetnikom so bile stavke. Često se je trdilo, da so te stavke s tem, ker so ustavile podjetje in vsled tega vzele za nekaj časa delavcem plačo, več škodile nego koristile. To pa večinoma ni res. Kakor je Anglež Thornton prepričevalno dokazal, so stavke znatno zvišale delavsko plačo. Ta se je povzdignila v zadnjih štirideset letih, kar so pričele Trades-Unions svoje delovanje, v nekaterih krajih za 50 odstotkov,

v mnogih drugih za 25—30 in v vseh vsaj za 15 odstotkov. Thornton tudi opozarja, da so bili sicer delavci pri stavkah na videz premagani, da se jim je pa vendar vsled stavk povsod kmalu potem dovolila višja plača, tako da je bil poraz samo dozdeven. Po vzgledu teh Trades-Unions so se sedaj tudi na Nemškem ustanovile zadruga. Te težnje, da se pravično zviša plača, se gotovo ne smejo zametovati. Da dobi človeško delo

Transvaal: Johannesburg. (Commissioner-Street.)

primerno plačo, to zahteva pravičnost in krščanstvo.¹⁾

A tudi te težnje morajo biti ozko zvezane z religijo in nrvnostjo. Najprej se morajo zavedati delavci, da ima tudi plača svoje naravne meje in če bi stopila preko teh mej, bi njim samim škodovala. Duševni in gmotni kapital bi se odtegnil podjetjem,

¹⁾ Kettelerjevo sodbo o stavkah smo po besedi navedli, ker se nam zdi zelo pomenljiva.

kjer bi ne imel zadostnega dobička. Potem pa tudi delo poneha. — Najvišja plača bi nič ne izdala, če ni delavec zmeren in varčen. Jedna največjih nevarnostij za delavca je pijančevanje. Gostilne mu vzamejo težko prisluženi denar. Umljivo je, da si ubogi trpin, ki dolgo vrsto ur dela jedno in tisto delo, išče razvedrila in sicer najrajši v nezmernosti in razuzdanosti. Treba mu je krepke nrvne moči, da se premaga. Kdor hoče, da

mu bo kaj zalegla višja plača, mora biti dober kristijan. Pri vseh svojih težnjah morajo hoteti delavci, da je njih pravi namen: pravičen mir med njimi in delodajavci, ne pa boj. V boju nastanejo lahko veliki polomi, ki največ škodujejo delavcem. Državni dolgovi, ki povsod vedno bolj rastejo, dajejo kapitalu veliko prilike za delovanje.

Zaradi prevelikih zahtev trpé pa tudi mala podjetja — rokodelcev in poljedelcev.

Delavski stan mora zato, da se ogne neurejeni sebičnosti, imeti trdno нравno prepričanje. Bogastvo brez religije je slabo. Pa tudi delavstvo brez vere vodi v pogin.

2. Druga zahteva delavskega stanú hoče skrajšati *d e l a v s k o d o b o*. Sedaj hočejo, da bi delavec delal noč in dan kot stroj. Zato ima pravico, da se z združeno močjo bojuje proti ti zlorabi denarne oblasti. A tudi tu je treba pravičnosti po naukih

Transvaal: Pretoria. (Pogled z višave.)

vere. Delavec, ki svoj prosti čas presedi v slabi družbi, ga ubiva po beznicah, ne bo imel nič koristi od krajšega delavnika.

3. Delavci zahtevajo tudi *d n e v e z a p o č i t e k*. Religija ne podpira samo te zahteve, marveč sama že izdavná to zahteva. Liberalci so hinavsko računali, koliko se je izgubilo zaslužka z nedeljami in prazniki. A delavci jim sami dobro odgovarjajo, da se mora to s tem popraviti, da delodajavci

šest delavnikov toliko plačajo, da tudi za nedeljo plača ostane. Kakor človek na 24 ur potrebuje nekaj ur spanja, tako potrebuje tudi na šest dnij jeden dan počitka. Počitek je poleg dela potreben. Zato mora delavec tudi ob počitku biti preskrbljen. Delavci, ki sami podpirajo kapitaliste in prostovoljno delajo ob nedeljah, si grozno škodujejo. Nedeljski počitek je socijalna človeška pravica. Nedelja pa hasni delavcu samo tedaj, če jo

prav porabi, če jo „posvečuje“, kakor zahteva Bog, s tem, da poskrbi za svojo dušo, za svoj um, da jo preživi pri svoji rodbini.

4. Dalje se potezajo delavci, da bi se prepovedalo delo v tvornicah otrokom.

Škoda, da to ni splošna zahteva vseh delavcev. Strašno je gledati, kako škoduje deci tvorniško delo: n r a v n o s t se ji kmalu zamori; rodbinsko življenje se ji od-tuji; mlado veselje, igra mladih let in zdravje se ji pokonča. Tvorniško delo je za otroke strahovita krutost naše dobe.

5. Ženske-matere naj ne delajo po tvornicah.

Jules Simon pravi, da ima naša gospodarska organizacija jedno grozno napako, zaradi katere se rodi uboštvo delavskega stanu, da namreč uničuje rodbinsko življenje.

Delavka — strašna beseda, ki je preje ni poznal noben jezik, ki je ni noben čas pojmoval in ki sama odtehta vse tako zване napredke naših dnij! Žena, ki je delavka, ni več žena. Nima več tistega skritega, zavarovanega, čistega življenja; ne obdajajo je več nežni, sveti utiski rodbinskega življenja; ne živi več pod moževo oblastjo, marveč pod delovodjem v često skvarjeni družbi, ločena od moža in od otrok. Oče in mati sta po 14 ur na dan vsaksebi. To ni več rodbina. Mati ne more več dojeti svojih otrok. Zato tako umirajo delavski otroci. Za domačo izbo nobeden ne poskrbi, ne za snažnost, ne za druge potrebe. Obleka je raztrgana, otroci zanemarjeni. Ni čuda, če oče le nerad prihaja v svojo ozko, umazano, neprezračeno luknjo, kjer ga čakajo polnagi otroci in žena, ki jo komaj pozna, in če si vsled tega poišče gostilne. — Vse pa, kar je kdaj kak človek govoril o važnosti rodbinskega življenja, neskončno presega to, kar uči cerkev o njegovi svetosti. Religija je najboljša varihinja dobrih žen in mater in poštenih rodbin.

6. Delavci zahtevajo tudi, da naj se dekleta ne uporabljajo v tvornicah. Dekleta so cenejša za delo nego moški in zato izpodrivajo možake od dela. Na Angleškem

je prišlo že tako daleč, da so možaki doma kuhali in skrbeli za otroke, žene so pa delale po tvornicah. Vrh tega je pa tvorniško delo zelo nevarno n r a v n o s t i. Delavci hočejo poštene žene in zato potrebujejo poštenih, nepokvarjenih deklet. Liberalci trdijo, da s tem koristijo delavcem, ker si tudi dekleta lahko kaj prislužijo. Hinavci! Ne menijo se za poštenje in n r a v n o s t, ki se po tvornicah tolikrat zapravi. Skrb za n r a v n o s t krščanskih deklet je splošna delavska stvar, je sveta častna stvar za delavski stan, je naposled verska dolžnost. Čast njihovih hčerá in sestrá je čast očetov in bratov. Krepko naj se torej vselej ustavijo, kadar preti kaka nevarnost v tem oziru.

Delavci imajo še več drugih zadev, ki se tičejo raznih društev za varčevanje, za skupno kupovanje živeža (konsumnih društev), zlasti pa tega, da bi delavci postali solastniki podjetja, kjer delajo. V vseh teh zadevah podpira religija in n r a v n o s t njihove težnje. Samo tedaj so napačne, če prestopijo prave meje, če postanejo sebične kakor kapital ali če se izgube v nejasne, sanjarske socijališke težnje, ki ne koristijo delavcem, marveč zadovoljujejo samo ničemurnost in častihlepnost. Delavci postanejo tu samo sredstvo za razne politiške namene.

Najprej si morajo zato delavci ohraniti živo vero; ker ž njo bodo pravično in koristno delovali za delavsko vprašanje. Kdor pravi, da hoče delavcem pomagati in ob tem napada religijo, ne umeje nič o delavskem vprašanju, ali je pa goljuf. Med nami so ljudje, o katerih se zdi, da znajo zabavljanje proti veri izpremeniti v kruh in denar in s tem pomagati ljudstvu. Tega seveda ne morejo. Pač pa se v njih, v njihovem mišljenju, govorjenju in delovanju vse izpremeni v zabavljanje proti katoličanom. Vse teženje po svobodi, po napredku, njihova ljubezen do domovine, njihova prosveta, njihova ljubezen do ljudstva, njihova skrb za ljudski blagor, vse postane pri teh ljudeh — bogokletstvo, vse okidavanje religije in katoličanov. Taki ljudje niso voditelji našega delavskega stanu, marveč zapeljivci in sleparji.

Delavci se morajo varovati zlasti vse nečistosti, vseh slabih mislij, umazanega govorjenja, grešnega znanja, pa tudi vse nezmernosti. Delavskega gibanja se smejo v veliki meri udeležiti tudi katoličani, saj so vse težnje delavcev puhle in prazne, če jim nista vera in nrvnost za podlago. — Ko bi se delavske razmere uredile po naukih katoliške vere, prišla bi srečna doba za delavce.

Naši bravci imajo sedaj jasno sliko o Kettelerju in njegovih nazorih. Primerjajo naj te nazore z nauki Marksa, Engelsa in Lassallea, ki so ob istem času na materialškem temelju reševali delavsko vprašanje. Ketteler se imenuje po pravici oče „krščanskega socializma“ zlasti z ozirom na delavce. Sodimo, da smo po pravici lahko ponosni na takega očeta. (Dalje.)

Črtice s potovanja v Afriko.

(Piše Egon Moše.)

(Dalje.)

Razven na omenjenih krajih so poskusili tudi na veliko drugih krajih kopati zlato, a primanjkuje železnične zveze in zato se delo ni nadaljevalo.

Ko je bila še Kalifornija dežela zlata, bilo je pač tudi posameznikom možno pridobiti si premoženja, ker vsakdo je smel kopati in je našel zlato v kosih ali v obliki drobnega peska. Tukaj, v Južni Afriki, je pa druga reč. Zlato je tako drobno v kamenju razpršeno, da posameznik ne opravi z delom ničesar, temveč za obdelovanje je treba rudokopov, strojev itd., in to zmorejo le delniške družbe.

Poglejmo, kako se zlato kamenje koplje in kako se iz njega dobiva zlato.

Zlato kamenje se razprostira vedno v popolnoma ravni črti in se navadno izgublja v večji globočini. Rudokopi kopljejo večinoma rove v globočino, ker je cela dežela bolj ravna. Ker je skalovje zelo trdo, so vsi ti rovi izkopani brez posebnih varnostnih naprav. Podpor iz lesa primanjkuje in tudi druge priprave so jako preproste. Razsvetljava je v rudokopih Witwatersrandskih navadno električna; kjer pa te ni, rabijo rudarji razne sveče. Za spravljanje rude rabijo včasih samo nekake škafe ali korce, ki visé na vrvi.

Kamenje samo kopljejo črnici; če je treba kamenje streljati, rabijo dinamit.

Največje globočine so sedaj v nekaterih rudokopih do 160 m.

Kadar pridejo rude iz globočine na svetlo, denejo jih pod stope. Stope drobé rudo na male drobne kosce in potem se starejo še v možnarjih popolnoma v pesek. Ta pesek pride na nagnjeno ploščo, ki je pokrita z živim srebrom, in tukaj se zlato z živim srebrom spoji v amalgam. Iz amalgama se potem dobiva zlato, ako se v retorti močno razgreje, ker živo srebro se izpremeni v par in zlato ostane.

To zlato pa ni popolnoma čisto, temveč ima še nekaj bakra, železa in srebra v sebi, čistina je 875 tisočin.

Opazili so, da veliko zlata še zaostaja v pesku, ki prihaja od amalgamovanja. Da se to zlato ne izgubi, so posebne priprave in v novjšem času rabijo za ta namen tudi elektriko.

Naj povem sedaj še nekaj števil, kolikor mi jih je znanih.

Jako različna je količina zlata v kamenju.

V nekaterih rudokopih je bilo komaj 100 gramov v angleški toni (1043 kilogramov), pri nekaterih sta bila skoraj dva kilograma v ti množini. Ravno tako so različne tudi dividende, katere plačujejo razne družbe. Nekatere so plačevale in še plačujejo čez sto odstotkov, druge zopet prav nič ali le malo.

Družb je sedaj v celem Transvaalu čez dvesto. Okoli dve tretjini sta samo v Wit-

Socijalni pomenki.

(Piše dr. Ivan Ev. Krek.)

(Dalje.)

Doslej smo opisovali Kettelerjeve ideje po njegovih spisih. Te ideje niso zaspale; marveč blagi škof se je na vso moč trudil, da bi jim priboril veljavo v javnosti. Ob francosko-nemški vojski se je pa nekaj francoskih katoličanov — nemških jetnikov — seznanilo s Kettelerjevimi nazori, in tako se je zaneslo krščansko-socijalno gibanje na Francosko. Na čelu tega gibanja je stal in deloma še stoji grof de Mun.

Kako je na Nemškem izkušal mogunški škof uresničiti svoje namene, nam priča njegovo znamenito delo: „Katoličani v nemški državi. Načrt politiškega programa“¹⁾, katero je izdal l. 1873.

Vedel je namreč, da krščansko-socijalno delo ne more uspevati, če se ne organizuje krepka katoliška politiška stranka.

„V našem času“, tako piše v uvodu, „je v javnem življenju samo tisti krepak, ki nastopa združeno, komur je popolno jasno, kaj da hoče in kako se dá to doseči: kdor je organizovan. Mi katoličani bomo torej v nemški državi veljali samo toliko, kolikor bomo organizovani, jasni in jedini v svojih namenih in sredstvih; sicer bomo zopet za igračo svojim nasprotnikom, kar smo bili že čestokrat. Če so nam torej načela draga, ki smo jih doslej zastopali, če ljubimo religijo, ki jo izpovedamo, če hočemo ohraniti svojim potomcem krščansko domovino, se moramo organizovati, nastopiti z združenimi močmi proti svojim nasprotnikom in od vsakega lista, ki ga podpiramo, od vsakega poslanca, ki ga volimo za razne politiške zборе, odločno zahtevati, da sprejmejo naš program. Tako se moramo organizovati, da vsak katoličan, meščan ali kmet, popolnoma jasno pozna naše težnje in je pripravljen jih

¹⁾ „Die Katholiken im deutschen Reiche. Entwurf zu einem politischen Programm.“

tudi v svojem delokrogu braniti odločno in krepko. Le potem bomo imeli na Nemškem tisto veljavo, do katere imamo utemeljeno pravico.“

Kako si je mislil ta program, razvidimo iz teh-le njegovih besedij:

„Ne mislim programa, ki bi zastopal samo katoliške koristi. Vse politiške pravice, ki jih zahtevam v nemški državi za katoličane, zahtevam tudi za vsa druga opravičena izpovedanja. Zato bi ga imenoval program vseh pravično in krščansko mislečih mož na Nemškem. Samo nekaj je izključeno: Novodobno liberalstvo s svojo globoko ukoreninjeno krivičnostjo, s svojim sovraštvom do vsakega vernega, krščanskega veroizpovedanja, s svojo popolno nezmožnostjo, da bi trpelo tudi drugenazore, razven svojih, pod varstvom splošne svobode.“

V programu se dotika Ketteler vseh javnih vprašanj. Za nas so zanimive točke VIII. do XII., ki obsegajo socijalne naloge.

V VIII. točki pravi: „Nemška država zahteva svoje ustavne oblike v vseh strokah, ne samo v državni in deželni ustavi, marveč tudi v vsi družabni ustavi ljudstva za vse njegove potrebe; korporativno organizacijo v nasprotju z liberalnimi mehaniškimi ustavnimi oblikami; samoupravo v nasprotju z golim uradniškim delovanjem.“

Trije vzroki so razbili družabno srednjeveško organizacijo:

1. Duh sebičnosti se je polastil vladarjev in ljudstva. Državo so spravili pod pojem zasebne lasti in so jo izkoriščali popolnoma po pravilih sebičnega zasebnega prava. Kaj je splošna blaginja, to so vedno manj umevali; vsak je izkušal po svojih razmerah pridobiti si čim največ osebnih koristij v škodo splošne blaginje.

2. Obstoječi družabni red se ni izpopolnjeval po izpremenjenih potrebah v ljudstvu. Mesta so rastla, tlačanstvo je ponehalo. Nastali so celi sloji, med njimi zlasti delavski stan, ki nimajo nobenega prostora v stari stavbi, v stari družabni uredbi in so tako nekako drugi družbi sovražni — neorganiški deli živega organizma. To je za državo jako nevarno.

3. Absolutizem monarhij, radikalnih in liberalnih vlad vidi v človeku samo državljana in priznava samo jedno javno obliko za zvezo ljudi med seboj, namreč državno. Socijalizem hoče državo in družbo viliti v obliko gospodarske zadruge; absolutizem pa hoče celo družbo zapleniti za državo, vse ljudi razkrojiti v posamezne atome, češ, da jih osvobodi; hoče jih oprostiti od cerkve, od vsake stanovske zadružnosti, od cehov, občin, družine in potem postaviti tako oslabelega posamnika proti silni državni zvezi, ki ima sama javno pravno veljavo. Taka je ta svoboda.

Absolutiški vladarji so najpreje z železnim kladivom te ideje razdrobili stari družabni red; njihovemu duhu sorodni radikalni absolutizem francoske revolucije in liberalizma je pokončal, kar je še ostalo. Liberalni gospodarski nauki so ugonobili ves stari gospodarski red; občino kot korporativno zvezo so izpremenili v državno upravno skupino. Neomejeno selivno pravo, neomejeno obrtno pravo itd. je zavladovalo. Družinske zveze so oslabele po civilnem pravu in tako se je omogočil rod pravih proletarcev. Človek, ki ima še družino in domačo občino, še ni pravi proletarec; tak šele postane, če je brez rodbine in doma. Samo cerkvena zveza je še ostala; ravnokar pa zbira¹⁾ liberalstvo vse svoje moči, da uniči tudi to.

Za socijalno življenje smo tako rekoč brez strehe. Staro stanovanje, kjer se je nastanilo ljudstvo za svoje duševne in gospodarske potrebe, je podrto, predno se je do-

¹⁾ Ketteler je pisal to l. 1871., dasi šele l. 1873. izdal. L. 1873. so se meseca vel. travna na Pruskem, kamor je spadala njegova škofija, uveljavili zakoni proti cerkvi. Pričel se je tako zvan kulturni boj.

zidalo kaj boljšega. Država je jedina streha nad vsem ljudstvom in pod njenim varstvom bodi vse kot v jednom samem prostoru. Ljudstvo je razdruženo in državna zveza sama stoji nasproti tej razdruženi ljudski četi.

Sedaj se zdi, kakor da bi hoteli družabno organizacijo nadomestiti z vojaško. Vse ljudstvo pod vojaškim zakonom: tak vzor imajo mnogi naših sodobnikov. Ta „vzor“ baje najbolj drži ljudstvo na uzdi. Kmalu se bo videlo, da se s tem ne ozdravé družabne razpoke, marveč da se samo navidezno pobelijo, v resnici pa grozno množé.

Jedini pravi pripomoček se lahko pové, a težko doseže: Organizujmo družbo in ustvarimo organsko zvezo iz nova organizovane družbe z državo. Kako se to zgodi, se dá težko določiti. Živi organi morajo vzrasti in se ne tvorijo tako kot stroji. Tako mora tudi družabno-državna ustavna stavba vzrasti iz življenja posamnih narodov.

Politiška stranka ima pri tem te-le naloge:

1. Prav mora spoznati, kje je rana in mora razširjati to spoznanje: vse politiško in socijalno zlo izvira odtod, da se je uničil stari družabni red in njegov krščanski temelj. Napake in slabi izrastki prejšnjih časov so znani; a nihče pa neče vedeti za opravičene ideje, ki so jim bile za podlago.

2. Kalí za zopetno osnovo gospodarskega reda se morajo povsod skrbno gojiti. Narava je močnejša nego vse fraze. Povsod vidimo, da poganja krepko združeno gibanje kot upor proti absolutizmu, ki je družbo razdejal. Zakonodajstvo je z zakonom o gospodarskih zadrugah temu gibanju v pomoč.

3. Ostanki prejšnjih družabnih organizacij se morajo braniti nadaljnega razpada. Najimènitnejši in najkrepkejši organizem je cerkev. V sebi ima vse npravno-verske sile, ki so potrebne za organsko združevanje. Rodbina, občina, nekaj tudi stari stanovi, ki so si ohranili še kaj vzajemnosti, kot n. pr. kmetiški stan, so taki ostanki — kamni za novo družabno stavbo.

V XII. točki obravnava Ketteler delavsko vprašanje, kolikor spada v politični program katoliške stranke:

„Delavski in rokodelski stan se morata korporativno organizovati. — Zakon mora varovati delavske otroke in žene izkoriščanja bogatinov. Braniti se mora delavska moč z zakoni o delavski dobi in nedeljskem počitku. — Zakoni morajo varovati delavcem zdravje in nramnost v delavnicah. — Nastaviti se morajo nadzorniki, ki nadzirajo, kako se izpolnjujejo zakoni delavskega varstva.“

1. Organizacija delavskega stanu je potrebna. Gospodarske zadruge morejo le malo služiti delavcem. Treba je torej novih zakonov, ki omogočujejo in pospešujejo delavsko organizacijo.

2. Dokler si ne more delavski stan pomagati z lastno organizacijo, mu mora država varovati njegovo zdravje, njegovo delavsko moč in njegovo družino in jo braniti kapitalizma.

a) Otrokom se mora prepovedati vsako delo izven očetnega doma do 14. leta.

b) Omoženim ženskim se mora delo v tvornicah in drugih obrtnih podjetjih zunaj doma prepovedati; dekletom naj se dovoli le tedaj, če so njihovi delavski prostori popolnoma ločeni od moških.

Ce se ne vrne delavskemu stanu rodbina, bodo vsa sredstva v njegovo pomoč zastoj. Ce pa mati ne more opravljati svojih dolžnostij, ni govora o krščanski rodbini.

c) Ob nedeljah in praznikih se mora po vseh tvornicah in obrtnih podjetjih prepovedati delo. To zahteva Bog, pa tudi človeška narava.

d) Delavnik sme znašati le deset ali k večjemu najst ur.

e) Nadzorništvo za delavsko varstvo naj se ustanovi. Razmere bodo učile, ali naj se nastavijo tvorniški nadzorniki, kakor na Angleškem, ali pa naj se ustanove delavski uradi, ali pa naj se združite ti dve obliki.

Tako je osnoval Ketteler družabni program za nemške katoličane l. 1871 in ga izdal l. 1873., ko še ni nobena druga

politična stranka mislila na kako socialno delovanje. Znamenito je, da je ta program zagledal beli dan ravno ob času, ko je pruska vlada pričela kruti boj s katoliško cerkvijo. Bridko je tožil o tem, a vendar ni obupal.

„Naš načrt“ — tako je pisal — „sicer nima nadeje, da bi se uresničil v bližnjem času; saj mi ne vravnavamo svojega delovanja po trenutnih potrebah in po izpremenljivosti javnega duha časa, marveč po večnih načelih, ki jedina utrjujejo narodom mir in srečo in po dobi revolucijskih prekucij naposled vedno zopet zmagujejo.“

Nemška država je prva posegla v socialno vprašanje; v njenem državnem zboru so se najpreje sklenili uspešni zakoni delavcem v varstvo. To je sad Kettelerjevih idej. Katoliška politična stranka na Nemškem je sprejela Kettelerjev program. Njeni poslanci, katerih zborniška skupina se nazivlje centrum, so prvi sprožili in predlagali te zakone. Nemška vlada se je po dolgem pritisku udala. Ko je Ketteler še živel, so ga liberalci in vlada imenovali demagoga in so mu očitali, da je v zvezi z rdečo socijalsko internacijo, kateri je na čelu stal dr. Marx. To spričuje, kakšnega duha so bili odločujoči možje in kako velika zgodovinska neresnica je trditi, da je nemški vladar Viljem I. ali Bismarck iz lastne volje pričel socialno-politiške zakone.

Centrum izprva ni mogel v tej stvari nič storiti. Ko je pričel divjati kulturni boj, je moral vse svoje moči uporabiti proti temu boju, a v svojem programu je imel Kettelerjeva načela. Dne 19. sušca l. 1877. na god sv. Jožefa, je centrum vložil prvi svoj predlog o zakonitem delavskem varstvu v nemški zbornici. Prvi ga je podpiral grof Galen, učenik škofa Kettellerja, ki ga je tudi utemeljeval. Iz tega govora veje popolnoma Kettelerjev duh. Galen se je učil od svojega ujca. Katoliški poslanci v centru so se odslej brez prenehanja borili za delavske pravice, dokler niso omajali vlade in zbornice. Nemški delavci se imajo

njim zahvaliti za zakone o delavskem varstvu in zavarovanju.¹⁾

Voditelji centra v socijalnem vprašanju: Windthorst, Reichensperger, pl. Schorlemer, dr. Lieber, pl. Franckenstein, Moufang, pl. Hertling, Hitze in Wenzel so se učili in navduševali pri Kettelerju. Njegova ljubezen in požrtvovalnost jih je ohranjala, da so vstrajali. „Njegova molitev tukaj in njegova priprošnja v nebesih sta jim gotovo pri tem dajala tolažbo in vstrajnost“, pravi poslanec Wenzel.²⁾

V njihovem imenu in v imenu nemških katoličanov je izpregovoril njihov politički voditelj Windthorst te-le besede:

„V blagem rajnem škofu Kettelerju častimo vsi učitelja, prvoboritelja katoliško-socijalnih teženj. On je bil prvi tako pogumen, da je zasadil prapor krščanske socijalne preosnove.“

Kettelerjev naslednik na mogunški škofovski stolici dr. Haffner pravi v tem oziru:

„Božja previdnost je sklenila, da je baron Ketteler posegel v socijalno vprašanje in mu prodrl pot. To vprašanje je bilo tedaj v prvem začetku; teoretiški jo je zastopal Marx, agitatorski Lassalle. Vladna gospoda je bila v mrežah manchesterskega liberalstva in se ni brigala za nje.

Visoki Kettelerjev pomen na tem polju so v najnovejšem času priznali najširši krogi. S tem so tudi onemela očitanja zlobnih nasprotnikov, ki so ga slikali kot agitatorja

¹⁾ Pr. I. Wenzel: Arbeiterschutz und Centrum mit Berücksichtigung der übrigen Parteien. Ein Beitrag zur Geschichte der Socialreform im deutschen Reiche. Im Auftrage des Volksvereines für das katholische Deutschland verfasst. Berlin, Verlag der Germania 1893. Preis 1 M. — Dr. Greiffenrath: Bischof W. E. Freiherr von Ketteler und die deutsche Socialreform — Frankfurter Broschüren.

²⁾ Wilhelm Emmanuel Freiherr von Ketteler. Die wissenschaftliche Behandlung der socialen Frage. Berlin, Verlag der Germania. Katholische Flug-schriften, 1895. Nr. 100, str. 79.

ali kot državnega socijalista. Ketteler je posegel v socijalna vprašanja samo zaradi svoje krščanske ljubezni do bližnjega in zato ker je umeval ljudstvo. Živel je za ljudstvo in v ljudstvu.“

In Leon XIII., socijalni papež, je dejal švicarskemu krščanskemu socijalnemu prvoboritelju Decurtinsu o Kettelerju: „On je bil moj veliki prednik.“

Večje hvale mu ni mogel dati in bolje tudi ni mogel označiti njegovega pomena, nego če ga Leon XIII., ki je s svojo okrožnico o delavskem vprašanju vžgal po celem svetu vnemo za delavske stanove, imenuje — svojega prednika.

Da se je francoski krščanski socijalizem rodil ob Kettelerjevih idejah, smo že rekli. A tudi mi Avstrijci se mu imamo mnogo zahvaliti. Socijalno važni zakoni v naši državi so sad avstrijskih katoliških politikov.¹⁾ Ti so se pa brez izjeme posredno ali neposredno učili pri Kettelerju. Njegovega duha je zanesel v zlasti rajni urednik dunajskega ‚Vaterlanda‘ baron Vogelsang v našo državo in pri tem so se učili naši princ Liechtenstein, grof Clam-Martinitz, grof Sylva-Tarouca i. dr.

Kettelerjev program je sedaj program vseh katoliških političkih strank. Mnogo še ni dovršenega. Na Nemškem je centrum l. leta koncem meseca mal. travna v drž. zboru zopet poskusil korak naprej v zmislu velikega mogunškega škofa. Poslanec Hitze je v imenu celega centra predlagal, da naj se ustanove delavske zbornice, ki naj bi bile zakonita podlaga organizaciji delavskega stanu. Tudi v naši državi zori to in še več drugih vprašanj. Upajmo, da kmalu dozore vsa in s tem dokažejo krasoto in moč večnih krščanskih idej v socijalnem vprašanju, pa tudi počasté prvega njihovega zagovornika škofa Kettelerja, komur ostane blagoslovljen spomin v vseh za hvaležnost sposobnih srcih delavskih stanov. (Dalje.)

¹⁾ Kat. Obzornik (II. letnik, 1. št.): Zgodovina delavskega varstva in zavarovanja v Avstriji.

Socijalni pomenki.

(Piše dr. Ivan Ev. Krek.)

(Dalje.)

VIII. Internacionala — mednarodna delavska zveza.

Iz komuniškega manifesta je razvidno, da je Marx hotel ustanoviti veliko zvezo socijalističnih delavcev brez ozira na narodnost in domovino. „Proletarci vseh deželá, združite se!“ tako se glasi njegovo geslo. Umevno je torej, da Marx ni bil popolnoma zadovoljen z Lassalleovim delovanjem in da mu „nemško delavsko društvo“ ni bilo posebno všeč. Hotel je imeti širšo, mednarodno organizacijo. „Zveza komunistov“ je imela samo v Londonu večje število pristašev; vkljub vsemu prizadevanju ni mogla naprej. Marxova ideja je le počasi prodirala.

L. 1862 se je o priliki londonske razstave sešlo več socialstov, in ti so se izrekli, da se mora svetovna proletarska zveza čim najpreje ustanoviti. L. 1863. so to misel obravnavali mnogi delavski shodi po raznih krajih. Tako so se pripravila tla, da je leta 1864. dne 28. kimavca v St. Martins Hallu v Londonu zboroval velik shod delavskih zastopnikov raznih narodov in držav. Nemške delavce sta zastopala Marx in Eccarius. Praktični uspeh tega shoda je bila izvolitev začasnega izvrševalnega odbora, kateremu se je naročilo, naj izdela pravila mednarodne delavske zveze in jih predloži prihodnje leto skupnemu shodu v Bruselju.

Ta odbor je najpreje sklenil, da naj se postavi na čelo delavski zvezi glavni svet (Generalrath) s predsednikom, podpredsednikom, blagajnikom in tajnikom in z dopisujočimi člani za vsak narod. Za predsednika so izbrali O l g e r a; za Nemčijo so določili Marxa — za dopisujočega člana. Odborovega delovanja se je udeleževal zelo marljivo tudi laški revolucionar M a z z i n i. Izdelal je poziv na delavce in pravila. Toda

odbor je njegov načrt zavrgel in sprejel Marxovega. Odtlej se M a z z i n i ni več brigal za odbor.

Marxov poziv obravnava tisto stvarino kakor njegov komuniški manifest, in se tudi završuje z besedami: „Proletarci vseh deželá, združite se!“ Iz pravil prevajamo to-le:

„Delavski sloj se mora sam osvoboditi; boj za osvobojenje ni boj za slojne predprave in monopole, marveč boj za jednake pravice in dolžnosti in uničenje vsakršne slojne vlade; temelj sužnosti v vseh njenih oblikah je gospodarsko podrejenje delavca pod lastnikom delavskih sredstev, t. j. sredstev za življenje . . . Zato je gospodarsko osvobojenje delavskega sloja veliki zadnji namen, kateremu se mora vsako politiško gibanje pokoriti kot sredstvo. Vsi poskusi, ki so hoteli doseči ta namen, so se doslej izjalovili, ker niso bili delavci v posamnih deželah jedini, in ker niso imeli delavski sloji raznih dežel bratovske zveze. Vsled tega ni osvobojenje delavskega sloja niti krajevna, niti narodna, marveč socijalna naloga, ki obsega vse dežele, v katerih živi novodobna družba. Iz teh vzrokov se je ustanovila mednarodna delavska zveza.

1. člen. Ta zveza se je ustanovila, da se ustvari neko središče združenju in urejenemu sodelovanju med delavskimi družbami po raznih deželah, ki imajo vse ravno tisti namen, namreč varstvo, napredek in popolno osvobojenje delavskega sloja.

2. člen. Družbi je ime „Mednarodna delavska zveza (Internationale Arbeiterassociation)“.

3. člen. Vsako leto se snidejo pri delavskem shodu zastopniki zveznih panog. Shod razglašá skupne težnje delavskega sloja, porablja sredstva, ki so za zvezno uspešno delovanje potrebna, in imenuje družbi glavni svet.

4. člen. Shod določa vsako leto sedež glavnega sveta in imenuje njegove ude. Tako imenovani glavni svet si sme pozvati novih udov.“

Drugi členi niso kaj zanimivi. Pravila so se sprejela pri shodu v Genfu 3.—8. kimavca. Navzočih je bilo 60 odposlancev. Sklenilo se je tudi, da se statistički preiščejo delavske razmere.

Sprejele so se tudi te-le zahteve: Uvede naj se splošno normalni osemurni delavnik. Šola bodi obvezna za vse otroke in bodi brezplačna. Stalne armade naj se odpravijo. Uvedejo naj se samo naravnostni davki.

Dolgo časa so se prepirali pri shodu, kdo spada v proletarijat. Nekateri so zastopali misel, da so proletarci samo delavci v ožjem smislu in da smejo torej samo ti k mednarodni zvezi. Če bi bila njihova misel obveljala, potem bi seveda ne bilo v zvezi nobenega prostora za Marxa in druge nedelavce. Nazadnje se je vendar posrečilo „duševnemu proletarijatu“, ki „z glavo dela“, zmagati in si zagotoviti vstop v zvezo.

Od l. 1866. je mednarodna zveza, ki so jo splošno imenovali internacijonalo, napredovala prav naglo. Dobila je po vseh državah svoje pristaše. Podružnice po posamnih deželah, ki so stale v zvezi z internacijonalo, so se imenovale — federacije, ki so se zopet delile v sekcije. Svet se je jel kmalu zanimati za to Marxovo delo, ki je zlasti v materijališkem oziru skvarjalo delavske sloje. Mnogi verski sovražniki so samo zato podpirali internacijonalo, da bi se tem preje iztrebila vsaka religija. V delavskem oziru ni imela ta zveza tako rekoč nobenih vidnih uspehov, če ne štejemo vzajemne samozavesti med uspehe.

V Lausanni je zborovala zveza 2.—8. kimavca l. 1867., v Bruselju 6.—13. kimavca leta 1868., v Bazelu 6.—9. kimavca l. 1869. Na vseh teh shodih je bilo zelo mnogo zborovavcev. Sklepalo se je prav za prav vedno še o zvezni osnovi in razvijali so se socijalistični nauki, vse v Marxovem smislu. Za delavsko varstvo ni internacijonala storila nič prida, ako ne poštujemo zahteve, da naj se dela

samo po osem ur na dan. Pač pa se je pečala z drugimi stvarmi. V Bruselju je sklenila, naj se odpravijo katekizem in svetopisemske zgodbe iz šol in s tem seveda vsaka religija. Namesto te naj se ustanovi češčenje tistih mož, ki so si pridobili posebne zasluge za gmotni napredek v človeštvu. Comteov pozitivizem, o katerem smo že pisali, je uvajal že početkom 19. veka podobno nadomestilo za religijo.

Bazelski shod je izjavil, da ima družba pravico zasebno lastnino odpraviti in jo izpremeniti v skupno, splošno last. S tem je hotel komuniško zahtevo postaviti na navidezna zakonita tla in nekako zakriti svoj revolucijski značaj.

L. 1870. in 1872. ni bilo shoda, ker je ta čas hrumela vojska med Francozi in Nemci. Glavni svet je zato sklical samo neko zasebno posvetovanje v London, ki je zborovalo od 17. do 23. kimavca l. 1871. in ki zopet skoraj v ničemer ni prišlo iz vprašanj o notranji zvezni organizaciji.

Tako dolgo so se posvetovali o tem, da so zvezo samo razbili. Vedno več različnih strank se je pokazalo med delavci. Jedinosti ni bilo moč ohraniti v zvezi. Za to sta bila zlasti dva vzroka:

1. židovski rod in židovsko mišljenje Karola Marxa, ki ni mogel nikjer slišati nobene besede, ki bi bila dišala kaj po protisemitstvu. Ruski nihilist Bakunin, ki je bil vnet pristaš mednarodne zveze, je spisal neko knjižico, v kateri šiba žide. Vsled tega ga je jel Marx sovražiti in mu nagajati, kjer mu je mogel. Hotel ga je izriniti iz zveze. A Bakunin je imel veliko število zvestih pristašev in je ž njimi roval naravnost proti Marxu.

2. Drugi vzrok je bil centralizem pri glavnem svetu. Glavni svet je hotel imeti vse v rokah in je zahteval od podružnic, naj ga slušajo brezpogojno. Tega pa niso hoteli dovoliti zlasti belgijski, španski in ruski pristaši. Vsa krasorečja o mednarodnosti delavskega sloja niso nič pomagala. Internacijonala je dobila ravno v narodni zavesti najhujšega nasprotnika. Kot proti-

slovje samo v sebi zveni, če gledamo na boje, ki so jih v mednarodni delavski zvezi bile posamne narodnosti za večje narodne pravice. Guillaume je vodil to gibanje; njemu je pomagal tudi v tem oziru Bakunin. Oba vzroka sta toliko v zvezi, kolikor je ravno židovski značaj, ki je vsled Marxovega silnega vpliva vladal v glavnem svetu, jedini čisto mednarodni činitelj. Razven židov se nobeden ne more do cela otresti narodnega mišljenja. Nasprotniki židovstva in samosilnega centralizma pri glavnem svetu so natančno vedeli, koga se morajo lotiti, da zmagajo. Z vso silo so se vrgli proti „očetu internacijonale“ — Karolu Marxu.

Dné 5. kimavca se je sešel mednarodni zvezni shod v Haagu. Tu naj bi se poravnali prepiri. A prišlo je narobe. Zveza se je le še bolj raztrgala. Centralisti so imeli sicer majhno večino, toda nasprotniki se niso hoteli udati njihovim sklepom. Vsak v svoji domovini so sklicevali shode in pri njih slovesno govorili proti sklepom v Haagu. Glavni svet je nato vse tiste podružnice, ki so se udeleževale teh protestov, izključil iz zveze. Po Marxovem predlogu se je v Haagu tudi sklenilo, da se premesti glavni svet iz Londona v New-York. Odtod se je sklical leta 1873. shod v Genfu. Ravno tje so ga pa sklicali tudi Bakunin in njegovi tovariši. Ob istem času sta zborovala dva mednarodna delavska shoda. Tudi tu se ni dosegla nobena jedinstvo. S tem je mednarodna delavska zveza razpadla. Od l. 1873. ni bilo nobenega shoda več; glavni svet se je razšel. Marxov tvor je splaval po vodi brez koristi za delavce. Saj ni imel nobene sile v sebi. Public in oholih aksijomov je bilo dovolj, a od teh ne more živeti družaben organizem. Žalostni konec Marxove internacijonale nas jasno uči, da

se socijalska teorija ne dá prenesti v prakso. Ob vsakem takem poskusu sama sebe razjé, in ob nasprotju, ki se ji rodi iz človeške narave in njenih svojstev, zaide v prekoslavlja in po njih razpade.

Misel mednarodne delavske zveze pa ni še pokopana. Vsak pravi socijalist jo mora gojiti. Nemški in francoski socijalni demokratje se še vedno vnamajo zanjo. Prepričani smemo biti, da ob prvem ugodnem trenutju buti iznova na dan. Če bi ne bila socijalska, bi imela taka zveza res mnogo pomena in bi se tudi ohranila. Gotovo je namreč, da se delavsko vprašanje ne dá drugače rešiti, kakor s sodelovanjem vseh držav, torej mednarodno. Uspešno delavsko varstvo, pa tudi pravično delavsko zavarovanje se ne dá uvesti samo v jedni državi že zavoljo gospodarskega tekmovanja ne, ki vlada med državami sploh. V tem oziru gotovo mnogo storé mednarodni delavski shodi. A pečati se morajo s sedanostjo, s svojimi tačasnimi potrebami in razmerami, ne pa s socijalskimi teorijami, ki nimajo nobenega naravnost praktičnega pomena za sedanje izboljšanje žalostnih družabnih razmer.

Internacijonala je padla. Namestu nje so se pa ustanovile po posamnih državah lastne, samostojno organizovane stranke Marxovih načel, ki so si nadele — že od Lassallea sem splošno znano — ime socijalnih demokratov. Kar ni šlo mednarodno, je hotel Marx doseči po drugem potu; kar se ni dalo uprizoriti centrališko, je izkušal — ločeno po posamnih državah, oziroma narodih. Tako so nastale socijalno-demokratske stranke na Nemškem, v Avstriji, na Francoskem, v Belgiji, na Laškem itd. Kako in s kakšnim uspehom so delovale, se pomenimo ob drugi priliki. (Dalje.)

šati zlasti to pesem, katero pojó menihi mnogoglasno s pomočjo dečkov, ki imajo srebrno-čiste glasove. Lepo se razlega mnogoglasno petje slaveče Mater Božjo. Odkrito pa povem, da name ni napravila ta pesem tolikega utiska, kakršnega sem pričakoval, marveč da me je jednoglasni napev iste pesmi v ljubljanskem semenišču mnogo bolj presunil, kadar se je oglasilo po šmarnicah osemdeset gŕl. Bilo je petje polno tudi v najvišjih odstavkih, dočim se v preveliki cerkvi nekako izgubi.

Zadnji glasovi obmolknejo. Tišina nastane, pa le za hip, kateri sledi ropot po vsej cerkvi. Mlado in staro hiti proti izhodu, pa ne iz cerkve, marveč h kapeli, kjer so zbrani pevci in pevke romarskih skupin. Kmalu zadoni navdušeno petje po vsem svetu znane Marijine pesmi: O sanctissima! ali slovenski: O presveta Ti!

Bilo je že precej pozno, ko je petje potihnilo in so romarji začeli polagoma zapuščati cerkev.

Naš načrt je veleval iti drugi dan na Rigi, na ono goro, ki stoji med samimi jezери in od koder je posebno slikovit razgled. Načrt pa nam je prekrižalo slabo vreme. Megle so okroževale gore.

Spali smo dobro, ker ni bilo vroče, kakor pozneje na vsem potovanju. Tu se nam vsaj ni čudno zdelo, čemu imajo zlasti Francozi povsodi pernice na posteljah, ko je poleti še odeja pregorka.

Zjutraj smo maševali v prostorni cerkvi. Zakristija za velikim oltarjem je nenavadno velika. Sveta tihota vlada v njej. Nihče ne izpregovori besedice. Če izraziš željo bratu benediktincu, da bi maševal, se ti tiho prikloni, pokaže mašno opravo, namigne drugemu bratu, da gre s teboj, a ne izpregovori nobene besedice. V kapelici mašujejo le oni, ki so dobili že prej pismeno pravico in odločeno uro, kdaj smejo pristopiti. Ob šestih so molili rožni venec, potem je bila peta sv. maša. Na koru so lepo koralno peli.

(Dalje.)

Socijalni pomenki.

(Piše dr. Ivan Ev. Krek.)

(Dalje.)

IX. Socijališko gibanje med nemškimi delavci po Lassalleovi smrti do gotskega shoda l. 1864.—1875.

Ferdinand Lassalle je umrl dné 28. velikega srpana l. 1864. V svoji oporoki, spisani prejšnji večer, je priporočil za svojega naslednika pri nemškem delavskem društvu Bernarda Beckerja, ki so ga tudi jednoglasno izbrali za predsednika.

Becker je pa le malo časa dejansko vodil društvo. Od Lassallea se je sicer naučil diktatorsko gospodovati, toda njegove duševne zmožnosti se niso dale primerjati z nadarjenostjo njegovega prednika. Večkrat se je zaletel in kmalu je izgubil zaupanje pri delavcih.

Že za njegovega predsedovanja je imel glavno besedo v društvu dr. I. B. pl. Schweitzer.

Ta mož — bivši, odvetnik v Frankobrodu — se je poleti l. 1863. priklopil Lassalleovemu gibanju. Hotel je igrati v javnosti večjo vlogo, a pri drugih politiških strankah mu je bilo to vsled njegovega slabega slovesa nemogoče. Društvo frankobrodskih strelcev, ki mu je bil podpredsednik, mu je očitalo razne goljufije. Vrh tega je bil dné 5. kimavca l. 1862. zaradi grde nesramnosti obsojen na 14 dnij zapora. Drugod v javnosti onečaščen je vstopil med socijaliste. Znal se je tako prikupiti Lassalleu, da ga je ta branil z vso svojo veljavo.

V Frankobrodu je hotel Schweitzer prvič nastopiti med delavci. Voditelji tamošnjega socijališkega gibanja ga pa niso hoteli pustiti medse. Pisali so Lassalleu, da rajši odstopijo, nego da bi se Schweitzer mešal v njihovo

zvezo. Zanimivo je, kako Lassalle v svojem pismu, pisanem frankobrodskemu delavskemu zastopniku D. Straussu, brani Schweitzerja. Sklicuje se na Grke in pravi, da je bil njegov npravni prestop pri njih splošno v navadi. „Grški stari vek se na tem ni nič pohujšal,

lavsko društvo ga je kmalu izvolilo za predsednika. To društvo, dasi po številu udov in po notranji organizaciji mogočno, ni spajalo vseh nemških socijalistov v svojih vrstah. Že ob Lassalleovem času se je javno kazalo Marxovo nasprotje do tega društva. Odkar

je pa Marx ustanovil internacionalo, se je to nasprotje še povečalo. Kjer je mogel, je udrihal po društvu in mu očital nezvestobo v socijalskih načelih in nedoslednost. Iz njegovih napadov je zvenelo jasno, da neče priznavati nobene socijalistične stranke, ki se brezpogojno ne pokori njegovemu vodstvu.

Razven Marxa je imelo Lassalleovo društvo še mnogo drugih protivnikov. Ti so se organizovali samostojno. Svoje središče so imeli v saskem ljudskem društvu; imeli so več listov, zlasti „Das demokratische Wochenblatt“; gojili so strokovno organizacijo in sploh krepko agitovali za svojo stranko. Bebel in Liebknecht, ki še živita kot voditelja nemške socijalne demokracije in jo zastopata tudi v državnem zboru, sta se posebno trudila zanjo.

Obe stranki sta si bili močno v laseh. Lassalleovci s svojim glasilom „Der Socialdemokrat“ so

bili po številu in notranji moči krepkejši in v svojem programu temeljitejši. V svoji zvezi so imeli zlasti severnonemške delavce. Berolin, Hamburg, Elberfeld in Frankobrod so jim bila središča. Nasprotniki so pa gospodovali na jugu.

Pri vodnjaku.

in — kaj je npravnost, mislim, da so veliki grški misleci in grško ljudstvo tudi vedeli.“ Židovsko mišljenje, ki ne pozna izročil krščanske vere in npravnosti, se zrcali v teh besedah.

Zvitost in premetenost Schweitzerjeva je pa kmalu odstranila vse ovire. Nemško de-

Osebnega očitjanja je bilo med strankama največ. Možje, ki so stali na čelu, so slišali od nasprotnikov priimke kot: izdajavci, goljufi, brezznačajniki. Zlasti o Schweitzerju so se govorile in pisale take psovke. Nasprotno pa je Schweitzer Bebelu in Liebknechtu očital, da nista prava socijalna demokrata, da mešata radikalni liberalizem s proletarskimi težnjami in da sta vsled tega v veliko škodo delavskemu gibanju. To je bilo s socijališkega stališča tudi res. Liebknecht je dolgo časa branil zvezo delavske stranke z radikalno ljudsko stranko Jan. Jacobyja, ki pa v svojem bistvu ni imela nobene socijališke poteze. Bebel se je še kot poslanec lovil sem in tje med liberalnimi publicami in komuniškimi cilji.

Da so bili pojmi res nejasni, nam najbolj spričujejo socijališki poslanci v severonemškem državnem zboru, izvoljeni l. 1867. po splošnem tajnem in enakem volilnem pravu. Nemško delavsko društvo je zmagalo z dvema kandidatoma: Schweitzerjem in Reinckejem. A ta je kmalu odpadel. O prvi priliki, ko je nastopil v zbornici, se je izrazil proti slojnemu boju trde, da socijalizem ne sme proletarcev in drugih stanov razhujskati med seboj, marveč jih spraviti. Taka trditev je seveda osnoven napad proti socijalizmu. Zato je delavsko društvo Reinckeja izobčilo iz svoje srede.

Saška ljudska stranka je imela pri volitvah več sreče, dasi je štela splošno manj členov nego Schweitzerjevo društvo. Prav za prav je zmagala s petimi kandidati. A med temi so trije kmalu postali hudi nasprotniki socijalne demokracije. Proletarsko-revolucijskih načel niso hoteli priznati. Zato so se sprli s svojim voditeljem Liebknechtom in odpadli. Bebel, kot smo že omenjali, tudi še ni imel jasnih načel, in tako je imelo v resnici socijališko gibanje samo dva zastopnika: Schweitzerja in Liebknechta. In ta dva sta pa ob prvi priliki butila drug ob drugega.

Liebknecht je kot skrajni revolucioner napadal severonemško zvezo in ji napovedoval najhujše boje. Govoril je proti stalni armadi in proti Bismarcku in izražal nadejo, da

se avstrijskemu ministerskemu predsedniku Beustu in Bonaparteju posreči razdrobiti prusko mogočnost.

Schweitzer je temu oporekal in v imenu svoje stranke izjavil, da drži s Prusi in da so v narodnih vprašanjih delavci na strani vseh drugih stanov. Držal se je stališča praktiške politike. Vsled tega se je nasprotstvo med obema socijališkima strankama le še pomnožilo. Posebno Bebel in Liebknecht sta bila Schweitzerju vedno bolj gorka. Da bi ga vrgla, sta sklicala socijalno-demokratski shod za celo Nemčijo v Eisenach (7. do 9. velikega srpana 1869). Njun načrt, ki sta ga predložila temu shodu, slove v glavnih točkah tako-le:

Socijalno-demokratska stranka na Nemškem hoče ustanoviti svobodno ljudsko državo. Vsak njen ud se zaveže, da se bo potezal z vsemi silami za ta-le načela: 1. Sedanje politiške in socijalne razmere so skrajnje krivične in zato se morajo najkrepkejše pobijati. 2. Boj za osvobojenje delavskih stanov ni boj za slojne predprave, marveč za jednake pravice in jednake dolžnosti in za odpravo slojnega gospodarstva. 3. Gospodarska zavisnost delavcev od kapitalistov je podlaga sužnosti v vsaki obliki, zato zahteva socijalno-demokratska stranka, naj se odpravi sedanji krivični način proizvodnje (Lohnsystem), da dobi delavec popolni zaslužek za svoje delo.¹⁾ 4. Politiška svoboda je potreben pogoj za gospodarsko osvobojenje delavskih slojev. Socijalno vprašanje se torej ne dá ločiti od politiškega in brez tega ne rešiti. Rešiti se da samo v demokratski državi. 5. Ker se more delavski sloj osvoboditi samo, če se skupno in splošno bojuje, zato se hoče socijalno-demokratska stranka na Nemškem jednotno organizovati in sicer tako, da bo vsak posameznik lahko rabil svoj vpliv za skupne namene.²⁾ 6. Ker

¹⁾ To načelo najbolj kaže, da Liebknecht in Bebel nista zaznala ali nista hotela zaznati jasnega socijališkega komunizma.

²⁾ Ta točka je bila naperjena proti Schweitzerju, ki je s svojo železno vztrajnostjo podrl v svoji stranki vse nasprotnike in v resnici sam gospodoval.

ni osvoboditev delavcev niti krajevna, niti narodna, marveč socijalna naloga, ki obsega vse dežele, kjer biva novodobna družba, zato se šteje socijalno-demokraška stranka na Nemškem, v kolikor ji to dovoljujejo društveni zakoni, za oddelek mednarodne delavske zveze in se pridružuje njenim težnjam.

V načrtu se je vrh tega zahtevala splošna volilna pravica za vse moške od 20. leta dalje (volilnega prava za ženske takrat še ni nobeden omenjal; odstranitev vseh prepavic stanú, posesti, rojstva in veroizpovedi¹⁾); odprava stalnih armad s tem, da se uvede splošna ljudska armada; ločitev cerkve od države in šole, časniška, zborovalna in društvena svoboda in odprava vseh nenaravnostnih davkov; obvezni in brezplačni uk v ljudskih šolah; samostojnost sodišč, porotna sodišča in javno in ustno sodno obravnavanje. V delavsko varstvo je zahteval načrt samo odpravo otroškega dela in določitev najvišje dobe za delo (normalnega delavnika).

Schweitzer se je s svojimi tudi hotel udeležiti shoda. Bil je pa ravno ob času zborovanja zaprt; zato je vodil nemško delavsko društvo njegov namestnik Tölcke. 110 zastopnikov je odposlalo to društvo; zastopali so 102.000 delavcev. Bebelova stranka je bila pri shodu močnejša. Njenih 262 zastopnikov je zastopalo 140.000 delavcev.

Pri zborovanju se je brž pokazalo, da obe stranki še ne moreta skupno zborovati. Sprli sta se in ločili. Zastopniki Schweitzerjevega mišljenja so posebej zborovali, a samo v toliko, da so ugovarjali drugemu shodu. Bebel in Liebknecht sta pa s svojimi pristaji resno obravnavala že navedeni načrt, ki se je sprejel nekoliko izpremenjen.

Tako se je sklenilo, naj se „sedanji način proizvodjanja izpremeni s

¹⁾ Ta zahteva se je tikala židov, ki so se že brž iz začetka v večjem številu oprijeli socijalskega gibanja.

skupnim delom“, „žensko delo naj se ne prepove, marveč omeji.“ Normalni delavnik se ni zahteval. Zanimivo je, da se je na predlog Karola Hirscha sprejela ta-le zahteva: „Država mora povspeshevati zadružništvo in mora dati državni kredit za svobodne proizvodjavne zveze z demokraškim jamstvom.“ S tem sklepom so Bebelovci sprejeli glavno točko Lassalleovega programa in sicer v taki obliki, da bi ji Lassalle ne bil nikoli pritrnil.

Na temelju sprejetega načrta osnovana stranka si je pri shodu nadela ime „Socijalno-demokraška delavska stranka“. Vodstvo se je izročilo petim udom, ki jih volijo društveniki tistega kraja, kjer se jim določi sedež pri glavnem shodu. Vrh tega se je volila še „kontrolna komisija“ enajstih udov s sedežem na Dunaju! Ta komisija je imela po svojem namenu nadzorstvo nad vodstvom.

Torej na Dunaju! V Avstriji so se socijalno-demokraška načela po nemškem vzorcu razširjala z Dunaja. Glavni agitator je bil Ivan Most, knjigovez iz Augsburga. Po raznih avstrijskih mestih se je ustanovilo že mnogo društev socijalsko-komuniškega značaja. Zato ni čuda, da so prišli na shod v Eisenach tudi zastopniki avstrijske socijalne demokracije, pri kateri je Marxova mednarodna organizacijska ideja mnogo bolj vlekla nego na Nemškem. Prvi pojav javnega nastopa izven svoje domovine je uprizorila naša socijalna demokracija s svojim prihodom v Eisenach.

Da se niso oklenili avstrijski socijalni demokratje Lassalle-Schweitzerjeve stranke, marveč da so potegnili z Bebel-Liebknechtom, je umevno samo po sebi že po tem, kar smo povedali o Schweitzerjevih načelih. Ta mož je pa tudi sam javno večkrat naglašal, da je organizacijska zveza med nemškimi in avstrijskimi delavci — iluzija. (Dalje.)

V otožne misli zatopljeni smo šli s tega zgodovinskega kraja. Po mestu smo si hoteli ogledati cerkve. Bile so zaprte, ali pa ne služijo več v bogoslužne namene — ponížane v skladišča. Razven tega vidiš še več stvari, kažočių, da je dospela profanacija

cerkvá do vrhunca. Potopisci trdijo, da so prebivavci pobožni katoličani. Mogoče, a oni, ki vodijo mesto, premalo skrbé za svoje nekđaj brez dvoma prav čedne cerkve. V novejšem času se v mestu razvija svilna obrt.

(Dalje.)

Socijalni pomenki.

(Piše dr. Ivan Ev. Krek.)

(Dalje.)

Eisenaški shod je opozoril avstrijsko vlado na komuniško gibanje med delavci. Pričel se je policijski boj proti njemu, in do mala vsa socijalska organizacija se je na videz kmalu udušila; za nekaj let — ob cvetu liberalnega gospodstva v naši državi, — se je pa iznova pokazala v nekoliko drugačni obliki, toda s svojo staro smerjo. —

Dunajska kontrolna komisija je ostala na papirju, kakor sploh večinoma vse, kar se je sklenilo pri shodu. „Das demokratische Wochenblatt“, ki je pa od 1. vinotoka dalje izhajal dvakrat na teden, je dobil nekaj več naročnikov in se je tem lože prepiral s Schweitzerjevo stranko. Od eisenaškega (1869) do gotskega shoda (1875) sta se stranki v javnosti imenovali Eisenachovci in Lassalleovci.

Lassalleovci so dober mesec po porazu v Eisenachu splavali iz nova na površje. Povod jim je dalo zborovanje internacionale v Baselu (5.—12. kimovca). Tam se je namreč sklenilo (s 54 glasovi med 78), da ima družba pravico izpremeniti zemljišče v skupno last, in da je za družbo taka izprememba potrebna.

Po nemškem jih je mnogo vzburlil ta sklep. Liebknecht, ki je vedno pomežikaval z radikalnejšimi liberalci, ni maral javno priznavati baselskih sklepov. Listi njegove stranke se niso izjavili v tem oziru na nobeno stran. Tako je hotel. Schweitzer je pa postopal drugače. Brž je s celo svojo stranko

javno sprejel vse, kar se je sklenilo v Baselu in z vso silo se je vrgel proti Liebknecht-Bebelovi „socijalno-demokraški delavski stranki“. Ponosno je poudarjal, da je splošno nemško delavsko društvo najboljše organizovana, pa tudi načelno najrazboritejša delavska stranka.

Toda Schweitzer se ni dolgo ponašal. Začetkom l. 1870. je razpadlo njegovo društvo v tri razne stranke. Odcepili so se namreč od njega pristaši grofice Hatzfeldove, ki je hotela pri Lassalleovcih imeti vedno prvo besedo in se je v vse vtikala. Ker se je Schweitzer ž njo sprl, je začela organizovati delavce na svoje. Nekaj jih je dobila. V Halli so imeli svoj prvi veliki shod, ki je bil pomenljiv samo zaradi zabavljanja proti drugim delavskim strankam. — Vrh tega so se pa tudi bavarski pristaši ločili od nemškega delavskega društva.

V Augsburgu so bili namreč začeli izdati svoj list „Der Proletarier“, ki se je precej krepko razširil. To ni bilo Schweitzerju všeč, ki je hotel imeti za vse samo svoj list „Der Socialdemokrat“. Ker je napadel augsburške sodruge in zahteval od njih, naj ustavijo list, so mu obrnili hrbet in se organizovali sami zase. Tako so srečno nemški socijalski delavci razpadli na štiri stranke: Eisenachovce in tri panoge Lassalleovcev.

Vmes je prišla nemško-francoska vojska. Za nekaj časa je obmolnilo vse drugo. Socijalni demokratje so se jedini protivili ti

vojski. Nemška zmaga je vzbudila v javnosti veliko navdušenje za domovino. Socijalno-demokračski delavci so vsled tega dobili tem več in tem hujših nasprotnikov. Imenovali

so jih splošno izdajavce nemške domovine. Ob volitvah dne 3. sušca 1. 1871. so spravili samo dva svoja kandidata v zbor: Be-bela in Schrapša. Schweitzer sam je pro-

Sv. Trojica. (Relief I. Zajca za župno cerkev v Krškem.)

padel. Že preje ga je grizla nesloga; ob tem porazu pa se mu je pristudilo javno delovanje. Odstopil je kot predsednik delavskega društva.

Bismarck je pričel takoj silen boj proti socijalni demokraciji. Izmed voditeljev so kmalu skoro vsi prišli v ječo. Pravde proti njim so bile na dnevnem redu. A to sred-

stvo se ni izkazalo, tem manj, ker so gospodarske razmere silile delavce k tesnejši organizaciji. Po vojski je prišlo sila denarja na Nemško. Pričelo se je živahno industrijsko gibanje. Kar iz tal so rastla razna velika podjetja, katerih se je seveda držalo mnogo dobičkarije in sleparije. Zakonov za delavsko varstvo ni poznala nemška država tako rekoč nič; življenje se je vsled novih gospodarskih podjetij zelo podražilo; delodajavci so uporabljali tudi domovinsko ljubezen in zvestobo vladarju, da so tem lože pritiskali delavce, ki jih je štela javnost med izdajavce. Stavk je bilo l. 1871. in 1872. vse polno; večinoma so se končale z delavskim porazom. Tako se je razburjenost med delavci splošno množila in socijalno-demokratsko mišljenje je rastlo.

O tem času je pričel Bismarck svoj boj tudi proti katoliški cerkvi. Hotel je uničiti katoliško politično stranko. Škofe in duhovnike so zapirali in izganjali. Že prej so se katoliški duhovniki potezali za delavske pravice; tudi ob času, ko so sami trpeli hudo preganjanje, niso odnehali od tega. Zato pa v katoliških pokrajinah socijalno-demokratska stranka ni mogla napredovati. Delavci so se tembolj oklenili cerkve in se junaško ustavljali vabilom materijalističnega komunizma. „Katoliška cerkev je v katoliških pokrajinah preprečila delavsko gibanje. Ob Renu in v Šleziji je po l. 1870. socijalno-demokratska stranka odločno počasneje napredovala; na Bavarskem se je preselilo njeno središče od katoliških mest Augsburga in Monakovega v protestantski Nürnberg-Fürth. Socijalno-politiški program, ki ga je izdelal kanonik Moufang ¹⁾ v Mogunciji, je bil od daleč skoro tak kakor Lassalleov“. Tako piše socijalni demokrat Mehring ²⁾.

Dandanes velja še ravno to. Po katoliških pokrajinah ne more socijalna demokracija na vrh. Njeni kandidatje zmagujejo ob volitvah samo med protestanti.

¹⁾ Moufang je bil učenec in najzvestejši pomočnik škofa Kettelerja.

²⁾ „Geschichte der deutschen Socialdemokratie“, 2. Th. Stuttgart 1898. Str. 327.

L. 1873. se je razdrobila internacijonala. Svoj sedež je prenesla iz Evrope v Ameriko, kjer je kmalu pozabljena zaspala. Na nemške socijalske delavce ni imel ta dogodek posebnega vpliva. Vedno jasneje je prodirala med njimi misel, da je treba najprej v posamnih državah močnih socijalskih strank, predno se more na temelju mednarodnosti pričeti kako uspešno delovanje.

Boj nemške policije proti socijalnim demokratom je utrdil vse socijalno-demokratske stranke v tem mišljenju. Podale so si roke. Dne 14. in 15. svečana l. 1875. so se sešli zastopniki Lassalleovcev in Eisenachovcev v Goti in se zjedini v skupnem programu. V tem programu nahajamo prvič točko: „Religija se proglašaja za zasebno stvar.“ V prvotnem načrtu je stala na mestu tega stavka zahteva „svobode vesti“, a med razpravo so to zavrgli in sprejeli omenjeni stavek, ki je sedaj v socijalno-demokratskih programih vseh držav.

Prva točka gotskega programa se glasi: „Delo je vir vsemu bogastvu in vsi omiki, in ker je koristno delo mogoče le v družbi in po družbi, zato spada dohodek iz dela neprikrajsan, po jednaki pravici vsem udom v družbi.“

Marxu to ni bilo všeč. Pisal je dolgo in ostro pismo in je imenoval postopanje gotskega shoda „kramarijo z načeli“. Hotel je imeti socijalno-demokratsko stranko popolnoma pod seboj in zato je rajši videl, da bi razkol še dalje trajal, samo da bi mu neljubi Lassalleovci ne zanesli kakega nasprotja proti njemu v socijalsko gibanje. Marxovo pismo ni zavrlo sloge. Po gotskem shodu je na Nemškem nastopila jedina socijalno-demokratska stranka.

X. Nemški socijalni demokratje (1875—1891).

(Zakon proti socijalistom. Anarhizem. Erfurški shod.)

Zedinjena socijalno-demokratska stranka je naglo napredovala. Dne 19.—23. velikega srpana l. 1876. je zborovala v Goti. Prišlo je 98 zaupnikov, ki so zastopali 38.254 delavcev. Denarja se je bilo od 8. roznika 1875

do 10. vel. srpana 1876 v strankarsko blagajno nabralo 58.763 *m* (mark). Stranka je imela 145 izurjenih govornikov, med njimi 22 stalno nastavljenih agitatorjev in 46 plačanih uradnikov, večinoma pri svojih političkih listih, ki jih je štela 23. Izdajala je vrh tega v ogromnem številu razne poljudne knjižice in koledar „Der arme Konrad“.

Pri tem shodu so se tudi določile plače: predsednikoma stranke vsakemu po 45, zapisnikarjema po 150, blagajniku po 135 in urednikoma glavnega lista po 195 *m* na mesec. Socijalskim poslancem (ker v nemškem državnem zboru ni dijet) se je določilo po 9 *m* na dan, če nimajo kot strankarski uradniki vsaj 100 *m* na mesec. V tem slučaju naj dobivajo po 6, če so pa v Berlinu doma, pa le 3 *m* na dan. Stalni agitatorji so imeli dobivati po 135 *m* na mesec; izven svojega okrožja oženjeni še 3 *m*, samci pa po 1.50 *m* doklade na dan. Drugim agitatorjem se je plačalo dnine po 7.50 *m* oženjenim, 6 *m* samcem. Toliko je dajalo strankarsko vodstvo. Vrh tega so pa seveda „sodrugí“ posamnih krajev še posebej plačevali govornike in agitatorje. Agitacija je bila torej draga in očitki, da socijalno-demokratski voditelji zapravljajo težko prislužene delavske groše, že tedaj niso bili brez podlage.

Volitve v državno zbornico leta 1877. so pokazale, da je socijalna demokracija velika moč. Njeni kandidatje so dobili 493.447 glasov.

Na protestantovskem Saksonskem so imeli največ uspehov. V katoliških deželah pa niso mogli nikamor. Na Pruskem je šest katoliških vladnih okrajev (Stralsund, Marienwerder, Oppeln, Münster, Aachen in Koblenz) bilo brez socijalno-demokratskih glasov. Tudi na Bavarskem je le protestantovski Nürnberg z okolico pokazal socijalno-demokratsko barvo. Katoliški kraji so tudi še dandanes na Nemškem najmanj prepreženi s socijalno demokracijo.

Letni shod leta 1877. je bil v Goti od 27.—29. vel. travna. Stranke blagajna je bila nabrala 54.217 *m*. Politiških listov je štela

stranka 41. Gibanje je torej silno naraščalo in zborovavci so si že prisvajali nalogo, da so poklicani voditelji vseh delavcev na svetu. Tisto leto (1877.) je bila Bakuninova anarhiška stranka sklicala mednarodni delavski shod v Gent. Udeležili so se ga tudi nemški socijalni demokratje. Zastopal jih je Liebknecht. Po dolgih in strastnih razgovorih so bili s tremi glasovi večine premagani anarhisti. Zmagavci — socijalni demokratje so v smislu zamrle internacionale izdali oklic o vzajemnosti vseh delavcev.

To veliko gibanje pa vendar ni imelo za delavce ožjih stanovskih koristij; v strokovnih društvih, ki bi jih jedina mogla podpirati v gospodarskem boju, je imela v tistih krajih, kjer se je sploh ustanovila, le 1½% vseh delavcev.

Vrh tega se je vedno bolj kazalo, da nima stranka nobene jednotne teorije, nobene jasnega programa. V stranko so sprejeli vsakogar, in zato se je kmalu zbrala v njej cela vrsta raznolikih političkih in slovestvenih pustolovcev, katerih vsak se je čutil poklicanega za voditelja. Marx in Engels sta iz Londona nejevoljno gledala te pojave in se hudovala, kar sta mogla. Hotela sta socijalno demokracijo imeti v svojih rokah in vse, kar ni bilo strogo po njunih načelih, sta odločno obsojala. Imela sta sicer obilo prijateljev med socijalno-demokratskimi voditelji, toda ti jima niso mogli mnogo pomagati, ker sami niso razumeli njune teorije. Agitiralo se je sicer zelo pridno, toda učil se ni tako rekoč nobeden. Brali so k večjemu krajše Lassalleove spise. Marx je bil izdal 1.1867. prvi obsežni zvezek svojega znamenitega dela „Das Kapital“. Ta zvezek je obsegal njegovo gospodarsko teorijo, ki naj bi bila temelj vsemu socijalskemu gibanju. Knjigo so sodrugí sprejeli z glasnimi slavospevi, toda bral je ni do mala nobeden. Bila je prevelika in slog težaven. Zato je imel Marx sicer mnogo pristašev po imenu, toda po duhu razven Engelsa nikogar.

Treba je bilo njegova načela v poljudnejši in v manjši knjigi podati svetu. Prilika za to se je ponudila 1. 1877. Tedaj je

namreč med nemškimi socijalnimi demokrati imel največji duševni upliv bivši vseučiliški docent Evgen Dühring, ki je v svojih predavanjih in mnogobrojnih spisih napadal Lassallea in Marxa. Engels mu je odgovarjal v berlinskem „Vorwärts-u“ in poleti l. 1878. je priobčil svoje odgovore v posebni knjigi z naslovom „Dührings Umwälzung der Wissenschaft“. Ta knjiga je oživila Marxovo teorijo v nemški socijalni demokraciji in je bila dolgo časa¹⁾ jedini vir, iz katerega so zajemali socijališki voditelji svoje teoretiško znanje.

Nastopilo je tudi nekaj izobraženejših mož med njimi, ki so se odslej skoro izključno pečali z Marxovo teorijo

Ti moške so:

Jurij pl. Vollmar²⁾ je rodом Monačan; v francosko-nemški vojski je bil hudo ranjen in je več let bolehal. V boleznih se je navzel socijaliških nauk in je še sedaj zelo delaven agitator v nemški socijalni demokraciji zlasti na Bavarskem. Štel se je vedno med zmerne socijalce in je obsojal vsako silovitost. Njegovo vodilo se glasi, naj delavci v sedanji družbi izkušajo po zakonitem potu doseči, kar morejo, v svojo korist in naj se v organskem razvoju pripravljajo pot novi komuniški družbi.³⁾ Vsled tega je imel prestati od

¹⁾ Šele leta 1880 je izdal K. Kautsky poljudno knjigo Marxovih nauk z naslovom: Karl Marx' Oekonomische Lehren.

²⁾ Njegova najznamenitejša knjiga slove: Ueber die nächsten Aufgaben der deutschen Sozialdemokratie. München 1891.

³⁾ Da teži Vollmar v kljub svoji zmernejši taktiki po komuniški družbi, razvidimo najbolje iz resolucije, ki jo je stavil dné 18. listopada l. 1892. pri berolinskem strankarskem shodu v zvezi z Liebknechtom. Resolucija se glasi:

„Stranke shod izjavlja: Socijalna demokracija nima s takozvanim državnim socijalizmom nobene zveze. Takozvani državni socijalizem, kolikor teži po tem, naj se dovrši poddržavljenje v fiskalne namene, hoče postaviti državo na mesto zasebnega kapitalista in ji dati moč, da delavskemu ljudstvu naloži dvojni jarem gospodarskega izkoriščevanja in politiške sužnosti.

Takozvani državni socijalizem je polovičarski sestav, kolikor se peča z družabno preosnovo ali zboljšanjem razmer delavskih slojev; nastal je iz

svojih sodrugov že mnogo napadov, vendar pa ima posebno v svoji domovini veliko privržencev, ki se s ponosom zovejo „Vollmarijanci“. S svojo mirnejšo taktiko je zanesel socijališke misli tudi že med kmetiško ljudstvo.

Edvard Bernstein¹⁾, rojen v Berolinu l. 1850. iz židovske rodbine. Oče mu je strahú pred socijalno demokracijo in namerja z majhnimi dovolitvami in vsakovrstnimi dozdevnimi sredstvi delavski sloj odtujiti socijalni demokraciji in jo s tem uničiti.

Socijalna demokracija je vedno rada zahtevala, in če so jih drugi predlagali, odobrvala take državne naredbe, ki bi mogle povzdigniti razmere delavskega sloja v sedanjem gospodarskem redu. Te naredbe so ji pa samo majhna odplačila na račun, ki nikakor ne motijo njenih teženj po novi socijališki uredbi države in družbe.

Socijalna demokracija je po svojem bistvu revolucijska, državni socijalizem pa konservativen. Socijalna demokracija in državni socijalizem sta si v nepomirljivem nasprotju.“

Tretji odstavek je izpod Vollmarjevega, drugi izpod Liebknechtovega peresa. Shod je resolucijo jednoglasno sprejel in v tem se je Vollmar za nekaj časa odkrižal vednega očitanga, da je „državni socijalist“.

¹⁾ Poleg mnogobrojnih sestavkov in študij po raznih listih, zlasti v curiškem „Sozialdemokraten“ in v „Neue Zeit“, je pomenljivo njegovo delo: „Geschichte des Sozialismus“ III. zv. II. del, in letos izšla knjiga: „Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie.“ Stuttgart. Dietz. — Ta knjiga ima to-le zgodovino: Že par let sem je priobčeval Bernstein v „Neue Zeit“ članke, v katerih je kritiško obravnaval več dosedaj za neovržne sprejetih Marxovih in Engelsovih načel in razkril več dejansko dokazanih zmot in nedoslednostij. Lansko leto (1898) je bil jeseni strankarski shod v Stuttgartu. Bernstein ni prišel k shodu, pač pa mu je poslal daljše pismo, v katerem pojasnjuje in utemeljuje znanstvene zaključke svojih študij. Od tedaj je nastal velik vrišč med socijalnimi demokrati. Že pri shodu je Bernsteina trgalo več govornikov in govornic; poslej pa so izhajali v raznih časopisih ostri članki proti njemu. V zagovor svojih trditev je spisal Bernstein celó imenovano knjigo. Pisatelj teh pomenkov je že l. 1897. v „Katoliškem Obzorniku“ (št. 2) v spisu „Materijališko modroslovje“ opozoril na razkol med Marxovci. V letošnjem „Obzorniku“ (št. 1 in 2) je pa po predavanju, ki ga je imel pri občnem zboru Leonove družbe lansko leto, v sestavku „Marxizem razpada“, predno je izšla Bernsteinova knjiga, opozoril na načelni razdor v socijalni demokraciji.

bil strojevodja pri anhalški železnici, ujec pa časnikar. Obiskaval je par gimnazijskih razredov, potem pa je vstopil pri neki banki v službo. L. 1872. se je pridružil socialno-demokratski stranki. Izprva se je oprijel Dühringa. Engelsova knjiga ga je pa izpreobrnila. L. 1880. se je v Londonu osebno seznanil z Marxom in Engelsom in od tedaj je do l. 1890. v Curihu urejal list „Der Socialdemokrat“. Sedaj živi v Londonu kot plodovit pisatelj v socijalskem duhu. Iz hudega, odločnega revolucionarja se je razvil v zmernega socialca. Zaradi spisov izza zadnjih dveh let ga nemški Marxisti hudo napadajo in ga naravnost imenujejo izdajavca socialno-demokratskih načel.

Karol Kautsky¹⁾, rojen v Pragi iz češke rodbine. Njegov oče je bil sloveč

¹⁾ Važnejša dela Kautskega so: „Das Erfurter-Programm“, „Karl Marx' Oekonomische Lehren“ in „Geschichte des Sozialismus“ I. zv.

slikar. Na vseučilišču se je seznanil s socializmom; zlasti zgodovina pariške komune je močno vplivala nanj. Iz Darwinovih in materijalista Langeja spisov se je učil naravoslovja in modroslovja. Želel je delovati med avstrijskimi socijalnimi demokrati. Toda gibanje v naši državi mu je bilo prepočasno. Šel je l. 1880. v Curih, kjer je sodeloval pri raznih listih. Engelsova knjiga proti Dühringu je tudi iz njega vzgojila odločnega Marxista.

L. 1883. je začel Kautsky urejati tednik „Neue Zeit“ jedini znanstveni obzornik v socialno-demokratskem smislu, ki še sedaj izhaja. (Stuttgart. I. H. W. Dietz). Kautsky je še sedaj najznamenitejši teoretik Marxove šole. Z Bernsteinom sta si bila dobra prijatelja; a odkar je Bernstein vstal proti strogemu Marxizmu, se oba socijalna pisatelja hudo bojujeta med seboj. (Dalje.)

Književnost.

Slovenska književnost.

Knjige „Slovenske Matice“ za l. 1898.

Elektrika, nje proizvodnje in uporaba. Spisal Ivan Šubic, c. kr. ravnatelj. Izdala in založila „Matica Slovenska“. V Ljubljani 1899. Natisnil Dragotin Hribar v Celju. Vel. 8°. Str. 97—350.

S tem snopičem je dovršeno delo, čigar manjši kos nam je podala „Matica“ že za l. 1897. Kdor je vaje reda šolske fizike, bo morda pogrešal več navadnih poskusov „torne“ elektrike. Pisatelj zahteva, da so čitatelju osnovni pojmi o elektriki večinoma znani. Radovedni bravec najde znamenite pojave Leydenove steklenice z njenimi žarki šele na LX. strani zadaj za učinki galvanskih tokov, potem ko je že prej zvedel, kaj je električni potencial. Lahko je spoznati, zakaj. Pisatelj se ne peča na obširno z osnovnimi električnimi pojavi, ne z znanimi šolskimi uki, temveč večinoma z razlaganjem današnje uporabe elektrike, torej ne mara dvakrat govoriti o isti stvari, zato jo omenja le tamkaj, kjer hoče čitatelju odpreti pogled na Hertzove in Teslove tresaje.

Čim ože je v knjigi omejeno polje prvotnih poskusov, tim širje je osnovana elektrotehniška uporaba elektrike in z njo vred vsa tista podlaga,

na kateri je zgrajena velikanska oprava današnje elektrotehnike. Zakoni galvanskega toka ne delajo bravcu nobene težave z dokazovanjem, zakaj podaje se mu n. pr. temeljni Ohmov zakon kot posledica poskusov in teorije. Vzpričo mérskih električnih jednot, ki so sicer kolikor možno jasno urejene, bo čitatelj, ki je morda pozabil, kar se je na zgornjih šolah učil o „masi in njeni pospešbi“, o teži telesa in o „akceleraciji“, moral seči po učni knjigi fizike, da si obnovi spomin dotičnih matematičnih razmer.

Nad tem se ne bo spodtikal nobeden čitatelj, da ga pisatelj seznanja najprej z učinki galvanskega toka, potem šele z proizvodnjem električnih tokov. Saj smo že omenili, da je čitatelju treba navadne šolske vede. Ker pa deluje pri uporabi galvanska — ne torna — elektrika, najde bravec njeno polje korenito obdelano na vse kraje. Da zremo, kako delujejo današnji električni stroji, seznanja nas pisatelj z „dinamo-stroji“, ki namestu preslabih galvanskih baterij proizvajajo električne toke s tisto veliko jakostjo in napetostjo, brez katere bi ne mogli opravljati težkih del današnje elektrotehnike.

Če je v tem oddelku čitatelj moral večkrat z navadno knjigo v rokah ponavljati si pozabljena

Socijalni pomenki.

(Piše dr. Ivan Ev. Krek.)

(Dalje.)

Av gust Bebel, bivši strojar. Njega in Liebknechta moramo sicer šteti med praktiške sodelavce v stranki, celó med najstarejše, sedaj živeče socijalno-demokratske politiške agitatorje: vendar pa je Bebel vreden, da ga imenujemo med teoretiki njegove stranke, zaradi njegovega dela: „Die Frau und der Sozialismus“¹⁾, ki v poljudni, često pa surovi in umazani besedi slika med drugim tudi zadnji cilj socijalskega gibanja — bodočo komuniško državo.

Frančišek Mehring. Ta mož živi v Berolinu in piše v zelo krepkem slogu članké v „Neue Zeit“, slovstvene kritike in zgodovinske sestavke, tičóče se socijalno-demokratskega gibanja. „Geschichte des Sozialismus“ je napisal III. zv. II. del.

Ti možje so res študirali Marxa. Razmere so bile take, da se na politiskem polju kmalu potem, ko je zagledala Engelsova knjiga proti Dühringu beli dan, ni dalo mnogo doseči. Bismarck je namreč jel z vso silo preganjati socijalno demokracijo.

Dné 11. vel. travna je rokodelski pomočnik Hödel v Berolinu „pod lipami“ ustrelil na starega cesarja Viljema I. Ni ga zadel. Ker se je prišteval napadnik k socijalnim demokratóm, umevamo, da je po vsi Nemčiji in tudi v sosednjih državah, zlasti v Avstriji, završalo proti tej stranki. Bismarck je kmalu po napadu predložil nemškemu državnemu zboru predlog zakona, po katerem naj bi se svoboda tiska, društev in shodov socijalni demokraciji prepovedala. Državna zbornica pa je zavrgla ta predlog, katoliški poslanci so branili svobodo proti Bismarcku, ki je uprav tedaj kruto preganjal katoliško cerkev. Zlasti zaradi njih je padel predlog.

¹⁾ Vrh tega dela omenjamo njegovo delo: „Unsere Ziele. Leipzig 1870.“

Dné 2. rožnika ravno tistega leta, devet dnij po tem, ko je bil imenovani predlog odklonjen, je pa na osemdesetletnega cesarja ustrelil tudi „pod lipami“ dr. K. Nobiling in ga hudo ranil. Tudi Nobiling je trdil o sebi, da je socijalist in da se je pridno udeleževal v Berolinu socijalno-demokratskih shodov.

Mržnja proti socijalni demokraciji je rastla. Cela vrsta podjetnikov se je zavezala, da ne sprejme nobenega socijalnega demokrata v delo. Listi socijalne stranke so na to javno pozivali sodruge, naj pri sprejemu lažejo, kar morejo, vse naj obljubijo in ničesa naj ne držé. „Nikoli še ni bilo bolj nedotakljive pravice za samoobrambo, kakor jo je delavsko časopisje svetovalo v tem slučaju“, opravičuje Mehring¹⁾ to postopanje.

Policija in državno pravdníštvo sta jela preganjati socijalne demokrate, kolikor se je dalo. Novi, 30. mal. srpana izvoljeni državni zbor je dné 19. vinotoka z 221 proti 149 glasovom sprejel zakon proti socijalistom. Na mah so ustavili vse socijalno-demokratske liste, razpustili vsa njihova društva in prepovedali njihove shode. Berolin je zadelo malo obsedno stanje. Obsodbe socijalnih demokratov so bile na dnevnem redu.

Vrh tega si je hotela vlada pridobiti delavce tudi z milim računom. V državnem zboru so po vladnih predlogih sprejeli več zakonov za delavsko varstvo, ustanovila se je zavarovalnica za bolezní, za nezgode in za starost in onemoglost. Socijalno-demokratski državnozborni poslanci so glasovali proti vsem tem zakonom. Svojo poslansko svobodo so rabili v korist svoji stranki. Iz Švice in iz Londona so skrivaj prihajali časopisi med socijalske delavce; kar se je preje godilo javno, se je sedaj nadaljevalo s tem večjo zvitostjo tajno.

¹⁾ „Geschichte der deutschen Sozialdemokratie“ str. 399.

Bismarck ni s svojim zakonom dosegel ničesar. Socijalno-demokračsko gibanje se ne ustavi s silo. Kar je dobrega v njem, ima svoj temelj v pravicah in zahtevah človeške narave, in kar je slabega, izvira iz brezverskih materijalističnih načel, ki so imela svoje očete vse drugod kakor pri socijalnih demokrati. Tje ni posegel Bismarck, ker je sploh premalo spoštoval npravne moči v človeku in se preveč zanašal na golo gmotno silo, „železo in kri“. Saj vidimo, da je tisto silo, ki ima v npravnem oziru največjo moč na človeštvo, katoliško cerkev, preganjal prav ob istem času kakor socijalne demokrate, katerim je jedino dobro katoliško ljudstvo zapiralo vrata med se. Katoliški duhovniki in škofje so ob onem času s socijalnimi demokrati v velikem številu sedeli po ječah ali trpeli na tuji zemlji v preganstvu.

Tedaj je dvigal svojo glavo tudi anarhizem v svoji najgrši obliki — v roparskih umorih in bombnih napadih. Duševni začetnik anarhiškega gibanja je Jos. Proudhon, o katerem smo že govorili. Po njegovih spisih si je ustvaril Mihael Bakunin svojo teorijo. Bakunin, rojen l. 1814., je bil sin plemiške ruske rodbine. Študiral je v Petrogradu, nekaj časa služil vojake, potem pa se najpreje v Moskvi in kasneje (l. 1846.) na Nemškem učil modroslovja. Bil je odločen pristaš Hegelove šole. L. 1847. je šel v Pariz, kjer se je seznanil s Proudhonom. Zavaljo njegovih revolucijskih govorov so ga od tam kmalu izgnali. Šel je nazaj na Nemško in v Draždanih vodil l. 1848. poulični upor. Ujeli so ga in obsodili k smrti. Smrtno kazen so mu pa izpremenili v dosmrtno ječo. Izročili so ga ruski državi, in Aleksander II. ga je pregnal v Sibirijo. Od ondod je l. 1861. ubežal na Angleško in v Londonu je jel izdajati revolucijski list „Kolokol“ (Zvon). Ta list je bil glasilo ruskih nihilistov. Udeleževal se je krepko tudi socijalistične agitacije na Angleškem, Francoskem, Nemškem in v Belgiji. Internacionala je imela v njem zelo čilega sodelavca. L. 1869. je pričel izdajati prvi anarhiški list „Alliance de la democratie socialiste“ (Zveza socijalistične demokracije).

Svoj program je izrazil v teh-le besedah: „Zveza izjavlja, da je brezbožna.¹⁾ Zahteva, da se porušijo vsi razločki med sloji in da nastane popolna socijalna enakost v politiki in gospodarstvu. Zemljišča, proizvodna sredstva in ves kapital mora postati skupna last družbe, ki naj jo uživajo delavci, t. j. zveze kmetov in obrtnikov. Izjavlja, da morajo razpasti države in oblasti, in da ima nastati splošna zveza svobodnih kmetiških in obrtnih zadrug.“ — V Genevi je ustanovil drugi anarhiški list „L'Egalité“ (Enakost). Umrl je dné 2. mal. srpana 1876. Celó življenje je sanjal tudi o tem, da je že v ruskem narodu, v tako zvanem kmetiškem „miru“, vzor za bodoče družabne oblike. Vzgojil si je mnogo privržencev.

Najznamenitejši med anarhisti je bil knjigovez Avgust Most²⁾, ki je v Avstriji in na Nemškem svoj čas silno agitiral za socijalno-demokračsko stranko, potem ubežal na Angleško, od ondod pa v New-York. Tam je izdajal krvoločno pisani list „Die Freiheit“³⁾; v

¹⁾ Njegov učitelj Proudhon je v tem oziru dejal (l. 1844. v knjigi: O izvoru reda v ljudstvu): „Nikakor proč z Bogom, marveč boj proti Bogu! Antiteist sem in ne ateist. Ateizem je neumen in strahopeten!“

²⁾ Most je bil doma iz Augsburga. Kot pomočnik je prišel v Avstrijo in tam ostal dalje časa. Avstrijsko socijalno-demokračsko gibanje pred l. 1870. je v velikem delu sad njegove agitacije. L. 1871. se je priklopil eisenški stranki. Iz socijalnega demokrata je postal strasten anarhist.

³⁾ „Freiheit“ je preje izhajala v Švici. Urejal jo je znani anarhist Stellmacher, ki je zaradi roparskega umora, do zadnjega trmasto-ohol, končal svoje življenje na vislicah. Po njegovi smrti je izšla cela vrsta krvoločno pisanih listov v Švici, v katerih se pozivljejo anarhisti k maščevanju. — Švica je bila do zadnjega časa pribežališče anarhistom. Držala se je načela, da se anarhizem rodi iz omejene politične svobode. Ko se je l. 1884. dovršila preiskava proti švicarskim anarhistom, ki so baje hoteli razstreliti palačo zveznega sveta v Bernu, je državni pravdnik zapisal kot uspeh svojega preiskovanja tudi te-le besede: „Izjemni zakoni gonijo anarhiške agitatorje k nam in jih vodijo pri nas k agitatorskemu delovanju proti svoji domovini.“ — Pripomnil je tudi, da anarhiško gibanje naglo propada in da ravno Mostovo hujskanje najbolj odvrča delavce od „propagande dejanja“. Da ta „propaganda“, ki

njem je neprestano pozival, naj delavci rabijo silovita sredstva, bodalo in dinamit, da se otresejo svojih trinogov. Pregarjanje socijalno-demokratske stranke na Nemškem mu je dajalo vedno novega gradiva za njegove resdivje spise. Tudi drugod se je v lističih in knjižicah pisalo v njegovem smislu. Spisi so se tajno širili med delavce in niso ostali brez uspeha. L. 1882. so anarhisti s kloroformom omotili tvorničarja Merstalingerja na Dunaju in mu uropali 1000 gld. L. 1883. jeseni so bili v Porenščini trije anarhiški poskusi z dinamitom; pri zadnjem so hoteli dné 27. kimavca cesarja Viljema I. s spremstvom o priliki, ko je odkrival ogromni, v spomin združeni Nemčiji v Niederwalde nad Bingenom postavljeni spominik, pognati v zrak. Duševni voditelj teh poskusov, ki pa niso napravili večje škode, je bil stavec Avgust Reinsdorf iz Lipskega. Imel je pet ali šest somišljenikov.¹⁾ Hujše je bilo pa drugod. Dne 22. vinotoka so anarhisti umorili in oropali lekarnarja Lienharda in vojaka-stražnika v Strassburgu; dne 29. vinotoka so vrgli dinamit v frankobrodsko policijsko poslopje; dné 21. listopada je padel po roparskem umoru bankir Heilbronner iz Švice; dné 15. grudna je bil ustreljen policijski uradnik Hlubek na Dunaju; dné 10. prosenca 1884 agent Eisert z dvema sinovoma umorjen in oropan; in dné 25. prosenca ustreljen policijski agent Blösch.

— V to dobo spadajo tudi sodne obravnave proti anarhistom med Slovenci, kjer so se zlasti v Ljubljani jeli širiti anarhiški spisi.

Stellmacher, čevljar iz Šlezije, knjigovez Kammerer in mizar Kumič, oba

namestu zakonitega politiškega boja priporoča zavratne umore, še ni pončala, nam pričajo žalostni dogodki zadnjih let, zlasti umor francoskega predsednika Carnota v Lijonu in umor naše cesarice Elizabete v Genevi (1898). Mostov in Stellmacherjev duh torej še ni izginil.

¹⁾ L. 1884. meseca grudna so bili Reinsdorf, Kühler in Rupsch obsojeni k smrti. Rupscha je cesar pomilostil; obsojen je bil v dosmrtno ječo. Kühler in Reinsdorf sta bila obglavljena. — Rumpfá, bivšega anarhista, ki je izdal to zaroto — so meseca prosenca, kmalu po obsodbi, našli zabodenega. Čevljar Lieske je bil kot njegov morivec obsojen k smrti in obglavljen.

Avstrijca, so bili na čelu anarhiški morilni četi. Več anarhistov je bilo v policijski službi, med njimi tudi taki, ki so od policije prejeti denar porabljali za svoje anarhiške namene. Socijalni demokratje so se otresali anarhistov, kar so le mogli, in v javnosti dokazovali, da so taki siloviti poskusi popolnoma brez smisla, vendar pa niso mogli tajiti, da so iz njihovega gibanja izšli ljudje z divjim sovražstvom in besno krvoločnostjo tedanjega anarhizma. Ogenj, ki ga je užgala revolucijska socijalna demokracija, je žarel vedno huje med delavci. Ob volitvah v nemški državni zbor so se vedno bolj množili socijalno-demokratski glasovi. Dne 28. vinotoka l. 1884. so jih dosegli 549.990 in si priborili 24 poslanskih sedežev. Z raznimi zvijačami so si vzdržavali tudi vedno več politiških listov. Bismarckova sila ni nič izdala. Dne 20. svečana 1890 je padel Bismarck. Cesar Viljem II. ga je odslovil iz javnega delovanja. Ž njim je padel tudi zakon proti socijalnim demokratom. Pol leta po njegovem padcu ga je državni zbor odpravil. Socijalna demokracija je štela ob tem času, ko je zopet javno nastopila, 1,427.298 glasov izza volitev in 60 politiških listov. Strokovne organizacije so brojile krog 120.000 členov in 41 glasil. Društvena blagajna je imela do mala 172.000 mark vkljub ogromnim stroškom ob času svojega boja z državno oblastjo. Jasno je, da tega denarja niso zložili samo socijalno-demokratski delavci, marveč, da so tudi razni bogatini, osobito židje in masoni, podpirali njihovo blagajno.

Prva stvar, ki so jo spravili po 20. svečanu 1890 socijalni demokratje na dnevni red pri svojih shodih, je bilo — praznovanje 1. maja. Sklepali so, da se mora to praznovanje od delodajavcev izsiliti. Preje se je praznik 1. maja sklenil pri mednarodnem socijalskem shodu v Parizu, a tako, da se vsaki deželi prepušča, naj po svojih razmerah uredi ta praznik.

Starejši nemški socijalni demokratje, posebno državni poslanci, so se uprli temu, naj bi se delo 1. maja povsod ustavilo. Bali so se, da ne bi ob slavnosti nastali izgređi po-

vzročili nadaljnjo veljavnost zakonu proti socialistom. Vsled tega se je začel živahen prepir med „mladimi“ in „starimi“, ki se je kmalu razširil tudi na druge točke. Na čelu „mladih“ so stali Pavel Ernst, Pavel Kampfmeyer, ki sta se pa kmalu pomirila; poleg njiju pa revolucije lačni Hans Müller in skrajnje zariti bogokletnik in sovražnik vsake religije Bruno Wille, čigar ime se čuje vsled njegovih ateistiških agitacij še sedaj često v javnosti. „Stari“, ki jih je vodil Bebel, so za takrat zmagali.

Dné 12.—18. vinotoka l. 1890. se je iznova organizovala socialno-demokratska stranka v Halli. Izvolila si je strankarsko vodstvo (12 oseb, pet načelnikov in sedem

nadzornikov), določila berolinski „Vorwärts“ za svoje glasilo in sklenila, da naj krajevne organizacije volijo zaupne može, po katerih naj bodo v dotiki s strankarskim vodstvom. Po tej organizaciji so posneli kasneje tudi avstrijski sodrugi svojo organizacijo.

Naslednje leto 1891., dné 14—20. vinotoka, se je pa v Erfurtu¹⁾ sprejel nov program popolnoma v Marxovem smislu. Sestavil ga je Kautsky. Ta program je postal v svojem prvem delu vzor socialno-demokratskim programom po vseh drugih državah.

¹⁾ Nekaj berolinskih in magdeburških sodrugov odposlancev je pri tem shodu izstopilo iz stranke, ker se ni zlagalo z „mirno“ taktiko strankarskega vodstva. Prestopili so k anarhistom.

Konec sveta ali kali.

(Spisal dr. Simon Šubic.)

(Konec.)

Temu razlaganju nasproti pa utegne kdo popraševati in ugovarjati: „Kakor pravite, pričakujejo zvezdoslovci leto za letom takih sijajnih pojavov le od kakih par kometov: ker pa je, kakor trdé zvezdoslovci sami, velika množica kometov, zakaj ne privlečejo tudi druge repatice svojih rojev na pozorišče?“

Odgovor je kratek in jasen. „Kaj takega se ne more zgoditi, če se ne srečata dosti blizu zemlja in komet. Tir kometov in tir naše zemlje se morata drug drugemu v vesoljnem prostoru toliko približati, da se zadeneta tira. Pa še to ni dosti. Oba svetova morata skoraj ob enem času leteti čez križempotje. Če se komet ne približa zemlji toliko, da bi njegov drobiž, ki ga vleče za seboj, ne zabredel v ozračje zemsko, tedaj ni videti nobenega roja utrinkov. Tako nključje se pa dogodi le pri malem številu repatic. Roji so tako redki zaradi tega, ker le malo repatic zadeva o pravem času ob tir našega sveta.

K repaticam, ki zadevajo ob tir naše zemlje, prištevamo tudi Bielov komet, ki ga je dné 28. svečana l. 1826. zazrl v Josefstadtu avstrijski oficir Biela. Ta repatica obhodi svoj tir krog solnca v 6 $\frac{1}{2}$ letih. Ko se je prikazal koncem l. 1845., se je potem začetkom l. 1846. razkrojil pred očmi zvezdoslovcev na dva kosa. Odslej sta letala dvojčka šest in pol leta blizu skupaj. Pokazala sta se po končanem obhodu l. 1852. še oba kosa. Odtlej pa ni ne sluha ne duha več od Bielovega kometa —, izgubil se je.

Ko se je proti koncu l. 1832. med ljudstvom razglasilo, da se prikazuje Bielova repatica, in da pride prav blizu zemlje, tedaj je obšel ljudi grozen strah, češ da bo komet treščil ob zemljo in jo pokončal. Zvezdoslovci so se sicer prizadevali potolažiti vznemirjene ljudi, češ da bo zemlja že daleč od križempotja, ko prileti do tje repatica. A ta tolažba ljudij ni pomirila.

In kaj se je zgodilo? Nič posebnega; ljudje še zapazili niso, kdaj sta se srečala.

Socijalni pomenki.

(Piše dr. Ivan Ev. Krek.)

(Dalje.)

X. Erfurški program.

Gospodarski razvoj grajanske¹⁾ družbe vodi nujno k temu, da se uniči proizvodnje v malem, kateremu je temelj delavčeva zasebna last sredstev za proizvodnjo. Ta razvoj oddaljuje delavca od njegovih proizvodnih sredstev in čini iz njega proletarca — nemaniča; proizvodna sredstva pa postajajo monopol majhnega števila kapitalistov in velikih posestnikov. Po tem monopolizovanju proizvodnih sredstev izpodrivajo ogromna velika podjetja razkosana mala podjetja, orodje se umika strojem, in proizvodnost človeškega dela raste neizmerno. Ves napredek te izpremembe pa monopolizujejo kapitalisti in veliki posestniki. Vsa ta izprememba ima za proletarce, za srednji stan v mestih in za kmeta tak pomen, da raste negotovost, kako bodo mogli živeti, da raste uboštvo, stiskanje, sužnost, poniževanje in izkoriščanje.

Število proletarcev se vedno večja; vedno se množi armada delavcev, ki nimajo dela, in nasprotje med izkoriščevalci in izkoriščenci je vedno ostreje; slojni boj med grajanstvom in proletarstvom, ki deli novodobno družbo v dva sovražna tabora in je skupni znak vseh obrtnih dežel, je vedno hujši.

Prepad med nemaniči in lastniki je še večji vsled kriz, ki izvirajo po načinu sedanjega proizvodnje, in so vedno obsežnejše in pogubnejše. Te krize vzdržujejo splošno negotovost kot normalno stanje v družbi in dokazujejo, da so proizvodna sredstva zrastle

¹⁾ Bürger (bourgeois) ne pomenja v socijalistični terminologiji samo meščana, marveč sploh srednje in višje stanove v nasprotju s proletarci. Najlože bi se razumevali, ko bi tudi v slovenščini rabili „buržoazijec“. Mi slovenimo ta pojem *grajan*, kar je isto, kar „Bürger“ in „bourgeois“, namreč iz besede *grad*=*Burg*.

čez glavo sedanji družbi in da se zasebna last proizvodnih sredstev ne dá združiti z njihovo pametno rabo in s popolnim razvojem.

Zasebna last proizvodnih sredstev, ki je bila preje sredstvo, da se ohrani last pri proizvodni tistemu, ki je proizvajal, je sedaj sredstvo, da se kmetom, rokodelcem in malim trgovcem jemlje last, in tistim, ki ne delajo, kapitalistom in velikim posestnikom, delavski izdelki dajejo v posest. Samo če kapitališka zasebna last — zemljišče, premogokopi, rudokopi, surovine, orodja, stroji in vsa trgovska sredstva — postane splošna last in izdelovanje blaga postane socijalsko, da je bo proizvajala družba zase, bo proizvodnje na veliko, vedno rastoča plodovitost družabnega dela in vsestranskega, harmonijskega izpopolnjevanja lahko vir najvišje sreče za doslej izsesane sloje, kakor je bilo preje sredstvo za uboštvo in sužnost.

Ta socijalna prememba ne daje svobode samo delavcem, marveč tudi vsemu človeštvu, katero trpi po sedanjih razmerah. To osvobajanje se ne more drugače izvesti kakor po delavcih, ker vsi drugi stanovi, čeprav si nasprotujejo njihove koristi, imajo za temelj zasebno last proizvodnih sredstev, in njihov namen je ohranjati obstoječi socijalni red.

Boj delavcev proti kapitalškemu izsesavanju ima seveda tudi politiški značaj. Delavci ne morejo bojevati svojega gospodarskega boja, niti razvijati svojih gospodarskih organizacij brez politiških pravic. Nikoli ne morejo doseči, da bi vsa proizvodna sredstva prešla vsem v roke, če nimajo k temu politiške moči.

Socijalno-demokratska stranka ima nalogo učiniti, da postane ta delavski boj zavesten in jednoten in mu kazati njegov potreben cilj.

Težnje delavcev so jednake po vseh krajih, kjer je zavladao kapitališko proizvodjanje; ko se razširi svetovni promet in proizvodjanje za svetovni trg, bodo delavske razmere v jedni deželi vedno bolj odvisne od delavskih razmer v drugih zemljah. Zato morajo delavci celega kulturnega sveta enakomerno sodelovati pri osvobojenju delavskega sloja. V tem prepričanju čuti in izjavlja socijalna demokracija na Nemškem, da je jedina z vsemi svojega sloja zavednimi delavci na svetu.

Socijalna demokracija na Nemškem se torej ne bojuje za nove slojne privilegije in predpravitve kakega sloja, marveč za to, da se slojno gospodarstvo in sloji sami porušijo, in za jednake pravice in jednake dolžnosti vseh grajanov brez razločka v spolu in izvoru. Po teh načelih ne pobija v sedanji družbi samo izkoriščanja in zatiranja delavcev, marveč vse načine izkoriščanja in zatiranja, bodisi proti kakemu sloju, stranki, spolu ali plemenu.

Na temelju teh načel zahtevajo nemški socijalni demokratje pred vsem to-le:

1. Uvede naj se splošna, naravnostna in tajna volilna in glasovalna pravica za vse državljanke obojega spola počenši od 20. leta za vse volitve in glasovanja. Uvede se proporcijski volilni red, in dokler se ne uvede, naj se po vsakem ljudskem štetju po zakonu na novo razdelé volilni okraji. Volitve in glasovanja naj se godé ob dnevih zakonitega počitka. Poslanci naj dobivajo dijete. Volilna pravica se ne sme omejevati, razven če državljan izgubi samostojnost.

2. Zakonodajstvo bodi naravnostno in se vrši po pravu predlaganja in odklonitve. Ljudstvo mora dobiti pravico vladanja nad samim seboj in samoupravo v državi, deželi in občini. Gosposko voli ljudstvo; ta je ljudstvu odgovorna in mu jamči. Vsako leto se ima dovoljevati pobiranje davkov.

3. Ljudstvo se vzgajaj za splošno brambo. Ljudska bramba nastopi namesto stalnih armad. Vsi mednarodni spori se poravnajte po razsodiščih.

4. Odstranijo se vsi zakoni, ki omejujejo svobodo, združevalno in zborovalno pravo.

5. Odstranijo se vsi zakoni, ki podrejajo ženo možu v javnem ali zasebnopravnem oziru.

6. Religija se proglasi za zasebno reč. Vsi izdatki za cerkvene namene se odstranijo. Cerkvene in verske družbe se proglasé za zasebne družbe, ki popolnoma samostojno upravljajo svoje posle.

7. Šola bodi posvetna. Javne šole mora vsak obiskovati. Poduk je brezplačen, tako tudi učna sredstva in vzdržavanje v javnih ljudskih šolah in v višjih učiliščih za tiste učence in učenke, ki so po svojih zmožnostih sposobni za nadaljnjo izobrazbo.

8. Sodi se zastonj; pravni svetovavec bodi brezplačen. Sodijo naj od ljudstva izvoljeni sodniki.

Po nedolžnem obtoženi, zaprti in obsojeni naj dobé odškodnino. Smrtna kazen naj se odpravi.

9. Zdravljenje, pomoč pri porodih in zdravila naj bodo brezplačna, tako tudi pokopavanje.

10. Uvede se stopnjevani dohodninski davek iz dohodkov in iz premoženja v toliki višini, da se lahko plačujejo vsi javni stroški. Vsak je sam dolžan oceniti svoje dohodke in svojo last. Uvede se stopnjevani dedni davek po višini dedščine in po kolenu sorodstva. Odstranijo se nenaravnostni davki in carina in vse gospodarsko-politiške naredbe, ki podrejajo koristi splošnosti koristim vladajoče manjšine.

Za delavsko varstvo tirja nemška socijalna demokratska stranka najpreje:

1. Uspešni narodni in mednarodni zakoni delavskega varstva naj se držé teh-le načel:

a) Ustanovi se normalni delavnik največ osem ur.

b) Otrokom se prepove delo pred 14 letom.

c) Prepove se ponočno delo; izvzete naj bodo samo tiste obrtne stroke, ki zahtevajo po svoji naravi ali iz tehniških razlogov ali pa iz razlogov za splošno blaginjo ponočno delo.

č) Zakon naj določa, da ima delavec vsak teden vsaj 36 ur nepretrganega počitka.

d) Prepove se dajati plačo v živilih.

2. Vsa obrtna podjetja naj bodo pod nadzorstvom. Delavske razmere delavcev naj

preiskavajo in urejajo po mestih in na deželi državni delavski urad, okrajni delavski uradi in delavske zbornice. Za obrtno higijeno se mora temeljito skrbeti.

3. Poljedelski delavci in posli naj bodo pravnojednaki s tvorniškimi delavci. Poselski red naj se odpravi.

4. Združevalno pravo naj se zagotovi.

5. Država naj vzame delavsko zavarovanje v svojo upravo; vplivno naj sodelujejo delavci pri upravi.

XII. Socijalna demokracija na Nemškem v sedanjem času.

Erfurški program je važen mejnik v zgodovini nemške socijalne demokracije. Od kar se je določil ta program, je res krepko napredovala. Njeno gibanje je pomenljivo za vse druge države, ker se po njem ravnavajo socijalni demokratje celega sveta. Daszynski, avstrijski državni poslanec, jo je imenoval dné 3. vinotoka l. 1898. pri stuttgarškem strankarskem shodu „matematikarico revolucije“, ki zabranja, da se sile delavskega ljudstva ne izrabljajo v pre nagljenih uporih, in je dejal, da „nosi baklo pri velikem ljudskem potovanju v bodočnost.“

Ni čuda: Marx je zastavil svoje glavne moči na Nemškem; tudi Lassalle in Engels sta pred vsem delala za Nemčijo. Zato je pa tudi socijalna demokracija ondud kaj razmerno veliko bolj narastla nego drugod. Dobro je torej, da si ogledamo, kako se ji godi v sedanjem času.

1. Moč nemške socijalne demokracije nam svita najprej iz števila njenih volivcev pri državnozbornih volitvah. Leta 1874. je imela 4% vseh volivcev; l. 1887. — 7·8%; l. 1890. — 13·91%; l. 1893. — 16·81% in l. 1898. — 18·40%, tako, da je dosegla takrat ogromno število 2 $\frac{1}{4}$ milijona volivcev.

2. Njeno časopisje je imelo l. 1898. te-le razmere:

Dnevnikov 40 z 290.000 naročnikov (34.000 več, nego l. 1897.) in 2,905.852 mark dohodkov. — Glavno glasilo je „Vorwärts“,

izhajajoče že 16. leto v Berolinu. Voditelj-urednik mu je Liebknecht.

Po trikrat na teden 16 z 59.000 naročnikov (8000 več nego prejšnje leto) in 289.394 mark dohodkov.

Po dvakrat na teden 7 z 18.000 naročnikov (3000 več od l. 1897.) in 62.000 mark dohodkov.

Tednikov¹⁾ 6 in 1 mesečnik z 11.880 naročnikov (2292 več) in 20.722 mark dohodkov.

Vrh tega izhajata dva šaljiva lista vsakih štirinajst dnij, dva ilustrovana leposlovna lista vsak teden, in znanstveni tednik „Neue Zeit“, ki ga ureja v Stuttgartu K. Kautsky.

Strokovnih listov, ki niso všteti v prejšnje število, je imela stranka: Tednikov 30; po trikrat na teden jednega; po trikrat na mesec jednega; vsakih 14 dnij 23; mesečnikov pet.

Vseh časopisov ima torej 135. Poudarjati moramo, da dobro tretjino dohodkov znašajo inserati. Vsak list ima plačanega urednika, ki se poleg tega posla navadno peča še s spisovanjem poljudnih knjižic ali pa z agitacijo. Navedene številke nam pričajo, kako silno delavna je nemška socijalna demokracija in koliko zanimanja za berilo je vzbudila med svojimi pristaši. Če ž njimi primerjamo razmere našega časopisja, se nam mora zjasniti, da treba še mnogo, mnogo dela, predno bo naše dobro ljudstvo toliko dozorelo za svojo sveto stvar, kakor so nemški socijalni demokratje za pripravo na veliko socijalno revolucijo.

3. Dohodkov je imela stranka l. 1898. — 350.000 m, ki so se porabile za agitacijo. Samo za državnozbornske volitve lanskega leta je izdala 213.217 m. Vrh tega so v posamnih volilnih okrajih zbrali še nad 500.000 m. Volitve so torej stale krog $\frac{3}{4}$ milijona mark. — Vsega tega denarja seveda niso zložili delavci. Polovica dohodkov je od drugod. Socijalni demokratje so sami prepametni, da bi javnosti izročili te vire. Jasno pa je, da morejo v vrstah njihovih podpornikov biti

¹⁾ Med njimi je tudi poljski list „Gazeta Robotnicza“ v Berolinu.

samo krščanstvu in sploh vsaki religiji nasprotni bogatini. Zlata, pred vsem židovska internacionala, podpira rudečo.

4. Strokovna organizacija v socialno-demokraškem smislu je imela l. 1899. svoj tretji shod v Frankfurtu ob Menu. Prvi je bil l. 1892. v Halberstadtu, drugi l. 1896. v Berolinu. Pri frankfurškem shodu je zastopalo 127 delegatov krog pol milijona strokovno organizovanih delavcev. Kako je napredovalo to gibanje, je razvidno iz tehle podatkov:

L. 1895. je bilo 214.836 udov. Strokovne zveze so imele takrat 1,640.437-98 m. pre-

moženja. L. 1896.: 307.274 udov; 2,309.745.61 premoženja.

Vsaka taka zveza — imenuje se „Gewerkschaft“ — združuje delavce jedne stroke, da bi se tem lože bojevali proti kapitalu. Povprek pobirajo po 30 vinarjev na teden od njih. Denar je namenjen za podpore in sicer: za potnino tistim udom, ki so na potu za delom; za čas, ko nimajo dela; za tiste, ki so zavoljo delavskega boja sodno kaznovani; za stavke; za posebne potrebe.

Bodi tu nekaj števil, da se tem lože spozna delovanje imenovanih zvez!

	1892	1893	1894	1895
	mark	mark	mark	mark
Potnina	382,607.74	328,748.37	342,331.64	298,612.47
Delavcem brez dela . . .	357,087.56	220,926.17	238,958.22	196,076.10
Za stavke	44,943.61	65,356.37	174,697.76	239,816.46
Kaznovanim	236,964.07	28,321.44	24,150.16	39,477.61
Posebne potrebe	25,284.81	41,762.25	42,744.05	40,278.44
Skupaj	1.046,887.79	685,114.60	822,881.83	814,261.08

Potrebno se nam zdi, da priobčujemo in način njene organizacije. Brez dvojbe so take podrobnosti. Šele iz njih je mogoče pa taki podatki tudi v marsičem poučen razvideti moč nemške socialne demokracije vzgled za naše socialno delovanje.

(Dalje.)

Upi v zvezde.

Tam na nebu za oblaki
zvezdice se skrivajo,
kakor da o božji sreči
sladke sanje snivajo.

Drugim svetom, zvezde zlate,
jasno sijete sedaj,
bajno po vsemirju celem
se razliva vaš sijaj!

I nam često se v življenju
sreče zvezde skrivajo,
a iz njih še lepši upi
v druga srca — sijajo.

Posavska.

Solzam.

Zakaj pekoče ste solze,
zakaj tako ste vroče?
Ni možno li, da hladno vas
srce, oko izjóče?

O ne . . . Bolest srca tako
kot ve — je vroča bila,
in ko ste lile iz oči . . .
se mi je — ohladila.

Zato hladite mi srce,
ve svetle solze — vroče!
Četudi blede mi obraz
zalivate — pekoče . . .

Posavska.

sorodnike in za cerkve svojega rojstvenega kraja. Ljubića so poznali vsi prebivavci otoka Hvara in ga spoštovali kot svojega očeta in dobrotnika, kar se je pokazalo posebno ob njegovem pogrebu.

Šime Ljubić je umrl 19. vinotoka l. 1896.

v 74. letu svoje starosti na veliko žalost vsega hrvaškega naroda, pa tudi ostalega Slovanstva. Slovesni sprevod k zadnjemu počitku je vodil njegov prijatelj Fran Bulić, ki mu je izpregovoril tudi krasno nadgrobno besedo v zadnje slovo.

Dekadent.

Na cesti sem videl možá,
iz krčme je prikolovratil,
poln vinskega bil je duhá
in vès je nekjé se oblátíl . . .
Očí so mu bile kálne,
noge nestalne,
zagánjal z leve se je na desno,
a držal mož se je — resno — --

In vpil je, bože, kakó je vpil
in zmédeno sam pri sebi govóril:
„Hú, črv, kam si se zaril?
Atóm — atóm, kaj sem ti jaz storil? — —
Bolest neskončna — nič — sevé —
Čuj, ljubica — — hé hé hé!

Pijanec? Nikdar! Uh, to je življenje,
valovi srcá, koprnenje, tepenje . . .
Proč, stráni, pošasti — —
Ti, mesec, pa néhaj že rásti! —
Te sánje razkošne — ljubezen šepeče,
oh, kakšen šepét . . .
Brezdanje duše mrtev polét —
Opojna pi — pijača — hú sreče!
Ah, ah — — há há — — moj žarek!“

Prevrnil se mož je v jarek . . .

Postal sem in mislil: šment,
ta mož je pa — dekadent!

M. O.

Socijalni pomenki.

(Piše dr. Ivan Ev. Krek.)

(Dalje.)

Strokovne zveze v socijalno-demokračkem smislu je že pred l. 1868. jel snovati Schweitzer, o katerem smo že pisali. Takrat je pa razdor med Lassalleovci, ki jih je vodil ta mož, in med Bebel-Liebknichtovimi pristaši zaviral njihov uspešni napredek. Šele ko sta se naposled združili obe socijališki delavski stranki, se je pokazalo več uspeha. Schweitzerjevimi strokovnim zvezam nasproti je ustanovila liberalna stranka pod vodstvom Hirsch-Dunckerja strokovna društva (Gewerkvereine), h katerim naj bi pristopali poleg delavcev tudi delodajavci. Ta strokovna društva naj bi na temelju liberalnih načel pomagala reševati delavsko vprašanje. Dr. Hirsch in Duncker sta namer-

jala ž njihovo ustanovitvijo pri delavcih to, kar je pri obrtnikih in kmetih izkušal Schulze-Delitzsch s svojimi posojilnicami, konsumnimi društvi, s skladiščnimi, prodajalnimi in drugimi zadrugami, ki so pa vse v svoji osnovi in po svojih namenih imele kapitališki značaj. Izprva je vsled socijalno-demokračkega razdora Hirsch-Dunckerjeva namera precej hitro uspevala. Ohranila se je do sedaj, toda ne more se primerjati niti z mnogo kasneje nastalo krščansko-strokovno organizacijo, kam-li s socijalno-demokračsko. L. 1895. so štela vsa Hirsch-Dunckerjeva strokovna društva 66.759 udov in imela so 741.257 *m* premoženja. — Pred vsem podpirajo delavce, ki so brez dela; dajejo pravno varstvo, potnino in podporo

v posebnih slučajih svojim udom. Vrh tega izdajejo tudi vsako leto nekaj za izobraževalne namene. Neprimerno mnogo (krog 40%) izdajajo za agitacijo in upravo, iz česar se vidi, da se vzdržujejo le s silo.

Socijalno-demokraškimi strokovnim zvezam se torej ni bati liberalnih strokovnih društev; pač pa jim je krščanska strokovna organizacija krepek nasprotnik. Ko se je namreč pokazalo, da je mnogo delavcev samo iz stanovskih koristij pristopilo k strokovnim zvezam in se ondukaj v kljub vsem pritiskom ni hotelo udati socijalno-demokraškemu načelom v veri in politiki, so spoznali krščanski delavski voditelji, da je nujno potrebno ustanoviti posebna strokovna društva na krščanskem temelju. Ta društva spajajo katoličane in verne protestante v svoji sredi in so v kratkem času svojega obstoja že pokazala, da se sicer pametno in previdno, toda neupogljivo poganjajo za delavske pravice.

O binkoštih 1. 1899. so imela krščanska strokovna društva v Mogunciji svoj prvi shod. Zastopanih je bilo 100.000 delavcev naslednjih društev:

Iz severne Nemčije:	Udov
Strokovno društvo krščanskih rudarjev nemške države (ustanovljeno 1. 1894.) v Altenessenu	30.000
Strokovno društvo rudarjev in kovinskih delavcev z bonkim nadrudarskim okrajem Eiserfeld na Siegu (1897)	5.000
Zveza nemških železničarskih roko-delcev v Trieru (1894)	20.000
Krščansko strokovno društvo operkarjev v Lage (Lippe) (1895)	3.100
Krščansko-socijalna zveza tekstilnih delavcev v Aachenu (1897)	4.000
Krščansko-socijalna zveza tekstilnih delavk v Aachenu (1898)	300
Krščansko-socijalna zveza tekstilnih delavcev v Dürenu (1897)	800
Krščansko-socijalna zveza tekstilnih delavcev v Eupenu (1898)	500
Krščansko-socijalna zveza tekstilnih delavk v Eupenu (1898)	130

Krščansko-socijalna zveza tekstilnih delavcev v M. Gladbachu (1898)	Udov 3.000
Dolenje-renska zveza krščanskih tekstilnih delavcev v Krefeldu (1898)	6.000
Strokovno društvo krščanskih zidarjev v Kolinu	6.000
Strokovno društvo krščanskih kovinskih delavcev, trgovskih in gostilniških pomočnikov v Kolinu	700
Delavsko varstvo s strokovnim oddelkom za stavbne delavce v Berlinu	700
Krščansko-socijalna zveza štukatêrjev v Aachenu	100
Strokovno društvo krščanskih kovinskih delavcev v Aachenu	100
Dolenje-rensko društvo krščanskih tekstilnih delavk v Krefeldu (ravno ustanovljeno).	
Krščanska zveza tekstilnih delavcev v Wipperfürthu	100
Iz južne Nemčije:	
Bavarska železničarska zveza v Monakovem (1896)	16.000
Zveza tekstilnih delavcev in delavk v Monakovem (1896)	4.000
Badenska železničarska zveza v Karlsruhe (1898)	400
Delavsko varstvo z oddelki za krojače, konfekcijske delavce, žagarje, mestne delavce, lončarje, stavbne delavce, čevljarje, kovinske delavce v Monakovem (1896)	800
Strokovni oddelki stavbnih, kovinskih, lesnih in tekstilnih delavcev v Stuttgartu	260

Nova društva v tem smislu se še vedno snujejo. V katoliških delavskih društvih se razboritejši delavci vzgajajo, da morejo potem sami ustanavljati in voditi strokovna društva svoje stroke. Prvi shod je pokazal, da umevajo resno svojo nalogo.

Vendar se ne morejo meriti nemške strokovne organizacije z mnogo starejšimi in izkušenejšimi angleškimi delavskimi zvezami (Trades Unions), o katerih smo že pisali svoj čas v teh pomenkih. Po poročilu angleškega delavskega urada je bilo koncem

Slikal Jos. Germ.

Študija.

1897. l. 1787 delavskih zvez, ki so imele 1,609.909 udov; med njimi 1,490.134 delavcev in 179.775 delavk. Po pravici se šteje, da je $\frac{1}{4}$ delavcev že strokovno organizovana. Do l. 1899. jih je splošno toliko pristopilo k strokovni organizaciji, da štejejo njeni udje ogromno vsoto 1,800.000.

S temi podatki nečemo oslabiti velikega utiška, ki ga mora imeti na vsakoga nemška socijalno-demokratska organizacija. Pač pa bi radi pokazali, da se celo na Nemškem vkljub starejši in krepkejši socijalni demokraciji dá še veliko doseči z vztrajnim delom in da je to tem lažje pri nas, kjer je socijalno-demokratsko gibanje še razmerno šibko in kjer tudi nimamo v religiji tolike razlike kot na Nemškem. Če si ogledamo kraje, kjer so nastala krščanska strokovna društva, vidimo takoj, da so skoraj brez izjeme taki, ki so po večini katoliški. Slovenci in sploh avstrijski katoličani naj bi čim najpreje v

delavskem gibanju vzdignili dragoceni zaklad, ki ga ima naša ožja in širša domovina v katoliški veri. Povsod pojde, samo da se pametno prične.

Da se natančno spoznamo s socijalno demokracijo na Nemškem v njenem sedanjem stanju, si moramo ogledati tudi razne struje, ki se pojavljajo v njenem gibanju.

Poleg pravih Marxistov, ki stojé pod vodstvom Bebela, Liebknechta in Singerja in ki imajo doslej v organizaciji še odločivno besedo, sta zlasti dve struji pomenljivi.

Prva je nezadovoljna z dosedanjo taktiko v stranki. Krepkejšega, odločnejšega nastopa zahteva, da se ne samo v zbornicah, marveč povsod naglašá revolucijski značaj socijalne demokracije. Poslanci naj s svojega stališča pomagajo samo agitovati; zato jih ni treba toliko. Za zakone v delavsko varstvo se ni treba nič potegovati, marveč vse delovanje se mora obračati na pripravljanje za revolucijo. Proletarci naj se nasrkajo vedno bolj sovraštva do sedanje družbe in naj se zbirajo, dokler ne bodo dovolj močni, da prevržejo sedanji družabni red.

Prav za prav so ta načela popolnoma Marxova in se do pičice skladajo z erfurškim programom. Seveda dišé tudi jako močno po anarhizmu in njegovi „propagandi dejanja“. Tega se pa na vso moč bojé socijalno-demokratski voditelji in ob vsaki priliki zatrjajo, da so v naravnostnem nasprotju z anarhizmom. Če hočejo živeti kot javna, po zakonu dovoljena stranka, tudi drugače ne morejo. L. 1898. je dné 3. vinotoka Liebknecht pri strankarskem shodu v Stuttgartu z ozirom na zverinski umor naše cesarice (dne 9. kimovca) izpregovoril te-le besede: „Nedavno se je zadrlo bodalo v ženo, ki ni nikomur storila nič žalega. Če se je kdaj zvršil kak politiški umor, je bil ta najbolj nepolitiški med vsemi umori. Pa tukaj pravijo: to je anarhizem in anarhizem je sad socijalizma; oba izvirata iz ravno tistih tal. No, socijalni demokratje smo ob tisoč prilikah dokazali, da sta si socijalizem in anarhizem antipoda, da ima anarhizem korenine v družbi, ki je proglasila svobodno konku-

renco in da socijalizem, ki sovraži kapitalizem, ravno tako sovraži anarhizem. Anarhizem ne more premagati kapitalizma, marveč jedino le socijalizem, ki bo odpravil kapitališko družbo in ž njo korenine anarhizma.“

Zato je tudi umevno, da je socijalno-demokraška stranka po vplivu svojih voditeljev izbacnila iz svoje srede glavne kričače „mlade“ socijalske struje Wernerja, Wildbergerja in druge. Ti so ustanovili sedaj „društvo nezavisnih socijalistov“, ki ima po mišljenju pač mnogo več pristašev, nego po številu. Dosedaj nima ta stranka „mladih socijalistov“, kakor se tudi imenujejo, kaj prida uspehov. Politiške razmere na Nemškem ji niso ugodne. Toda radikalstvo nima meje. Socijalna demokracija v Marxovem smislu kot proletarska revolucijska stranka ni opravičena, če ni več radikalna. Zato so „mladi socijalisti“ kot radikalnejši del proletarskega gibanja po Marxovih načelih na pravi poti in brez dvojbe bodo kmalu potegnili velik del „sodrugov“ za seboj, dokler jih zopet ne izpodrine še radikalnejša struja. Dejansko se pa Bebelovci in „mladi“ ne pripravajo za načela, marveč le za to, kdo bode vodil. Marxova načela so obema strujama temelj, in reči moramo, da se proletarci krepko pripravljajo za socijalno revolucijo po njih, naj jim že načeluje stari Liebknecht ali kak „mladi“.

Večjega pomena je drugo gibanje med socijalnimi demokrati, katero zastopata zlasti Bernstein in Vollmar. To se ne tiče samo taktike, marveč že programa samega. Vollmar priporoča, naj se socijalni demokratje postavijo na stališče sedanjega družabnega reda in naj izkušajo pridobiti čim največ pravic in koristij delav-

skemu stanu. Zato posebno priporoča strokovno organizacijo v gospodarsko korist, ki naj bi po Marxu služila pred vsem politiški agitaciji. Vollmaru ni všeč, da se vedno poudarja revolucijski značaj socijalne demokracije in da se povsod sklicujejo na njen namen — na komuniško družbo. On ne verjame, da bi se sedanja kapitališka družba tako kmalu sesedla; ne priznava, da bi srednji stanovi — kmetje in obrtniki — tako brž propadli, kakor jim prerokuje erfurški program. Delavci naj s krepko organizacijo pospešujejo razvoj na boljše.

Vollmar ima mnogo pristašev med socijalno demokracijo. Heine, Schmidt, Dr. David, Schönkank so mu zvesti drugovi,

Slikal Jos. Germ.

Portretna študija.

Dalje nego Vollmar sega Bernstein. Ta zavrača temelj Marxovi teoriji, ker trdi, da ni mogoče vsega gmotnega in duševnega življenja razlagati z zgodovinskim materijalizmom. Naravnost se upira osnovnim točkam erfurškega programa in izjavlja, da pet prvih njegovih odstavkov ne more odobravati, da pa tudi šestega v sedanji obliki ne podpiše. V tem odstavku pravi program, da morejo „samo delavci“ osvoboditi človeško družbo. Po njegovem so delavci v prvi vrsti poklicani za to osvobodjenje, ne pa izključno. Meseca kimavca l. 1899. je v berolinskem „Vorwärtsu“ naravnost izjavil, da so ravno nedelavci: pisatelji, učitelji, umetniki, zdravniki, tehniki najbojevitejše in najizvedenejše moči v socijalskem gibanju. Svoje nazore je priobčeval že par let sem v raznovrstnih spisih, kar smo že omenjali.

Socijalni demokratje Marxovih načel po pravici trdijo, da so socijalni demokraciji izpodmaknjena tla, če se sprejme Bernsteinov nauk. V resnici bi postala po njem socijalna demokracija navadna radikalna stranka, ki bi ne obsegala samo proletarcev, marveč zastopnike vseh stanov in ki bi se ne živila s sovraštvom do vseh nedelavskih slojev, marveč bi samo s krepkejšim nastopom poudarjala pravice nižjih stanov. Težila bi po socijalni preosnovi, ne pa po revoluciji. Opustila bi vse sanjarije o bodoči komuniški državi in bi se trudila samo za vedno uspešnejše zboljšanje delavskih razmer. Pri tem bi ne čakala, da se

najpreje uniči mali obrtni in kmečki stan, marveč tudi tema stanovoma bi pomagala do boljših razmer.

Ti Bernsteinovi nasveti so taki, da jih more podpisati vsakdo. Prepričani smo, da se bo mnogo socijalnih demokratov obrnilo za njim. Nemška stranka se ga bo izprva pač otresla, toda njegove misli ne bodo izginile. Treznejši, boljši in razumnejši socijalci se jih bodo oprijemali vedno bolj. Ali bo pa v tem kmalu propadla vsa Marxova socijalna demokracija? Tega vprašanja si ne upamo potrditi. Ogromna večina socijalnih demokratov namreč nima nobene jasnosti v programski, teoretiški podlagi svoje stranke. Svojo revščino in zapuščenost čuti; iz nje mu izvira nezadovoljnost in s to se mu rodi želja po boljšem. Ti želji ustreza socijalno-demokratsko gibanje, ki obeta raj na zemlji v bodoči komuniški družbi.

Iz zgodovine, ki smo jo podali v teh pomenkih o komunizmu in socijalizmu, smemo za trdno sklepati, da komuniška ideja ne bo umrla. Če tudi pade oblika, s katero jo je obnovil Marx, dobila si bo novih oblik in nekaj z zmotnimi sanjarijami, nekaj pa tudi s krvavimi upori uporabljala v svoje namene črva nezadovoljnosti, ki ga ne more uničiti nobena sila v vseh človeških srcih, dokler bo svet stal. Oslabi se lahko njena moč s pravično socijalno preosnovo, pred vsem pa z živo vernostjo; a ker greha ne more nobeden spraviti izmed človeštva, zato tudi ne more do cela uničiti lakomnosti in napuha, iz katerih se koté socijalne zmote.

(Dalje.)

Ob grobu.

Kdo si bil in kaj,
ki v grobu tu ležiš pod mano,
nikomur ni več znano.

Dež je spral napis,
ob križu le travača rase
že dolge, dolge čase.

Davi pa razpál
še križ — poslednja nema priča —
vrh grobnega je griča.

Mórda danes vzet
i v večnosti po dolgem boji
ves križ je duši tvoji . . .

Večni tebi mir!
Moj duh nad grobom záte molí,
naj bil si že kdorkoli.

Jožef Volc.

malone vsa Vrtna ulica pozidana na novo; in na severo-zapadni strani je tudi nastal celo nov del mesta, t. j. predmestja, kakor Karolinina ulica, Poljska ulica i. dr.; ne da bi omenjali mnogih hiš v bližnji okolici, posebno v Gaberjih, kjer je postala cesta do Hudínje najlepša ulica, in novih hiš pred kapucinskim mostom itd. A venec vsem celjskim stavbam je „Narodni dom“ na enem izmed najlepših prostorov v mestu.

In tako bi se tudi v mestu dalo res prijetno bivati. Ali! „Splošna tožba je, da je Celje predrago za to, da razven krasne okolice prebivavcem podaje prav malo. Neprijaznost naših mogotcev proti tujcem in zlasti drugonarodnikom, ako niso njihovega mišljenja, in večkrat v najnemilejši luči kazana surovost neke vrste mladičev, ki ne morejo prenašati druge besede kakor nemške,

in mnogokrat motijo nočni mir, nadalje ono gnusno bismarckovanje in v obče narodna zagrizenost celjskih mestnih očetov — to je nekaj vzrokov, zakaj se v Celje ne seli toliko ljudij, kakor bi lastniki — praznih stanovanj radi“ (prim. „Domovino“ 1895, 33), ter da Celje v tem oziru dandanašnji pač ni „mesto belo, niti lepo in veselo“. To so najbolj pokazali silno žalostni dogodki dné 9. in 10. vel. srpana tega leta, o priliki, ko so prišli češki visokošolci ogledat si na Slovenskem tudi celjsko mesto. Nahujskana druhal je napadala mirne češke goste in Slovence na najgrši in silovitejši način, kakor bi tu ne bilo nobene oblasti in nobenega osebnega varstva več. V zgodovini celjskega mesta je to sicer jako grd madež, a upati je, da ga polagoma izbriše za nas Slovence ugodnejši razvoj tega mesta. (Dalje.)

Socijalni pomenki.

(Piše dr. Ivan Ev. Krek.)

(Dalje.)

XIII. Manchesterski gospodarski liberalizem.

Marxov socijalizem je v svojem kritičnem delu zelo živo slikal neznosne delavske razmere. Krepko je pobijal načela manchesterskega (menčesterskega) liberalizma. Da se bomo lože umevali, recimo nekaj besedij o tem.

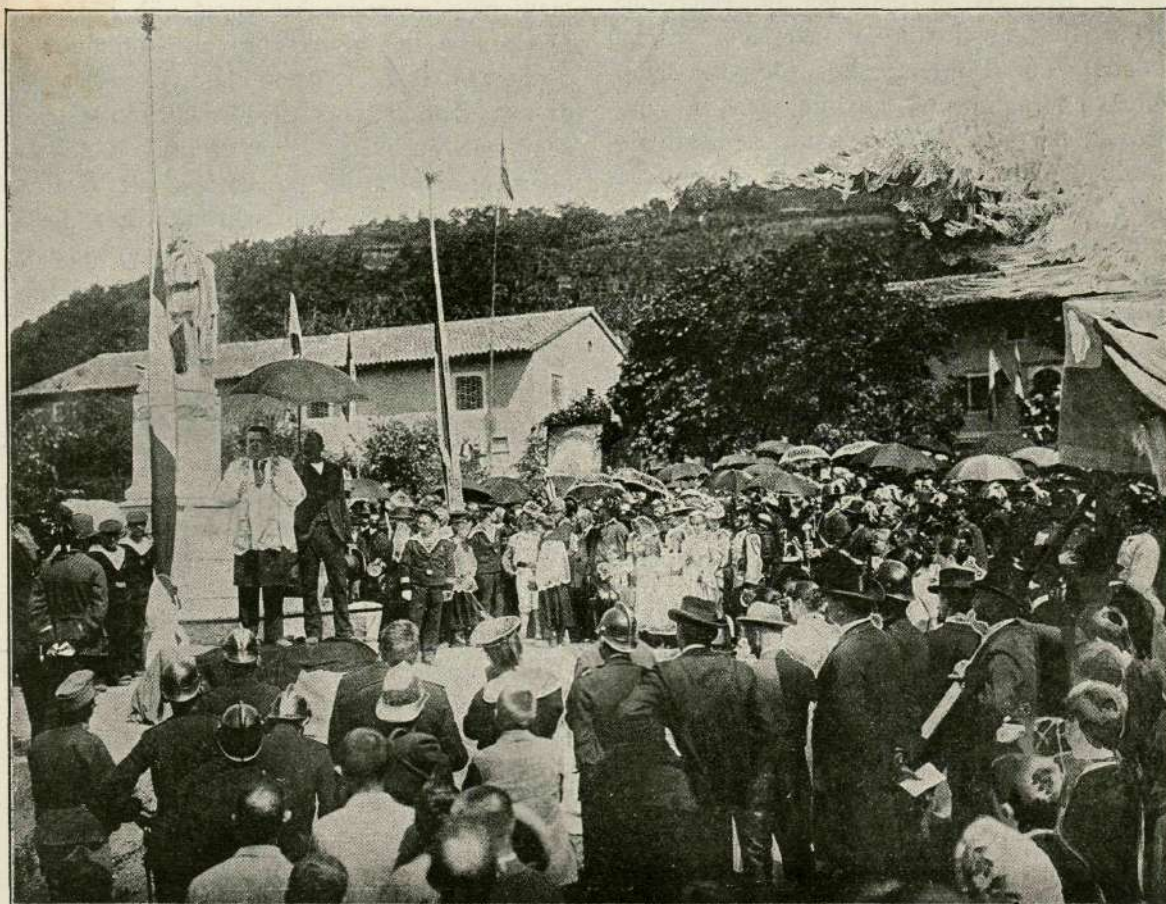
Prvi teoretik gospodarskega liberalizma je bil Adam Smith, ki je v svoji knjigi „Wealth of nations“ (s celim naslovom: „Preiskavanja o bogastvu narodov“) utemeljeval gospodarsko svobodo kot podlago vsemu gospodarstvu. Po njegovem bodi vsak človek v svojem gospodarskem delovanju popolnoma prost. Država ima samo to dolžnost, da brani njegovo osebno varnost in njegovo last. Vse, kar omejuje gospodarsko svobodo, se mora odstraniti. Zato

se mora osvoboditi zemljišče. Vsak naj sme delati s svojim posestvom, kar hoče: razdeliti je, zastaviti je za dolg, kakor mu drago. Tudi vsi zakoni, ki silijo rokodelce, da so združeni v cehih, ali trgovce, da se vežejo v zadrugah, morajo pasti. Vsak sme začeti kakršnekoli obrt hoče. Trgovina bodi neomejena. Zato naj se odpravi carina; svobodno naj se uvaža in izvaža blago, kamor komu kaže. S svojim denarjem lahko dela vsak po svoji volji. Posoja naj ga, na kakršne obresti more. Vsled tega ne sme biti nobenega zakona proti oderuštvi več. Lahko se pa tudi denar daje za raznovrstna podjetja ali sklepajo ž njim kakršnekoli pogodbe.

Liberalizem zagovarja torej posameznikovo popolno svobodo. Vse ljudi razdružuje in jih drobi med seboj. Trdi namreč, da v takih razmerah najbolj raste splošna bla-

ginja. Pričenja se sicer medsebojna vojska; vsak izkuša več pridobiti in zato tekmuje z drugimi. Ob tem uporablja vse svoje moči in zato pospešuje napredek. Svobodnega tekmovanja — konkurencije — se ni bati, da bi nekaterim preveč škodovala. Sama po sebi se ureja; splošni uspeh je vedno dober. Tako delodajavci, ki so zložili denar za kako podjetje in je vodijo, gledajo res le

na svoj dobiček. Delavci bi bili ob tem lahko na slabšem. Ker so pa tudi oni svobodni, se odpovedó delu, ki jim ne daje dovolj zaslužka, in v tem medsebojnem boju se doseže neka sreda, ki je primerna za obe bojujoči se stranki. Delavci in delodajavci, proizvajavci (producenti) in uživavci (konsumenti) se kosajo med seboj, in v tem kosanju raste splošna blaginja.

Ob odkritju spominika Čehovinovega dne 14. vel. srpana 1898.

Ta nauk se imenuje liberalizem, ker sloni na načelu gospodarske svobode; pravijo mu tudi „Smithijanizem“ po njegovem prvem zagovorniku; manchesterški liberalizem se pa zove zato, ker se je l. 1839. v Manchestru ustanovila družba, ki je s posebno odločnostjo zagovarjala njegova načela.

Izkušnja je pokazala, da ta nauk ni rodil tistih sadov, ki jih je obetal. Uboštvo med

delavskim ljudstvom je vedno bolj naraščalo. Kmetiški in rokodelski stan sta jela propadati; mali trgovci so bili vedno na slabšem. Lahko delo so torej imeli socijalni demokratje s svojo kritiko. Marx, zlasti pa Lassalle sta v tem oziru povedala mnogo bridkih resnic, ki jih ni mogel nobeden utajiti; pričalo jih je namreč vsakdanje življenje.

Gospodarska veda je šla izprva za Smithom. Toda socijalska kritika ni mogla ostati

brez uspeha. Kmalu so se jeli oglašati učenjaki, ki niso več brez ugovora zastopali liberalnih načel, marveč so vedno bolj pojasnjevali notranje nedoslednosti in protislovja v Smithovi teoriji. Med te može štejejo sredi našega stoletja Lor. Steina, Hildebranda; kasneje I. St. Milla in Thüvena, Blanquija in Sismondija, Belgijca Emila de Laveleya, Angleže Cliffe Leslieja, I. M. Ludlowa, Beeslyja, Cromptona in Harrisona. Ti možje so v kritiki v marsičem pritrtili socijalistom. Dokler je bila socijalno-demokratska stranka še v povojih, niso kaj poštevali teh mož. Njihovi nauki so ostali širšemu občinstvu zakriti. Ko je pa naraščajoča socijalska sila vzbudila vedno več zanimanja za gospodarska vprašanja med svetom, ko je socijalno vprašanje rodilo splošno pozornost, so se jeli tudi gospodarski nauki vseučiliških profesorjev in drugih učenjakov vedno bolj pretresovati. Ker je bila socijalna demokracija na Nemškem močnejša nego v kateri koli drugi državi, ni čuda, če se je to zlasti tam pokazalo.

Profesorji narodne ekonomije na nemških vseučiliščih so krog l. 1870. vsi skoro brez izjeme napadali liberalni gospodarski nauk. Kakor smo že rekli, so marsikaj povzeli od socijalno-demokratskih veljakov. To gibanje ni bilo vseč liberalno mislečim možem. Zato se je pričel precej hud boj proti neliberalnim profesorjem. Jeli so jih dolžiti, da so v zvezi s socijalnimi demokrati in da podpirajo socijalizem. Zato so jim nadelo psovko socijalisti na katedru (Kathedersocialisten), ki je ostala nekako tehniški izraz do današnjih dni. Da je bil ta boj res hud, nam priča to, da se ga je z vso silo svojega duha udeležil celo znani zgodovinar in politik pl. Treitschke.¹⁾

Ob kratkem se moramo seznaniti s tem pojavom; sicer nam marsikaj v razvoju soci-

¹⁾ L. 1874. je priobčil gromovit sestavek „Der Socialismus und seine Gönner“ v „Preussische Jahrbücher“. Njemu v odgovor je izdal l. 1875. profesor dr. Gustav Schmöller knjigo „Ueber einige Grundfragen der Socialpolitik und der Volkswirtschaftslehre“, ki je v novi izdaji izšla l. 1898. Leipzig. Duncker & Humblot.

jalnega gibanja na Nemškem ne more biti dovolj jasno.

Socijaliste na katedru, ali kakor jim tudi pravijo, „državne socijaliste“ (Staatssocialisten) ločimo v dve vrsti: v ostrejše in zmernejše.

Med prve štejejo A. Schöffleja in A. Wagnerja. Ta dva zagovarjata načelo, da sploh ni nobenega naravnega prava, najmanj pa v gospodarskih vprašanjih. Vse gospodarstvo ima svojo pravno korenino v državi. Tudi zasebno last je ustvarila država. Zato je vsak gledé na svojo last — zemljišče, denar itd. — pravzaprav le nekak javen upravitelj, ki po nalogu ali vsaj z državnim dovoljenjem oskrbuje, kar ima. Samo odtod, ker opravlja to javno službo, sme zahtevati od svojega delovanja dobiček — obresti. Vsled tega more država zasebno gospodarsko delovanje po svoji previdnosti omejiti ali pa tudi popolnoma zabraniti. Imenovana učenjaka ne zahtevata, da naj se prepové vsaka zasebna last in da naj bo občno vse premoženje, pač pa pridevata državi pravico, da sme po svoji previdnosti omejevati zasebno last, kakor se ji zdi. — Ta nauk gre predaleč in trdi veliko preveč. Vsak posameznik ima tudi v gospodarskem oziru svoje naravne pravice, katerih mu nobeden ne sme vzeti. Družina in posamezniki v njej so preje nego država, in družina ima brez dvojbe že sama v sebi brez ozira na državo pravico, da skrbi za vse potrebe svojim udom, da si torej pridobiva v last, česar ji treba. — Schöffle in Wagner sta sicer v socijalnem vprašanju mnogo dobrega napisala, toda osnova njunega nauka je napačna in v svojih končnih zaključkih res — socijalska. Saj se v bistvu njuno načelo, da je zasebna last državno delo, zelo ujema s trditvijo socijalnih demokratov, naj se zasebna last proizvodjalnih sredstev popolnoma odstrani. — Wagnerju, še bolj pa Schöffleju moramo tudi očitati, da nič ne ali vsaj zelo malo upoštevata verske in naravne sile v gospodarskem življenju. V svoji veliki knjigi „Bau und Leben des socialen Körpers“ uporablja Schöffle pri razlagi družabnega

življenja Darwinov nauk. Po pravici ga torej smemo imenovati darvinista v socijologiji.

Drugo vrsto protiliberalnih nemških ekonomskih učenjakov, ki smo jih imenovali zmernejše, zastopajo zlasti G. Schmoller, L. Brentano, G. Schönberg, H. pl. Scheel, H. Herkner. Ti se upirajo brezozirnemu individualizmu in poudarjajo pravice nižjega ljudstva. Zakoni za varstvo in zavarovanje delavcev so imeli od nekdaj pri njih najtoplejše zagovornike. Nravna stran ima med njimi mnogo več pomena nego pri prejšnjih dveh. Dajmo besedo Schmollerju¹⁾:

„Odkar se je ustavno življenje tako močno izpremenilo in ž njim tehnika, svetovni promet, socijalni red, odkar je država in družba dobila ogromne nove naloge, se je izkazalo, da so se stare teorije gospodarskega liberalizma, pa tudi socijalizma preživele in da so popolnoma nesposobne za vodstvo v družbi. Naivni optimizem ‚laissez faire‘, pa tudi dečaški priziv na revolucijo, otročja nada, da more tiranstvo proletarcev srečno vladati velike svetovne države, sta se vedno bolj pokazala, kar sta, dvojčiča nezgodovinskega nacijonalizma, kot preostala zadnja drobca evdemoniške prosvetljenosti 18. veka. Stari nauki individualističnega naravoslovja so se ravno sedaj izpremenili iz človekoljubnega idealizma Ad. Smitha v trdi mamonizem manchesterske šole. Z ozirom na velika socijalna vprašanja, na nove oblike v proizvodnji, na popolnoma izpremenjene nasledke svobodnega tekmovanja in na vse drugačne gospodarske sile svetovnih vladarstev in malih držav med seboj niso vedeli nič povedati. Socijališki teoretiki so komaj kaj več mogli reči. S svojo domišljijo o uničenju dobičkarije, s svojimi izpremenljivimi nadejami za sebično ljudstvo in njegove nesebične gospodarske voditelje, s svojim neumevanjem vedno bolj združujoče se državne moči in vseh mednarodnih

bojev niso mogli sezidati potrebnega novega gospodarstva. Od l. 1870.—1890. se je pred celim svetom pokazal očiten in popoln teoretiški in praktiški propad obeh starih šol; stare teorije so se malenkostno dalje predle; pokazala se je nezmožnost novega dela na starem temelju.“

Schmoller razvija svojo misel dalje, trdeč, da se je nemška veda najpreje osvobodila starih teorij in da sedaj brez predsodkov korak za korakom temeljito opazuje gospodarsko življenje in iz tega opazovanja počasi in varno dela svoje zaključke. Vkljub temu pa je imela velik vpliv na javno življenje; velik del važne socijalne in gospodarske preosnove je vzbudila. „Novi gospodarski in socijalni nauk se je tudi popolnoma drugače nego starejši oprl na dušeslovje in na etiko; iznova uči pravo zvezo gospodarstva z vsvo drugo omiko; delovanje in pomen npravnosti, običajev in prava je točneje določil v družbenem mehanizmu; globlje nego socijalizem je preiskoval veliki razvoj družabnih razlik in tvorbo raznih slojev, ker vse to je umeval v njegovem gibanju in v njegovih nasledkih. Vsled tega je našel novi nauk pot, da se umeva veliko vprašanje našega časa, socijalni boji in socijalna preosnova, in je pokazal, kako naj se odstranijo težave. Sedanji nauk gospodarske vede je postal zgodovinsko in npravno umevanje države in družbe v nasprotju z nacijonalizmom in materijalizmom. Iz nauka o samem trgovanju in menjavanju, iz neke obrtne narodne ekonomije, ki je hotela postati slojno orožje bogatinov, se je zopet vzdignil do npravno-politiške vede, ki preiskuje poleg proizvodnje tudi razdeljevanje blaga, poleg raznih vrednostij tudi gospodarske ustanove, ki namestu sveta, v katerem vlada le blago in kapital, stavlja iznova človeka v središče.“

Res lepe besede! Npravna stran se temeljito poudarja. Vrednost človekova in njegovega dela tvori temelj njegovi vedi. Dobro se nam tudi zdi, ko liberalizem tako jasno označuje kot — nacijonalizem, socijalizem pa — kot materijalizem. Večkrat govori o

¹⁾ Wechselnde Theorien und feststehende Wahrheiten im Gebiete der Staats- und Socialwissenschaften und die heutige deutsche Volkswirtschaftslehre. Rede, bei Antritt des Rectorats, gehalten in der Aula der königlichen Friedrich Wilhelms-Universität zu Berlin am 15. October 1897, str. 18.

tem, da nova gospodarska veda 'iznova', 'zopet' priznava zvezo npravnosti in gospodarstva. To nam priča, da pozna tisti čas — krščanske omike —, ko je bilo to naziranje vsesploh v veljavi. Izvrstno označuje liberalno gospodarsko vedo kot strankarsko, obrtno (Geschäfts-Nationalökonomie), ki naj bi koristila samo bogatinom.

Žal, da pa mora sam tudi priznavati, kako malo gotovega more pokazati gospodarska veda. Sam pravi¹⁾: „Res je pa sploh vse naše gospodarsko znanje tudi dandanes še zelo pomanjkljivo. Le v poltemi slutnje, upanja in vere leže zadnja in največja državoslovna vprašanja tudi še sedaj pred nami. Kako in kdaj jih izkušamo reševati, to si mora vsak presojati iz splošne slike, ki si jo je ustvaril o svetu, o zgodovinskem razvoju sploh, o obliki prihodnjih rodov; zato stopajo na teh tleh tudi še danes različni nazori o svetu, ki nujno spočenjajo različne sestave in nasprotno si teorije z zahtevo jednakopravnosti.“

V teh krasnih mislih pojasnjuje torej, da je končno gospodarska veda z vsemi raznimi svojimi teorijami odvisna od modroslovnega naziranja o svetu in življenju, ali recimo naravnost: od verskega prepričanja.

Veren mož ima drugačna znanstvena gospodarska načela, kakor racijonalist ali celo materijalist. Tem mislim pa dodaje svojo sodbo o liberalizmu in socializmu, trdeč, da ne moreta biti ne Smithijanec, ne Marxovec ravnopravna s treznim ekonomijskim učenjakom, kakor ga on popisuje in da zato tudi nobeden, ki pripada kateri izmed teh

¹⁾ Str. 21.

dveh teorij, ne more biti dober učitelj narodne ekonomije.¹⁾ Liberalci in socialni demokratje imajo svoje mesto kot uredniki svojih časopisov, kot voditelji svojih strank na čelu raznih organizacij in društev. Na vseučiliške stolice pa ne spadajo.

Ko to čujemo, nas boli, da je avstrijska ekonomska veda še do zadnjega časa plavala v manchesterskem liberalizmu in da v veliki večini še plava. Dunajski profesor dr. Menger, voditelj vse avstrijske narodne ekonomske šole, je sicer v marsikaterih svojih raziskavanjih, ki so pol dušeslovnega, pol gospodarskega pomena, spravil dokaj dobrih zrn na dan; splošno se je pa vendar vedno kazal, da je njegova vera v tako zvane angleške klasike, t. j. v Smitha in drugove, ali z drugimi besedami, v liberalizmu, neomajna. — Tudi pariško vseučilišče in z malimi izjemami vsi angleški ekonomijski profesorji so do naših dni še trobili v liberalni rog. Tem večjega spoštovanja so vredni vsled tega nemški gospodarski učenjaki, ki so se tako kmalu odrekli liberalnim zmotam.

Nemški katoličani so imeli v svojih zborniških bojih za Kettelerjeve ideje v ekonomijskih profesorjih svoje države mogočnega zaveznika. Del njihovih uspehov je brez dvojbe zasluga tistih, ki so jim sebičniki zdeli zabavljico „socialisti na katedru“. Zato je šla družabna preosnova na Nemškem lože in hitreje nego drugod, zlasti nego pri nas, kjer so se vseučiliščniki prav do sedaj pitali z liberalno gospodarsko zmoto.

(Dalje.)

¹⁾ Str. 23.

Biserji.

50.

Vse na svetu hitro mine,
nam pusti le bolečine.

51.

Zavidnost kača je strupena,
pohlepnost pa je sestra njena.

Anton Hribar.

Socijalni pomenki.

(Piše dr. Ivan Ev. Krek.)

(Dalje.)

XIV. Delavsko gibanje v Avstriji.

Nemški socijalizem smo obdelali.¹⁾ Kakor smo bili obljubili, ogledamo si sedaj še druge države. Najbližja nam je seveda naša avstrijska domovina. Zato se bomo najpreje pečali ž njo.

Veliki obrt je v naši državi zaostal za obrtom drugih evropskih držav, dasi so njegovemu razvoju tla vrlo ugodna. Tako oblagodarjenih držav nima iz lepa Evropa, kakor je Avstrija. Habsburško cesarstvo je ozemlje, kateremu je božja previdnost razdelila razkošno svoje dari. Žita, vina in ži-

Barski zaliv.

Fot. Al. Beer.

vjine ima v izobilju. Ti so pa trije bistveni pogoji za poljedelsko blaginjo. Velikanske in veličastne gozde obsega; gore so mu polne rajrazličnejših bogatih kovin. Obrežje

¹⁾ Vrinilo se je nekaj tiskovnih napak. Na str. 565. I. čitaj 1. vrsta strugar nam. strojar; str. 667 I. v. 26. racionalizem nam. nacionalizem, istotako II. v. 2. in 17. od spodaj.

sicer ni razsežno, toda z njegovim bujno razvitim, naravnih pristanišč polnim primorskim in dalmatinskim obrežjem ne more tekmovali nobena druga država. Vrh tega daje prebivalstvo ravno vsled svoje raznorodnosti, ko se kosa slovanski, germanski in romanski narodni značaj, izvrstne delavce. Vztrajnost se spaja z izvorno živahnostjo, oboje pa s finim okusom. Te misli izraža

znameniti francoski socijolog René Lavallée¹⁾ in splošno mu smemo pritrditi.

Vkljub temu pa smo slabi v velikem obrtu. Razlogov za to je dovolj. Najvažnejši so naše politiške nesreče. Naše vojske na Laškem in s Prusi in naš dualizem so poglavitni pojav v vrsti teh nesreč. Bankir državi in do mala vsemu velikemu obrtu je žid. Tudi to pojasnjuje naše razmere. Uradništvo, v mnogih ozirih zastarelo, brez pravega smisla za ljudske potrebe, ni moglo izpolnjevati svoje važne naloge, ki je bila tem potrebnejša, čim manj je bilo ljudstvo izobraženo. Ker je v državi vladalo nemštvo, niso imeli nenemški narodi prilike, da bi razvili svoje sile. Zato niso mogli pomagati državnemu napredku. Vprašanje o ravnopravnosti, o svobodnem narodnem gibanju se še ni dognalo. Vsi ti razlogi so vplivali na to, da so se le po malem jela gojiti nova prometna sredstva. Večjih prekopov nimamo nikjer, saj ima najpotrebnejša zveza z morjem samo jedno železnično progo, ki je v rokah zasebne družbe, južne železnice. Zamenarjen je ves avstrijski jug, dasi bi ravno dežele ob morju morale v veliko obrtnem oziru imeti vodilno ulogo.

Veliki obrt torej ni tako razvit, kakor je drugod, vendar pa proletarijata ni manjkalo in ga ne manjka. Kmetiški in obrtni stan sta že od nekdanje vrste izmed svoje srede oddajala jedno stopinjo niže — med četrti delavski stan. Zlasti tiste dežele, kjer so ogromna velika posestva, kakor n. pr. na Češkem, so bile ognjišče ubogemu proletarijatu. Ta se je zbiral v velikih mestih, pred vsem na Dunaju, in tam poskušal prodajati svoje moči, da si je zaslužil vsakdanjega kruha. Že do l. 1848. imamo na Dunaju precej številen delavski stan, kateremu se je sila slabo godilo. Delavcev je bilo splošno več, nego so jih potrebovali. Zato so bile plače tako nizke, da se ni dalo pošteno živeti. Delali so po 14, tudi po 16 ur na dan. Stanovanja so imeli delavci grozna. Redno je po več rodbin prebivalo v jednom

prostoru. V kletéh, pod strehami, celó v kanalih so iskali ljudje zavetja. Nravno življenje je med delavci sila pešalo, tem bolj, čim manj je bilo v dunajskih predkrajih že tedaj cerkvá, v katerih bi se bili delavci udeleževali verskega življenja in ž njim krepili svoje npravne sile. Uboge deklice in žene iz delavskih rodbin so izgubljale sramežljivost, in lakota jih je vodila v brezno propalosti.¹⁾ A vsaka delavska zveza je bila prepovedana. Z zaporom so kaznovali tiste, ki so se izkušali združiti, da bi dosegli boljšo plačo. Tako so bili delavci, ki se niso mogli organizovati očitno, navezani na skrivne shode, na tajne zveze. Prijatelj, da bi se bili potegnili zanje, niso imeli. Vzgoja javnega življenja jim je bila nasprotna. V politiki je vladal zaostali absolutizem, v gospodarstvu pa manchesterski liberalizem. Modroslovja se po naših vseučiliščih prav za prav niso niti učili; zgodovinski pouk je bil v vseh ozirih pomanjkljiv. Nad cerkvijo je ležala težka mōra državne nadvlade; cerkev je bila sama uklenjena v verigah vladajočega absolutizma. Le tisti duhovniki, ki so se ne mené se za lastno škodo postavili v boj za cerkveno svobodo, so imeli toliko poguma, da so podpirali delavce.

Splošno naj ob tej priliki omenjamo, da je svoboda delavskega združevanja bila vedno v zvezi s svobodno cerkvijo. Dokler ni nastopil boj proti cerkvi, so imeli delavci, tedaj seveda samo rokodelski pomočniki, svoje zveze, da so branili proti mojstrom svoje pravice, kadar je bilo treba. Nobeden jim jih ni branil. Take zveze so imeli pri nas, pa tudi po vseh drugih evropskih državah. Na Francoskem so se pod imenom *campagnonnages* (tovarištva) tajno ohranile do našega veka in izmed njih se je najpreje razvilo socijališko gibanje. Do 16. veka se država ni vtikala v delavsko združevanje. Duh rimskega prava, ki je ogladil pot protestantovstvu, je šele zanesel v zakonodajo nasprotni veter. Ideja državne neomejene vi-

¹⁾ Les classes ouvrières en Europe. II. Paris 1884, str. 297 nasl.

¹⁾ Prim. Ernst Violand: Die soziale Geschichte der Revolution in Oesterreich. Leipzig 1850. str. 44 nasl.

sokosti je spravila na dan načelo, da mora država nadzirati vsa društva in vse shode in jih svojemu namenu primerno omejevati ali tudi popolnoma prepovedovati. Ta ideja je pa uprav ideja rimskega prava, in v verskem oziru je njen siloviti izraz v geslu: cuius regio, illius religio. Prve zakone proti svobodnemu združevanju imamo v državnih sklepih l. 1548. in 1551.

V osemnajstem veku je bilo splošno že v zakonih ustanovljeno načelo, da mora država potrditi vsako društvo, predno se sme ustanoviti, češ da je svobodno snovanje društev nevarno zanjo. To so zagovarjali tudi najveljavnejši novi nekatoliški pravniki in modroslovci — Hobbes, Pufendorf in celo Rousseau. Vsi ti pravijo, da po naravnem pravu ni opravičeno snovanje in delovanje društev v državi brez njenega dovoljenja. Niso umevali, da so bile rodbine, narodi in stanovi preje nego države, in da je država za to, da brani pravice rodbinam, narodom in stanovom in jim pomaga, da lože dosejajo svoje namene, in da ima človek torej preje, nego vstopi v državno zvezo, svoje rodbinske, narodne in stanovske zveze.

Samo na Angleškem se je ohranila svoboda v tem oziru, pa tudi tam le za višje stanove. Delavcem in katoličanom so bili shodi in društva prepovedani.¹⁾ Vendar je pa zavoljo tega, ker je bilo načelo svobodnega združevanja vsaj za nekatere državljane priznано, veliko lože zmagalo tudi za druge nego drugod. Tudi Švica ni kot državna celota nasprotovala imenovani svobodi; ker so pa tam posamezni kantoni in v njih občine imele in imajo še sedaj obširno samostalnost, se je marsikje v nekakem nasprotju z duhom državnih zakonov omejevalo združevanje in zborovanje. Pa tudi tam so se preje zboljšale razmere v tem oziru nego drugje.²⁾

¹⁾ Pr. Dr. E. Loening: Das Vereins- und Koalitionsrecht der Arbeiter im deutschen Reiche. Schrift des Vereines für Socialpolitik. LXXVI. Leipzig 1898, str. 250 nasl.

²⁾ Pr. Dr. R. Meyer: Der Emancipationskampf des vierten Standes. II. Berlin 1875, str. 2 nasl.

Nova doba je prinesla večjo svobodo. Pri nas so se n. pr. šele l. 1868. razveljavili zakoni, ki so delavcem pretili s kaznijo, če so se družili, da bi dosegli boljše plačo. Tudi druge države so stoprav ob tistem času uveljavile v zakonih večjo svobodo delavskemu združevanju. Liberalni duh je sicer vzplodil te zakone — to mu moramo priznati brez ovinkov — pa držal jih ni. Dejanjski so morali delavci vkljub boljšim zakonom mnogo trpeti; še dandanes je pri vladi slabo zapisan vsak, ki sodeluje v delavskem gibanju s te ali one strani.

Pojdimo zopet k svojemu predmetu! Avstrijski delavci pred l. 1848. so bili torej v vseh ozirih veliki siromaki. Skrajnje žalostne razmere, pa nič organizacije! Ko je torej dne 13. sušca l. 1848. buknila na Dunaju revolucija, ko so se jeli po ulicah meščani zbirati in glasno zahtevati večje svobode, so prigrmeli — ne da bi bil kdo mislil nanje — iz predkrajev delavci in so se postavili v njihove vrste. Polni so bili nevolje vsled svojih razmer; a ko so zahtevali meščani ustavo, svobodo tiska itd., niso znali delavci ničesar zahtevati. Šli so na barikade, bojevali so se proti vojaštvu z drugimi revoluciji vred. Zase so se pokazali samo s tem, da so požgali tvornice in hiše trdosrčnih podjetnikov. V njihovo čast jim pa moramo reči, da niso pri tem ničesar oropali ali pokradli in da so pustili v miru in celo branili imetje ljudomilih tvorničarjev. Revolucija je ponehala; meščanski stanovi so dobili precejšno svobodo, delavci ničesar. Vendar je pa kmalu jela v njihovih vrstah prodirati čimdalje jasnejša misel, po čem morajo težiti. Violand že l. 1850. v svoji knjigi, ki smo jo že navédli, pravi, da se je med delavci že od l. 1848. razvil boj, ki je sam po sebi težil po organizaciji in pa po tem, da se odstrani plodovitost kapitala.¹⁾

Boj proti kapitalizmu in potreba delavske organizacije — sta bila torej že takrat de-

¹⁾ O. c. str. 61 določa zahtevi delavcev tako-le: Organisation der Arbeit und Aufhebung der Rentenfähigkeit des Kapitals.

lavcem znana pojma. Ker jim zakoni niso dopuščali svobodnega združevanja, niso mogli z organizacijo nikamor naprej.

Prvi začetek delavske organizacije v Avstriji imamo v tiskarskem izobraževalnem društvu (Fortbildungsverein für Buchdrucker). Tiskarji, ki že po svojem poslu mnogo več beró nego drugi delavci, so najpreje sprejeli socijališko misel in so jo gojili v imenovanem društvu. Poleg tega so pa rokodelski pomočniki dohajali z Nemškega in so na Dunaju razširjali Lassalleove ideje. Med poglavitne njene razširjevalce štejemo Bernarda Beckerja, bivšega predsednika splošnega nemškega delavskega društva, ki se je bil pa sprl s Schweitzerjem in zato pribežal v našo državo, Liebknechta, zlasti pa že imenovanega Mosta.

Vse je bilo pa le bolj na tihem, dokler se ni razveljavil stari društveni zakon. Brž ko se je to zgodilo, se je ustanovil na Dunaju prvi socijalno-demokratski list (meseca svečana l. 1868.) z imenom „Wiener Arbeiter-Zeitung“ in pričeli so se shodi. Dr. R. Meyer¹⁾ pravi o ti dobi: „Fanatiško in večinoma zelo nesebično navdušenje nemških agitatorjev, ki bi bili z delom dobro toliko zaslužili, večinoma celo več, nego so dobili za agitacijo, se zastonj išče v Avstriji. Nasprotno se silijo slabi elementi kvišku in razdirajo stranke iz sebičnih vzrokov, jo izdajajo ali izročajo liberalni stranki.“

Zlasti židje so se silili pri nas med delavsko gibanje; vrh tega so pa tudi liberalci izkušali na vsak način pridobiti si med njimi trdnih tal. Prvi delavski shod na Dunaju (koncem l. 1867.) so sklicali liberalno misleči pristaši Schulze-Delitzschevih idej z namenom, da se v njihovem smislu osnuje „delavsko izobraževalno društvo“. Socijalni demokratje niso prišli pri tem shodu, katerega se je udeležilo krog 6000 delavcev, do besede. Zato so sklicali dné 8. grudna l. 1867. svoj shod, a liberalci so ga razgnali in so dalje prav pridno pri shodih razširjali svoje

misli. Dné 12. prosinca l. 1868. so se udeležili njihovega shoda socijalno-demokratski delavci, ki so si pridobili do tedaj z medsebojno živo agitacijo pristašev v tolikem številu, da so imeli večino. Pri tem shodu so po daljšem boju z dr. M. Mengerjem in drugimi liberalci določili pravila izobraževalnega društva v socijalno-demokratskem smislu. Liberalci so se nato lotili drugod: poskusili so svojo srečo v Pragi, Budimpešti in drugih mestih, toda povsod z ravno tistim uspehom: pripravljali so nehoté tla socijalni demokraciji. Internacijonala z odločno Marxovimi načeli se je tudi v naši državi začela kmalu širiti med delavskim ljudstvom. Zakoni so sicer zabranjali posamnikom in društvom, da bi se zvezali z internacijonalo, toda po tajni poti se jih je vendar kmalu na tisoče vpisalo vanjo. Dné 10. vel. travna l. 1868. se je na Dunaju pri velikem shodu sprejel „manifest delavskemu ljudstvu v Avstriji“, ki se je potem natisnil v nemščini, madjarščini, češčini, poljščini, rumunščini in laščini. Ta manifest obsega te-le točke:

Zahteva se: splošna, direktna volilna pravica; osvobojenje delavskih slojev od kapitala; popolna društvena, shodna in tiskovna svoboda; odstranitev vseh narodnih preprirov. „Čas ločitve po narodnosti je minul; narodnostno načelo je danes samo še pri nazadnjakih na dnevnem redu.“

Za dné 6. do 8. kimavca l. 1868. so sklicali dunajski delavci velik mednarodni shod na Dunaj, kjer naj bi se pobratile vse narodnosti. Liberalna vlada je pa shod prepovedala. Svobodo je dovoljevala samo liberalstvu. Zato je proti zakonom, ki jih je sama spravila v veljavo, razpustila več socijaliških društev in ovirala shode prav tako, kakor kasneje gledé na katoliško gibanje.

Liberalno ministerstvo ni hotelo nič vedeti o delavskih zahtevah. Giskra se je norčeval iz splošne volilne pravice. To je delavce še hitreje potiskalo v socijališko internacijonalo. Meseca prosinca l. 1869. je imela ta na Dunaju 10.000, v Penzingu 40, v Korneuburgu 100, v badenski okolici 400, v dunajskem Novem mestu, Neunkirchenu,

¹⁾ O. c. str. 42.

Glognici, Müzzzuschlagu, Reichenau-u 1200, v Kremsu, Št. Politu 250, v Turnici 100, v Lincu 600, v Solnogradu 200, v Gradcu 600, v Mariboru, Zeltwegu 1500, v Trstu 2000, v Tridentu in Bocenu 1800, na severnem Češkem do 6000, v Pešti in Temešvaru 250 členov.

V Pragi so vladale Schulze-Delitzscheve ideje; šele ko se je na Dunaju ustanovilo češko delavsko društvo v smislu internacionalne, se je pričela živahnejša agitacija tudi v Pragi in na Češkem sploh za Marxovo soc. demokracijo. Kmalu je jel v Pragi izhajati list „Dělnické listy“ v tem smislu. Nemških socijalskih listov je bilo kmalu lepo število: „Arbeiterblatt“ od l. 1868., „Volksstimme“ od l. 1869., „Gleichheit“ od l. 1870., tiskarsko glasilo „Vorwärts“, „Freiheit“ v Gradcu od l. 1870., „Brüderlichkeit“ v Pešti od l. 1870. Avstrijska agitacija je segla celo v Srbijo. Tam sta izhajala dva lista: „Radnik“ od l. 1871. in „Javnost“ v službi internacionalne delavske ideje. Od 1. vinotoka l. 1874. je izhajal prvi južnoslovanski list v hrvaškem in nemškem jeziku z naslovom: „Radnički prijatelj“ — (Arbeiter-Freund.) — V katoliško-socijalnem smislu imamo v ti dobi dva lista; nemški, „Der Bund“ in češki „Dělnické Noviny“.

Ko se je vnelo delavsko socijalsko gibanje, so se brž začele spletke med voditelji. Za vodstvo sta se pulila zlasti Mühlwasser in Oberwinder. O prvem je dokazano, da je izdajal svoje tovariše; o drugem se je pa trdilo, da je v zvezi z liberalno vlado. Izpričano je pač, da je dopisoval v „N. Fr. Presse“; na drugi strani je pa znano, da je liberalna vlada imela vedno zveze s socijalskimi voditelji.

Vedla se je vlada pri nas in na Ogerskem brezznačajno v tem oziru. Laskala se jim je, kedar jih je potrebovala v boju proti katoliškemu gibanju; sicer pa jih je zapirala in jim razpuščala društva in shode.

Evo par vzgledov! Na Ogerskem je vlada prepovedovala vse delavske shode. Požunski delavci so poslali vsled tega deputacijo k ministru pl. Wenkheimu. Ta jim je pa odgovoril takole: „Če ste delavci, ali delate pridno? Za druge stvari se vam ni treba

brigati; društev nič ne potrebujete. Če hočete uganjati politiko, si bomo znali poiskati sredstev proti temu. Prav nič ne bom storil za vas. Naj delavci le mrmrajo!“

To je bilo pač malo liberalno; še manj je bilo liberalno postopanje avstrijskega ministra Giskre, ki se je začetkom očitno bratil s socijalno-demokratskimi delavci, dokler so bili v boju proti Schultzeancem, ki je pa potem, ko so — brez dvojbe proti njegovi nadi — zmagali, z vso silo padel nad nje. Dne 30. vel. srpana l. 1868. je pokazal delavski deputaciji, ki se je prišla pritoževati, da se protizakonito krati združevalna in zborovalna svoboda, svoje pravo mišljenje. Dejal je: „Poslej bom poskrbel, da se bo zakonodaja uporabljala po besedilu; prizanesljiva razlaga, ki se je dosedaj, zlasti pri društvenem zakonu rabila, se bo zamenila s strožjo.“

To se je tudi zgodilo. Policija je imela posla čez glavo, da je preprečevala vsako svobodno delavsko gibanje. Vendar je pa meseca vel. srpana l. 1869. Liebknecht pri nekem dunajskem ljudskem sbodu brez ovinkov javno dejal: „Tu v Avstriji, kjer še ni mrtva stanovska družba, kakor je v drugih deželah, je stališče delavcev do vlade (liberalnega meščanskega ministerstva) prav posebno. Do neke točke, v kolikor se namreč vlada bojuje proti popovstvu (Pfaffenthum) in proti plemstvu, imajo avstrijski delavci z vlado skupne stvari.“

To je vplivalo. Socijalno - demokratski delavci so vkljub vsemu, kar so imeli prestatjati, vedno šli z vlado, kadarkoli so šli proti katoliškemu gibanju.

Meseca vel. srpana l. 1869. je bil shod nemških delavcev v Eisenachu, o katerem smo že pisali. Udeležili so se ga tudi Avstrijci. Oberwinder je bil shodu podpredsednik. Naših delavcev je bilo tam zastopanih 98.607. Ta shod je vzbudil za nekaj časa delavsko stanovsko zavest. Dne 18. grudna 1869. se je 20.000 delavcev v urejenem sprevodu postavilo pred poslopje državne zbornice. Tri njihove zastopnike je sprejel ministerski predsednik Taaffe, a ni jim obljui-

bil ničesar.¹⁾ Pač pa je ministerstvo z odobravanjem državnega zbora vse sile napelo proti socijalniškemu gibanju. Devet delavskih voditeljev so brž zaprli; socijalistične časopise so zaplenjali in njihove urednike zapirali. Urednik lista „Gleichheit“ je bil obsojen na pet mesecev ječe, voditelji Oberwinder na šest, Most in Pabst pa na pet let, drugi nekoliko manj.

Ko je prišlo Hohenwartovo ministerstvo do vlade, je brž izposlovalo pomiloščenje zaprtih delavcev in izkušalo si med delavci pridobiti sobojevnikov za svoj federalistični načrt. V Brnu je Pfeiffer res pridobil mnogo pristašev za to idejo. Katoliška delavska

¹⁾ Med drugim jim je dejal: „Po takih demonstracijah je vladi, zlasti liberalni, nemogoče, da bi storila to, kar želi, ker bi se sicer od druge, posebno od klerikalne strani, izzvale protidemonstracije.“

društva so se ji tudi pridružila. Šlo bi bilo, in brez dvojbe bi se bilo že takrat pričelo krepko socijalno-politiško delovanje. A socijalno-demokratski delavci so se dali iznova preslepiti od liberalcev in od židovstva in so zopet začeli hud boj proti vladi in proti katoliški cerkvi. Židje so podpirali njihovo časopisje in drugo agitacijo. Posrečilo se je vreči Hohenwarta. Zopet je stopilo na pozorišče liberalno Auerspergovo ministerstvo. To je obetalo socijalno-demokratskemu listu „Volkswille“ 40.000 gld., da bi pričel izhajati vsak dan, in 60.000 gld. za delavske produktivne zadruge v Lassalleovem smislu. Pa po raznovrstnem pogajanju med vlado in socijalističnimi voditelji se je zgodilo ravno narobe. Tudi to ministerstvo je hotelo naravnost zatreti vsako delavsko gibanje. Boj proti društvom in shodom se je nadaljeval.

(Dalje.)

Književnost.

Črtice iz maloruske književnosti.

(Piše *Podravski*.)

(Dalje.)

Kostomarov je bil ta čas profesor ruske zgodovine na kijevskem vseučilišču in je uprav obdeležoval dobo Bogdana Hmelnickega. Mladi učenjak je živel tu v družbi izobraženih mož, v kateri so se nahajali Ševčenko, Kuliš, Belozerski, Artemovski-Hulak, Navrocki, Markovič. Ti učenjaki so se često pomenkovali o Slovanstvu; izražali so nado, da se v bodočnosti združijo slovanska plemena; in spoznali potrebo naučnega društva, katero bi se lotilo naloge: približati in spravljati v vzajemno dotiko slovanske narode, doslej še tako malo znane med seboj. Pa so tudi zares osnovali tajno društvo sv. Cirila in Metoda, h kateremu sicer Taras ni pripadal, pač pa je zahajal vanj in čital tam svoje pesmi. Kmalu pa je zavohala društvo ruska policija in zaprla vse, ki so se tam shajali, in jih deloma odposlala v oddaljena mesta Rusije. Ševčenka so potrdili k vojakom, kjer mu je bilo zabranjeno slikati, pisati, da, tudi čitati. Tako je preživel nesrečni Taras deset let v bridki nezgodi in šele po smrti Nikolaja mu je sin Aleksander II. oprostil kazen ter mu dovolil vrniti se na Ukrajino. Dasi

je bil Ševčenko dokaj vesel svoje svobode, vendar mu ni bilo dano, da bi se je dolgo veselil. Vojaška služba je tako izpodkopala njegovo zdravje, da je čez pet let umrl v Petrogradu dne 26. sušca l. 1861. v 47. letu svojega življenja. Nesrečnež ni doživel tega, česar se je ves čas nadejal in za kar je ves čas Boga prosil, namreč odpravljenja robstva. Carjevo pismo je bilo razglašeno istega leta šele po Ševčenkovih smrti.

Ševčenko je naročil, naj ga pokopljejo na Ukrajini. Zaradi tega so prepeljali njegovo truplo v domovino in je pokopali v okolici Kaneva na obrežju Dnjepra. Na visoko nasuti mogili stoji velik, od daleč viden križ, in ljudje dohajajo semkaj od vseh strani, da tu izkazujejo čast njegovim telesnim ostankom.

Ob jednom s Ševčenkom je stopil na slovstveno polje in z njim vred moral v prognanstvo v Tulo tudi Pantelejmon Kuliš. Rojen l. 1819. v trgu Voronežu v Černihovski guberniji od preprostih starišev, je moral kmalu končati svoje učenje na gimnaziji v Novgorodu. Kuliš je poskušal svoje moči v jeziku maloruskem ko pesnik, novelist, narodopisec in zgodovinar, toda razven v narodopisu si ni pridobil v nobeni stroki velikega priznanja pri čitateljstvu, a ne zaradi pomanjkanja talenta, marveč zaradi nestanovitnosti v nazorih. Težavno je najti

Socijalni pomenki.

(Piše dr. Ivan Ev. Krek.)

(Dalje.)

Že iz Taaffejevega odgovora delavski deputaciji je razvidno, da se je liberalna vlada bala krščanskega ali, kakor je dejal Taaffe, — klerikalnega gibanja med delavci. V tem smislu je tudi delala. Že dolgo so se trudili katoliško misleči možje, da bi organizovali delavske stanove. Ustanovili so mnogo katoliških društev rokodelskih pomočnikov po Kolpingovem vzorcu, posojilnice za ljudstvo in ljudska društva. Delavcem pa niso mogli ustvariti krščanske organizacije, ker je vlada prepovedala ustanoviti društvo s takim namenom. Dunajska lista „Vaterland“ in „Volksfreund“ sta širila socijalne ideje med katoličani. Spretno jima je tudi pomagal list „Christlich-socialer Blätter“ v München-Gladbachu na Porenščini. Mnogo znamenitih mož, katerih nekateri še sedaj živé in delujejo v krščansko-socijalnem smislu, se je vzgojilo ob tem času. Čehi so si ustanovili svoj krščansko-socijalni delavski list „Dělnicki noviny“; Nemci so izdajali za mladinska društva dvakrat na mesec „Der Bund“ v tem smislu. Vendar je pa to gibanje vsled vladnega nasprotstva napredovalo le malo.

Vredno je, da zabeležimo to zgodovinsko dejstvo: Ob času, ko se je liberalna vlada pogajala s socijalnimi demokrati in jih zlorabljala za svoje namene, ni bilo mogoče vkljub mnogim poskusom ustanoviti nobenega krščansko-socijalnega delavskega društva v Avstriji. Daleč manj pravic so imeli torej pod liberalno vlado katoliški delavci, nego njihovi materijališko misleči tovariši. Vlada se je najbolj bala katoliškega gibanja med ljudstvom.

Da bi ohranila liberalno večino v državnem zboru, je predložila l. 1873. nov volilni red, s katerim je hotela pomnožiti število poslancev iz mest in trgovskih zbornic, ki

so ravno večinoma volile v liberalnem smislu. Dasi ni bilo nobenega ozira na delavce v tem novem volilnem redu, je vendar hotela pridobiti tudi nje, da bi ji pomagali delati javno mnenje za njene namere. Res se ji je to posrečilo pri že imenovanem Oberwinderju. Ta je v svojem listu „Volks-wille“, kateremu so bili na pomoč židje, podpiral vlado, češ da je nov volilni red koristen zato, ker je naperjen proti fevdalnim klerikalcem. Zahteval je samo, naj se ustanové delavske zbornice, ki naj volijo delavske poslance v državni zbor.

Kakšnega mišljenja so bili liberalni poslanci, nam priča debata o volilnem zakonu. Nobeden ni žugnil v poslaniški zbornici niti besede, naj se tudi delavcem dá volilna pravica. Samo krščansko misleči grof Starhemberg je v gosposki zbornici sprožil in zagovarjal to misel. Dejal je v svojem govoru med drugim: „Jedino sredstvo, da se preprečijo siloviti izgredi, je v tem, da se priznava mirna težnja delavcev po njihovih zastopnikih pri zakonodaji. Slabo je, da se vlada tako skrbno izogiblje temu perečemu socijalnemu vprašanju in se drži načela: ‚Za nami vesoljni potop‘. Ne samo posestvo in kapital sta sposobna ohraniti državo: tudi oni stan, čigar posestvo je delo njegovih rok, bo državi mogočna podpora, če se dopusti k zakonodaji. Ustanové naj se primerne delavske zbornice, ki bodo pošiljale svoje zastopnike v ono hišo, ki bo šele potem po pravici smela nositi ime ljudskega zastopstva.“

Proti Oberwinderju se je vzdignil Scheu v „Volksstaat“-u in v „Gleichheit“ iz Dunajskega Novega mesta. Preje so se bili že ločili od Oberwinderja dunajski radikalni delavci, ki so imeli za svoje glasilo „Bahnbrecher“ in za njim „Radikale Wiener Arbeiterpresse“. Strank je bilo torej več. Scheu

se je naslonil popolnoma na internacijo. Marx je bil ž njim. Oberwinder je padel; njegovi nasprotniki se pa vendar niso nič naučili. Četudi so liberalci pokazali popolno nezmožnost za socijalno delovanje, so jih vendar socijalno-demokratski delavci neposredno še zmiraj podpirali.

L. 1873. je bil znani veliki denarni polom v naši državi. Slepjarji vseh vrst so bili na naglem začeli ustanavljati najrazličnejša podjetja. Pri osnovanju in pri vodstvu novih

podjetij so goljufali dobičkaželjni brezvestniki, kar se je dalo. Zato je propadlo veliko število takih podjetij. Od meseca sušca l. 1873. dalje je skoro vsak dan prinesel kako žalostno novico v tem oziru. Delavci so ob tem trpeli sila veliko, ker jih je ogromno število izgubilo delo. Vlada je imela toliko poguma, da je predložila državni zbornici predlog, naj se dá 80 milijonov goldinarjev borzi v podporo. S tremi glasovi večine je izprva zbornica ta predlog zavrgla;

Boer (Bur) z desetero sinovi.

ko ga je pa gosposka zbornica kljub temu sprejela, je bil sprejet meseca grudnia l. 1874. tudi v poslaniški zbornici. — To je bilo mogoče, ker je veliko poslancev sedelo v upravnih svetih raznih propalih družb. Vsa grda sebičnost in umazana dobičkaželjnost liberalne stranke se je razkrila. Na čelu boja proti njej so stali v tem slučaju — katoliški poslanci, katere je podpiralo par radikalnejših demokratov. Lienbacher je naravnost dejal, da je prazna publica, če se

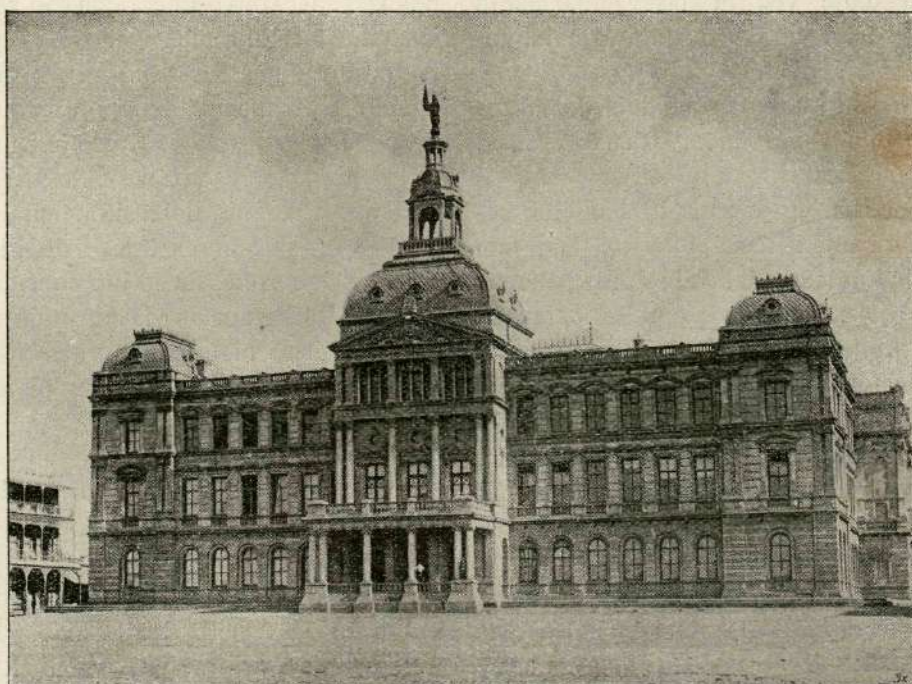
pravi, da bo ta denar koristil tudi delavcem. „Ali bi ne bilo bolje, ko bi se delavcem naravnost dala podpora?“ Temu vprašanju je bil odgovor — smeh liberalnih poslancev.

Sedaj so pa socijalno-demokratski delavci molčali. Nobene sledi kakih izgredov, demonstracij, protestnih shodov ni bilo opaziti. Liberalci so jih bili iznova ujeli. Ko bi se bilo ljudstvo tedaj količkaj ganilo, bi bila morala pasti liberalna vlada. Toda socijalni demokratje so šli na lim, da je treba pred

vsem boja proti fevdalcem in klerikalcem. Vse, kar so storili, je bila peticija na državni zbor, v kateri so prosili, če se jim ne more že dati splošna volilna pravica, vsaj za delavske zbornice in za večjo svobodo tiska in zborovanja.

Liberalci niso storili prav nič. Po dolgih obravnavah v odseku so ravno predno se je sklenilo državnozbornsko zasedanje, v medli resoluciji naročili vladi, naj uvaža delavsko peticijo. Oberwinder, ki je vodil vse to gibanje, je bil sedaj popolnoma poražen. Delavci so končno, vsaj za nekaj časa,

izprevideli, da so jih liberalci vodili za nos. Hoteli so se postaviti na lastne noge. Dne 23. listopada l. 1873. je imel v Badenu zborovati avstrijski delavski shod, kjer naj bi se sklenil jednoten, skupen načrt. Sklicala ga je graška radikalna delavska stranka. Krog sto raznih delavskih društev in listov je izjavilo, da pošlje zastopnike k shodu. Vlada je pa shod prepovedala. Došlih 74 zastopnikov (med njimi deset slovanskih) iz blizu 50 mest se je peljalo vsled te prepovedi v bližnjo ogrsko selo „Neudörfel“. Tam

Vladna palača v Pretoriji.

so zborovali celo noč, proglasili „Gleichheit“ in „Dělnické Listy“ za glasili stranke, nadeli si ime „Avstrijska socij-ino-demokraška delavska stranka“ in sklenili program in organizacijo do mala brez izpremembe po nemškem eisenaskem, že opisanem načrtu.

Tu se je oglašila vlada in je jela kar trumoma razpuščati socijalno-demokraška društva. Scheua so zaprli; ko je prišel iz ječe, je zapustil Avstrijo. Shode so prepovedovali. Vsakogar, kdor se je vdeleževal socijalskega delavskega gibanja, so pod raz-

nimi pretvezami spravili pred sodišče. Pred tem preganjanjem je bilo delavskih podpornih društev v Avstriji 251, izobraževalnih 99 in strokovnih 149. Večina teh je bila zartta v tem boju. Delavsko gibanje se je vsled tega nujno presadilo iz javnosti v tajna zbirališča, ki so bila tem radikalnejšega duha, čim bolj so jih zasledovali.

V zgodovini delavskega gibanja te dobe vidimo torej:

a) poskus, da se osnuje krščansko-socijalna delavska stranka, ki se pa ni mogel

uresničiti, ker ga je vlada zavirala z vso silo;

b) poskus Fr. Pfeifferja pridobiti delavce v smislu politiškega federalizma in katederskih socijalistov; od l. 1872. je izdajal „Social-politische Blätter“, a posrečilo se mu je dobiti le majhen drobec delavcev;

c) Oberwinderjevo stranko, ki je hotela socijalno demokracijo zvezati z liberalci, a je skoro do cela propadla;

č) Scheujeve socijalne demokrate, ki so bili v zvezi z nemško socijalsko organizacijo in z internacionalo;

d) čim dalje več pristašev anarhiških načel, ki so se tudi v dejanju kmalu pokazala;

e) češko-slovansko socijalno demokracijo, ki je bila v narodnem oziru zvezana z mladočeško stranko

Na Ogrsko se je zaneslo socijalno-demokratsko gibanje iz naše polovice. Tudi tam je liberalna vlada delovala proti njemu. L. 1868. se je ustanovila „ogrska delavska stranka“, ki je poskušala z raznimi stavkami in demonstracijami svojo srečo. Ko je meseca rožnika l. 1871. vprizorila demonstracije zaradi padca pariške komune, so zaprli vse njene voditelje. Sigmund Pollitzer je stal takrat stranki na čelu. L. 1873. dné 23. sušca so sklenili ogrski socijalni demokratje v Budimpešti nov program, ki ga je pa vlada brž prepovedala. Ostala jim je poleg par manjših društev le še „splošna delavska starostna in bolniška blagajna“, ki je štela koncem 1873. l. 5071 udov.

Ob tej priliki omenjamo, da so socijalni demokratje že l. 1872. poskušali s svojo agitacijo tudi med kmeti. Tistega leta so namreč na Štajerskem jeli ustanavljati „svobodna kmetiška društva“, katerih glasilo „Bauernwille“ je imelo koncem l. 1873. že 1500 naročnikov. Nekako deset društev je nastalo po tej agitaciji. Vodil jo je Karl Achaz v Gradcu. Imenovani list je govoril v najradikalnejšem duhu¹⁾; tudi med slovenskimi

štajerskimi kmeti je našel več pristašev. Dogovarjali so se že, da se ustanovi podoben list v slovenskem jeziku.

Liberalci so izprva zadovoljno gledali to gibanje, češ da odtrgajo kmete katoliškemu dubu; ko so pa videli, da postaja kmetiški radikalizem njim samim nevaren, so ga začeli po svoji stari navadi preganjati.

V svojem temelju se je gibal, kakor smo videli, ves politiški in socijalni tok začetkom ustavnega življenja v Avstriji krog verskega vprašanja. Boj proti katoliški cerkvi je družil najnasprotnejše stranke, a jasno je pa tudi pokazal sleparstvo liberalizma in zapeljanost socijalne demokracije. Židovstvo je izprva podpiralo socijalne demokrate v nadeji, da bodo branili njemu tako potrebno liberalno gospodarstvo v državi. Ko se je pa pokazalo, da to ni mogoče, so pa židovski bogataši tudi protiliberalno delavsko socijalno-demokratsko organizacijo izkušali dobiti vsaj toliko v svoje roke, da so jim pomagali v boju proti katoliškemu in proti antisemitskemu gibanju. Zato ni čuda, da avstrijska socijalno-demokratska stranka še ni mogla nastopiti samostojno.

Delavsko gibanje je jelo svobodneje dihati šele potem, ko je l. 1879. padla liberalna večina pri državnozbornih volitvah in je prišla na krmilo večina, ki si je postavila krščanska načela pravičnosti in ravnopravnosti za temelj. Pritiskala je na vlado, da so se jeli pripravljati zakoni za delavsko varstvo in zavarovanje. Od dné 30. malega travna do dné 8. vel. travna l. 1883. je bila v državni zbornici enketa, h kateri so bili povabljeni zastopniki delavcev in delodajavcev, da so izrazili svoje mnenje o namerjanih zakonih v korist delavskemu stanu. Socijalno-demokratski delavci so pri tej enketi pokazali, da ni prave jedinosti med njimi. Manjkalo je krepke delavske organizacije. Vendar tudi to, kar se je sklenilo za varstvo delavk, otrok in delavcev sploh in za njihovo zavarovanje (za slučaj nezgode in

¹⁾ Za vzgled navajamo to-le zahtevo njihovega programa: Vsak minister mora, predno nastopi službo, poskusiti kmetiško delo, da zve, kako težko

in trpko se zasluži davek. — Zahtevali so davek na razkošnost; sem so šteli tudi plemške naslove: za „pl.“ — 10 gld., za „vitez“ — 20 gld. itd.

bolezni) je bilo hvalevredno. Žal, da je nespartmetno postopanje prejšnje liberalne vlade med delavci vzgojilo tako upornega duha, da niso ne samo nič podpirali njim prijaznih poslancev, marveč da so s svojim vedenjem v marsičem naravnost zavirali socialno preosnovo.

Ravno ob tistem času, ko se je namreč pričela za socialno politiko v naši državi nova doba, je jel kazati svoje roge — anarchizem, o katerem smo že pisali. V anarchiškem gibanju, ki je bilo razširjeno po celi Evropi, so igrali nekateri avstrijski delavci čudno žalostno ulogo. Med tem, ko so n. pr. Mostovi privrženci odobraval samo politiške umore, so zastopali avstrijski anarchisti načelo, da ima vsak anarchista dolžnost porabiti vsako priliko, da si pridobi denarja, četudi z umorom.¹⁾

¹⁾ Der Anarchismus und seine Träger. Berlin 1887, str. 73.

Ognjišče, kjer so kuhali načrte, je bil londonski kljub „Autonomie“. V London so namreč pribežali avstrijski anarchisti, ko so jih doma jeli zasledovati. Vodil jih je sobni slikar Jos. Peukert. Stellmacher in Kammerer sta bila v zvezi s tem klubom. Peukerta sta podpirala mehanik Rinke in mizar Prinz. Glavni pristaši te struje so bili Reeder, Novotny in Szimath.

Anarhiško gibanje je iznova oslabilo delavsko organizacijo. Pregarjanje anarchistov je vzelo delavcem sploh mnogo poguma; strankarstvo med socialnimi demokrati je bujno poganjalo. Drugih organizacij pa ni bilo. Ko je pa koncem 8. desetletja našega veka jela stopati na dan krščansko-socialna misel z vedno večjo silo, so se razgibali tudi socialni demokratje in so preosnovali svojo stranko. (Konec.)

Krasoslovne črtice.

(Predaval v slovenskem klubu na Dunaju dr. Janko Pajk.)

Danes se v slovenskih časopisih nenavadno mnogo razpravlja o idealizmu, realizmu in naturalizmu. Vidi se, da smo v današnji dobi zabredli v krasoslovje, dočim smo nekda pisarili in govorili o samem jezikoslovju, o slovnica in slovarjih. Dandanes so torej takó imenovane „struje“ v čislih, in razgovor se vrti o tem, ktera naj prevlada v naši poeziji in v našem leposlovju. Ker je torej za naobraženega Slovenca nastala potreba, da si napravi jasno in samolastno sodbo o teh stvaréh, zató se mi je zdelo umestno, o tem nekoliko globlje pomišljevati in trdnih načel si poiskati, da bi se dalo teh pri velikem razdoru mnenij držati. Naj mi torej čestita družba dovoli, da to, kar sem o tem našel nekaj s pozvedovanjem iz knjig, nekaj iz lastnih izkusb, v občni premislek objavim.

Kdor vé, kako težavno je o vkusu in krasoslovju kaj določiti, ta si gotovo ne bode prisvajal o tem nezmotljivosti. Svobodna torej sodba vsacemu! —

Krasoslovje obsega velik predmet; zató ga je treba opredeliti, ako se ga hoče preobladati. Jaz menim to tako storiti, da najpreje govorim o občnih krasoslovnih načelih, potem pa o njih prenašanju na književno naše polje, in to na pesniško in leposlovno ali beletristično. Književnost je po mojem mnenju oddelek umetnosti; zato ona potrebuje posnemanja onih istih načel, ktera veljajo za umetnost vsake vrste, ako ta hoče veljati za krasočutno ali estetično.

Prvo in najvažnejše vprašanje ktero se nam na početku uriva, je: kaj je to, kar zovemo krasno ali lepo? — Na to od-

¹⁾ Da dobé naši bravci popolno sliko pokojnega dr. Janka Pajka, podajemo jim poleg življenjepisa tudi ta-le spis iz poslednje dobe njegovega življenja (predaval ga je l. 1897.) in v nepremenjeni pisateljevi obliki. — Uredn.

njenih vrlin, niti ne znamo povestnice njenih sinov?

Tako sem opominjal za predgovor in to ponavljam v zagovor tega že pred dvajset leti započete (Zora 1877) in sedaj prilično razširjenega spisa o Celju in okolici. „Monografij posameznih mest, trgov, samostanov, razprav o posameznih važnejših zgodbah, raznih dobah, moramo imeti, da pride potem mož in na tej podlagi sezida poslopje zgodovine slovenskega naroda. Pa slovenski pi-

šimo slovensko zgodovino; saj je treba, da sami sebe poprej poznamo, potem šele da se prikažemo inostrancem“ (J. Parapat.)

Tak poskus naj bodo tu priobčeni sestavki ob omenjenem predelu slovenske zemlje, lepe naše domovine, stare slave dedovine,

ki stala v bran je Atilovi sili,
ki preživela mnoge je narode;
ki jo naprej ohrani Bog naj mili!¹⁾

¹⁾ Fr. Prešeren.

Socijalni pomenki.

(Piše dr. Ivan Ev. Krek.)

(Konec.)

Anarhizem je kmalu ponehal po svoji divji obliki.

Dné 28. rožnika l. 1885. se je sklenila med anarhisti na novo tajna zveza s tremi oddelki: za propagando, za kemijo in za finance. Prvi oddelek je imel razširjati anarhiško idejo med ljudstvom; drugi se je imel pečati s pripravljanjem razstrelivnega orodja, in tretji naj bi zbiral denar.¹⁾

Od tedaj se je anarhizem skrival javnosti; le posamna grozna dejstva so pričala, da še ni mrtev.

Komaj se je strah pred anarhizmom nekoliko polegel, pa so se socijalni demokratje brž pokazali na dan. Pri nas je zdravnik židovskega rodu dr. Adler napel vse sile, da bi ustanovil jednotno stranko. V rokah je imel dunajsko „Arbeiterzeitung“; v njej je vse potrebno pripravljal za skupen shod. Tudi drugi socijalski listi so se oprijeli te misli, in po Adlerjevi zaslugi se je sešel dné 30. in 31. grudna l. 1888. in dné 1. prosenca l. 1889. prvi shod avstrijske socijalne demokracije.²⁾

¹⁾ Socialismus und Anarchismus 1883—1886. Nach amtlichen Quellen. Berlin 1887. str. 68.

²⁾ Verhandlungen des Parteitag der österreichischen Sozialdemokratie in Hainfeld. Wien, 1889.

Shodu je predsedoval Popp, ki je naravnost izjavil, da je avstrijska socijalna demokracija popolnoma razbita. Pri shodu so bili poleg Nemcev zastopani tudi Poljaki, Čehi in Slovenci (Zadnik). Izmed mest, kjer prebiva naš narod, so bila zastopana Ljubljana, Celovec, Maribor in Beljak.

Sklenil se je skupni program popolnoma v Marxovem smislu na temelju zgodovinskega materijalizma, ki se bistveno nič ne loči od erfurškega. Dosegla se je jedinstvo. Le Rissmann iz Gradca je nasprotoval, češ da program ne govori, kakšna bo prihodnja družba. Možu se je še poznal vpliv anarhiških idej. Pri shodu so priporočali strokovna društva¹⁾, in Resel je tudi naglašal, kako naj socijalna demokracija agituje med kmeti. Značilne so te njegove besede: „Če rečem kmetu ali brezbrizniku takoj: Jaz hočem socijalsko družbo, me ven vrže. Če mu pa pravim: Mi zahtevamo to in to, začne misliti in naposled pride na pot, po kateri hočemo hoditi.“²⁾

Hainfeldski shod je rodil jednotno avstrijsko socijalno-demokratsko stranko. Ob tej priliki se je tudi sklenilo, da bodo odslej

¹⁾ Verhandlungen str. 83.

²⁾ R. t. str. 14.

redno zborovali socijalski shodi. Stranka je imela do tedaj 104 društva s 15.498 udi.

Drugi shod je bil dne 28.—30. rožnika l. 1891. na Dunaju. Agitacijo zanj je vodil zopet dr. Adler. Poziv k udeležbi so prinesli ti-le časopisi: Nemški: „Arbeiterstimme“ in „Volksfreund“ v Brnu, „Arbeiterwille“ v Gradcu, „Arbeiterzeitung“ in „Volksprese“ na Dunaju, „Freigeist“ v Reichenbergu; slovenski: „Heslo“, „Hlas lidu“, „Rovnost“, „Socialny demokrat“, „Dělnické listy“ (češki), „Robotnik“, „Praca“ (poljski) in „Zora“ iz Trsta (slovenski). Dr. Adler je zlasti zadnji list posebej omenjal, da „s posebnim zadovoljstvom poudarja, da izhaja tudi list v slovenskem jeziku“¹⁾

Politiški listi socijalno-demokratskega mišljenja so šteli tedaj 55.750 naročnikov; društvev je bilo 209 s 47.160 udi.

Strokovnih listov je bilo že 13 s 33.000 naročniki, med tem ko so ob Hainfeldskem shodu izhajali le trije s 6100 naročniki. Samo Čehi, ki so začetkom l. 1889. imeli le en strokoven list s 600 naročniki, so si pridobili v ti kratki dobi šest takih časnikov in zanje 11.400 naročnikov. Izdajali so tudi dva šaljiva lista.

L. 1890. se je pri pariškem socijalskem shodu sklenilo, naj delavci po celem svetu praznujejo prvi dan velikega travna. Dunajski shod l. 1891. je sprejel to misel, in tedaj se je pričelo tudi po naši državi praznovanje tega socijalno - demokratskega delavskega praznika.

V imenu slovenskih sodrugov je poročal Zadnik, ki je poudarjal, da je agitacija po naših krajih živela ob podpori stranke.²⁾ Vkljub njej je „Zora“ izhajala samo malo časa. Pri tem shodu se je jasno pokazalo, da se vse avstrijsko socijalno-demokratsko gibanje naslanja na Adlerjevo „Arbeiterzeitung“. Sklenilo se je snovati politiška društva za posamezne dežele, oziroma večje okraje. Vsa agitacija naj bi se skupljala v uredniških strankarskih listov. Sodrug naj plačujejo

tedenske doneske v agitacijske namene, ki naj se pošiljajo uredništvom socijalskega lista v njihovem okraju. Polovica teh doneskov naj se v splošne strankarske namene izroča „Arbeiterzeitung“, za češke sodruga pa „Rovnosti.“

Tretji shod je zboroval 5.—9. rožnika l. 1892. zopet na Dunaju. Iznova se je govorilo o slovenskem listu. Graški Resel je poudarjal, da mnogo graških delavcev ne umeje nemškega jezika in da bi bil zato nujno potreben slovenski list. Izdaja naj se v soglasju kranjskih in graških sodrugov.¹⁾

Gledé na organizacijo so se določila ta-le načela:

a) Noben sodrug ne sme pripadati nobeni grajanski politiški stranki.

b) V posamnih krajih si izberó sodrugi in sodruginje zaupnike. Zaupniki jednega okraja določijo zastopnike za deželno organizacijo. Ta si izbere agitacijski odbor in skrbi, da okrajne organizacije pošiljajo redno prispevke za agitacijo.

c) Vsaki dve leti ima stranka svoj shod. Vsak kraj, oziroma okraj določa zastopnike zanj.

č) Shod voli devet oseb v zastopstvo stranke in pet v nadziralni odbor.

d) Deželne organizacije, oziroma strankarski shodi določajo strankarske liste.

Pokazalo se je pri tej priliki, da je nekaj socijalnih demokratov nezadovoljnih z dotedanjo taktiko. Zlasti Grosse²⁾, Dolejši³⁾ in Neumann⁴⁾ so se upirali, da bi se volil kak zastop stranke, in so se upirali vsakemu „vodstvu“. Zastopali so tudi mnenje, da je politiška organizacija malo vredna in da je namestu nje potrebna načelna, revolucijska agitacija. „Marx pravi, da se dá rešiti socijalno vprašanje samo na ulici. Vi ga hočete rešiti samo v državni zbornici“, tako je zaklical Neumann in izjavil, da se „neodvisni socijalisti“ ne bodo podvrgli vodstvu.

¹⁾ Verhandlungen des 2. österreichischen Parteitages. Wien, 1891. str. 23.

²⁾ Verhandlungen str. 41.

¹⁾ Verhandlungen des 3. österreichischen soc.-dem. Parteitages. Wien, 1892. str. 155.

²⁾ Verhandlungen str. 94. 95.

³⁾ Verhandlungen str. 95.

⁴⁾ Verhandlungen str. 96.

Zanimiva je bila tudi razprava o religiji. W u t s c h e l, ki je bil izvoljen v zastopstvo stranke, je dejal¹⁾: „Stara stvar, o kateri se mnogo prepiramo, je izjava, da je religija zasebna stvar. S tem nastajajo socijalno-demokratske pokveke, ki hočejo sedaj družbo podreti in se jedno uro kasneje udeležé verskega obreda. V dvanajstem okraju je bil antisemitski shod; tu je pater Latschka zaklical navzočim sodrugom izzivaje: ‚Ali ste sovražniki religije?‘ Mnogi so odgovorili: Ne, a rekli naj bi bili, da s o. Sodrugi so napravili napako, ker ne stoji v programu nič o brezverstvu. V možganih se mora razsvetliti. To se pa ne zgodi, če pravimo: Religija je zasebna stvar. Poreče mi kdo: Če se izpremené gospodarske razmere, pade tudi religija. Drugi pravijo: Četudi to sprejmemo v program, ne moremo braniti, da bi se sodrugi ne udeleževali verskih dejanj. Ta ugovora pa ne veljata. Zato predlagam, naj se v programu namestu stavka: Izjava, da je religija zasebna stvar, sprejme: Namestilo vseh pozitivnih religij s splošno človeško religijo.“

Adelhajda Dvořak je dejala o tem predmetu²⁾:

„Z ozirom na vprašanje o religiji vas moram opozarjati, da tičé žene agitatorski jako delavnih sodrugov še prav često zelo globoko v verskih vražah. Te bi morali moški sodrugi razjasniti. Če bi pa rekli, da socijalna demokracija sovraži religijo, bi imeli še mnogo večji boj. Čudno je, da je mnogo ženskih, ki so zveste sodružice, dobre socijalne demokratice, ki pa popolnoma še stojé v religiji in pravijo: Svoje vere si ne damo vzeti. Te sodružice se morajo pač razsvetliti. V programu je pa najbolje, če ostane: Religija nam je zasebna stvar.“

Wutschelov predlog se je zavrgel brez dvojbe jedino le iz taktiških razlogov.

Četrty shod je bil dné 25.—31. sušca leta 1894. tudi na Dunaju. Sklicalo ga je prejšnje leto izvoljeno zastopstvo stranke, v katerem je bilo tedaj teh-le osem udov:

dr. V. Adler, dr. V. Ellenbogen, K. Nevole, J. Popp, A. Pressl, J. Reumann, A. Schrammel in L. Wutschel.

Kranjske socijalne demokrate je zastopal A. Grablovič iz Ljubljane, tržaške slovenske sodruge pa L. Zadnik.

Časopisje se je tako-le razširilo:

Polit. listov v nemščini	14;	izvodov	78.400
„ „ v češčini	8;	„	23.550
Slovenski ‚Delavec‘	1;	„	1.000
Strokovnih listov nem-			
ških	18;	„	48.250
Strokovnih listov čeških	11;	„	21.700

Vrh tega sta izhajala tudi še dva češka šaljiva lista „Žumbera“ in „Rašple“ in nemški „Glühlichter“. Poljskih listov ni omenjenih v poročilu; samo Ivovskemu v židovskem narečju izhajajočemu „Der Arbeiter“ se je naklonila podpora. Laškega lista ni bilo nobenega; ‚Avanti‘ je izhajal le malo časa; njegov naslednik „Il proletario“ pa še manj, ker je bilo izmed osem števil sedem zaplenjenih.

Med Slovenci se je tako-le oživljal socijalno-demokratski organizacijski načrt, ki se je bil sklenil pri tretjem shodu stranke:

Ustanovil se je ‚Delavec‘, tiskal se v 1000 izvodih, a velik del se ga je dajalo zastoj. Pravovarstveno društvo za celo Kranjsko je štelo 1100; politiško društvo „Bodočnost“ 46, železničarsko bralno društvo 150 udov. Vseh sodrugov na Kranjskem je bilo 1296.

V Trstu je ustanovil Zadnik „Delavski list“, ki je pa izhajal le malo časa.

Na Štajerskem je bila po večjem slovenska socijalno-demokratska organizacija v mariborskem agitacijskem okraju (za Maribor, Celje in Trbovlje), nekaj tudi v graškem in ljubenskem. V Gradcu in v Ljubnem se je pridno razširjal ‚Delavec‘.

Na Koroškem so bili v beljaškem, velikovškem in prevaljskem organizacijskem okraju Slovenci v večjem številu med sodrugi.

Shod je jednoglasno sklenil, da naj se list ‚Delavec‘ od stranke denarno podpira.¹⁾

¹⁾ Verhandlungen str. 101.

²⁾ Verhandlungen str. 106.

¹⁾ Verhandlungen des 4. soc.-dem. Parteitages. Wien, 1894. str. 178.

Peti shod je zboroval dné 5.—11. malega travna l. 1896. v Pragi. Sklenil je, da se shodi stranke sklicujejo vsako leto. Zastopstvo stranke se je povečalo na 16 oseb. Poleg njega se je določilo še tako imenovano splošno zastopstvo (Gesammtvertretung). V to naj spadajo izvrševalni odbori nemške, češke in poljske organizacije; zastopani naj bodo tudi laški in južno-slovenski sodrugi. Posebno se je priporočilo snovanje strokovnih društev.

Od začetka meseca sušca leta 1894. do konca svečana l. 1896. se je nabralo za agitacijo 9657 gl. 92 kr.

Na Kranjskem je bilo število socijalno-demokratskih organizacij ob času petega shoda:

Politiško društvo „Bodočnost“	40	udov
Društvo kranjskih tiskarjev	85	„
Splošno pravovarstveno društvo	1200	udov ¹⁾
Strokovno društvo prometnih služabnikov I.	357	„
Strokovno društvo prometnih služabnikov II.	125	„
Strokovno društvo pekov	40	„
Strokovno društvo kovinskih delavcev	56	„
Strokovno društvo mizarjev in tapetnikov	120	„
Strokovno društvo krojačev in krznarjev	27	„

V Trstu je jel izhajati laški list „Il lavoratore“. V poljščini sta izhajala dva lista „Naprzód“ in „Nowy Robotnik“. Že omenjeni židovski „Der Arbeiter“ je izhajal v 600 izvodih.

Šesti shod je imela socijalna demokratska stranka dné 25.—31. sušca l. 1897. zopet na Dunaju pod vplivom volitev v državno zbornico, katerih so se delavci v peti skupini prvič udeležili. Socijalni demokratje so bili sila hudi proti krščanskim socijalcem in so sklenili, da se izda posebna knjižica proti njim in proti duhov-

¹⁾ V to društvo so spadali tudi delavci v Kočevju, Idriji in Zagorju. Kmalu sta se pa v zadnjih dveh krajih ustanovili podružnici rudarskega društva za alpske dežele.

nikom, katerim se je napovedal boj z vsemi sredstvi.¹⁾ Ne dvojimo, da je sad tega sklepa po Roku Drogeniku pod imenom „Božji namestniki v pravi podobi“ predelani „Pfaffenspiegel“. Drogenikova knjiga je sicer zaplenjena, vendar se je v mnogih izvodih razširila med naše ljudstvo.²⁾

Glavni organizacijski sklepi tega shoda so: Strankarski shod bodi vsaki dve leti. Vsak volilni okraj ima pravico poslati dva zastopnika; če je več narodnosti organizovanih v njem, pa vsak po dva.

Med nenemškimi narodnostimi sta se med tem zase organizovali laška in južnoslovenska (dné 27. in 28. velikega travna l. 1896. v Ljubljani), zadnja tako-le:

Sedež organizacije je Ljubljana. Okrajne organizacije ima te-le: a) za ljubljanski okraj; b) za južno Štajersko v Celju; c) za litijski okraj v Zagorju in č) za Notranjsko v Idriji.

Časopisa sta izhajala l. 1897. dva: „Delavec“ po trikrat in „Svoboda“ po jedenkrat na mesec; med volitvijo tudi „Zarja“ v Ljubljani in „Luč“ v Celju. „Delavec“ in „Svoboda“ sta se tiskala v 2000 izvodih. Brošuric je do tedaj izdala socijalno-demokratska stranka: Roka Drogenika po nemškem predelani: „Kristus in socijalna demokracija“ in „Cerkvene pristojbine za Štajersko, Koroško in Kranjsko“, in E. Kristana: „Stari in novi kmečki prijatelji“ in „Pozor! Socijalni demokratje gredó.“

V poročilu beremo³⁾:

„Ustanoviti se mislijo politiške organizacije v Novem mestu za Dolenjsko in v Trstu za Primorsko. — V najnovjšem času se je ukrenilo, da se ustanové nova, veči-

¹⁾ „Socijalna demokracija se bojuje ne gledé na svoje načelo ‚religija je zasebna stvar‘ — proti zastopnikom vseh religijskih zvez najodločneje z vsemi dopustnimi sredstvi, in kjerkoli obrekujejo našo stranko in njene pristaše, kakor tudi če se njihovi nauki protivijo proletarskemu boju za osvobojenje.“

²⁾ Verhandlungen des Gesamtparteitages 1899. Wien. str. 36 pravi v poročilu o slovenski organizaciji, da je bila ta knjižica v soc.-dem. korist zaplenjena.

³⁾ Verhandlungen des 6. österreichischen soc.-dem. Parteitages. Wien 1897. str. 32.

noma mešana strokovna društva, tako v Domžalah, Radečah, na Jesenicah itd. Tudi v Istri se množi zanimanje za socijalno demokracijo, in v kratkem času smemo pričakovati ustanovitve organizacij.“

V splošne agitacijske namene se je nabralo od petega do šestega shoda 30.467 gl. 46 kr. Zlasti za volitve so pomagali tudi sodrugi iz inozemstva; tako je n. pr. nemško strankarsko zastopstvo samo darovalo 5878 gl. 75 kr.

Od 29. vel. travna do 1. rožnika l. 1898. je zborovala nemška socijalna demokracija naše države v Lincu. Glavna točka temu zborovanju je bil razgovor o krščansko-socijalnem gibanju v Avstriji in o boju proti njemu. Že v poročilu¹⁾ o strankarskem delovanju v prošlem letu stojé značilne besede: „Kakor rdeča nit se vleče skozi zadnje leto naš boj proti popom in njihovim težnjam, kako bi ljudstvo otrapili. Komaj je bilo trenutje mirú v boju proti vladi, pa smo morali na bojišče, da branimo najdragocenejše ljudsko premoženje, šolo, in nekoliko moderneje misleče učitelje. Popom na strani se zvesto bojuje tako zvana krščansko-socijalna stranka, sovražnica vsake pameti, nasprotnica vsakega napredka.“

Razprava sama je bila popolnoma v duhu teh besed; ravno tako sklenjena resolucija.

Iz navedenega poročila je tudi razvidno, da je socijalno-demokraška stranka med Nemci sila narastla. Ob linškem shodu je imela 21 politiških listov, ki so izhajali v krog 125.000 izvodih.

Preostaje nam še šest skupni socijalno-demokraški shod v Brnu 24.—29. kimavca l. 1899.²⁾

Oglejmo si socijališke organizacije po vrsti!

A. Č e h i imajo	19 politiških listov
	15 strokovnih „
	5 drugih „
	<hr/>
	39 listov

¹⁾ Verhandlungen des Parteitages der deutschen Sozialdemokratie Oest. Wien 1898, str. 17.

²⁾ Verhandlungen des Gesamtparteitages der Sozdem. in Oest. Wien. 1899.

s celoletno 8,287.800 izvodi. L. 1893. je izšlo 24 listov v 1,706.200 izvodih. Njihov dnevnik izhaja v 7500 izvodih.

Društve imajo politiških	57
strokovnih	328
izobražev.	356
drugih	105
	<hr/>
	846 s 48.683 udi.
B. N e m c i imajo	33 politiških listov
	23 strokovnih „
	<hr/>
	56 listov.

Vrh tega izhajajo še trije brez dovoljenja stranke.

Shodov je imela stranka 13.027 od 1. velikega travna l. 1898. do 31. sušca l. 1899. Samo delavke so imele 127 ljudskih in 77 na povabljenih goste omejenih shodov.

Društve politiških	175
strokovnih	346
izobražev.	204
ženskih	8
drugih	594

Skupaj 1327 s 114.056 moškimi in 4807 ženskimi udi.

C. P o l j a k i imajo dva politiška lista „Naprzód“ (2500 izvodov) in „Rowność“ (1700 izvodov), poleg njih še tri druge liste. „V malih mestih v vzhodni Galiciji ima stranka mnogo pristašev med židovskim proletarijatom.“¹⁾

Č. L a h i imajo v Tridentu list „L'avennire del lavoratore“ (1200 izvodov), v Trstu pa „Il lavoratore“ (3000 izvodov). — O južnih Tirolah pravi poročilo med drugim: „Težje se dá organizovati kmetiški delavci, ker so pri nas do mala vsi mali kmetje. Krščanski socijalci so med njimi ustanovili veliko mrežo konsumnih društev, kmetiških posojilnic in zavarovalnic za živino. Liberalno-narodni meščani so izgubili ves vpliv na ljudstvo in tudi klerikalci izgubljajo vedno tla proti krščanskim socijalcem. Sicer pa tudi naši krščanski socijalci niso nič drugega, kakor našemljeni klerikalci, samo podlejši in nižji v rabi svojega orožja proti nam.“

¹⁾ Verhandl. str. 35.

D. Južni Slovani. O božiču l. 1897. so imeli svoj drugi shod. Udeležilo se ga je tudi nekaj kmetov. Trikrat na mesec izhaja „Rdeči prapor“, ki se je z „Delavcem“ združil v en list. „Svobodni glasovi“ so iz gmotnih ozirov ponehali. Od šestega strankarskega shoda se je pomnožila politiška organizacija za tržaški okraj. Snuje se za gorenjske kmete v Radolici.

Splošno pravovarstveno društvo je razpadlo; delavsko pevsko društvo v Ljubljani

razpada. Poleg tiskarjev so se v strokovni organizaciji posebno strojarji oklenili socijalne demokracije.

Slovensko poročilo pravi ob sklepu:

„Južno-slovanska socijalna demokracija more torej na koncu pač reči, da je storila, kar je bilo mogoče; da se mora strašno bojevati, bo vsak verjel, kedor pozna „črno Kranjsko“ in njene gospode. Pač bi se bilo moglo več zgoditi, ko bi bilo več agitacijskih moči. Vse ogromno agitacijsko delo

Grad Lemberg pri Celju.

Fot. M. Helff.

pa počiva skoro samo na plečih jednega samega moža, ki pri velikem agitacijskem okrožju ne more storiti niti najpotrebnejšega dela. Samo to še omenjamo, da segajo agitacijska pota od južne Štajerske do Dalmacije. Če se odpomore pomanjkanju sposobnih agitatorskih sil, se mora in se bo tudi na Kranjskem gledé na organizacijo napredovalo hitreje.“¹⁾

Slovensko in laško organizacijo je podpirala cela stranka.

¹⁾ Verhandl. str. 36.

Brnski shod se je posvetoval tudi o narodnostnem boju v naši državi in je zahteval, naj se država razdeli v samostojne narodne upravne pokrajine. V varstvo manjšin naj se sklene poseben zakon.

Svaril je tudi pred lahkomiselnim snovanjem konsumnih društev.

Toliko bodi o brnskem shodu! K sklepu moramo le še omenjati stik avstrijske socijalne demokracije s socijalnimi demokrati drugih držav. Internacionale ni več; pač pa se prirejajo mednarodni socijalski shodi,

katerih se udeležuje tudi avstrijska soc. demokracija. Dosedaj sta bila dva taka: 1. v Curihu dné 6.—12. vel. srpana l. 1893.¹⁾ in 2. dné 27. mal. srpana do 1. vel. srpana l. 1896. v Londonu.²⁾ Prihodnje leto zborujejo socijalci v Parizu. Po sklepu strankarskih shodov (na Dunaju l. 1892. in v Pragi l. 1896.) so avstrijski sodrugi poslali v Curih in London več zastopnikov. Po sklepu brnskega shoda se udeležé tudi sestanka v Parizu. Pri obeh imenovanih shodih se je poudarjalo, da so socijalni demokratje po vseh državah so-

lidarni in da samo zaradi postavnih ovir ne ustanové jednotne svetovne socijalske organizacije. Pri obeh shodih so se pa tudi morali izprva prepirati z anarhiškimi zastopniki, katere so po daljših razpravah oba-krat izključili od zborovanja. Četudi torej internacionale ni po obliki, pa živí vendar krepko po duhu. In tega duha je tudi socijalna demokracija v naši državi.

V kratkem pregledu smo si ogledali zgodovinski razvoj avstrijske socijalne demokracije. Podatki, ki smo jih navedli, govore

Pod Ojstrico.

Fot. M. Helff.

sami zase dovolj. Močno gibanje na strogo materijališkem temelju narašča med nami. Nespametno bi bilo tajiti njegovo razvojno moč; naravnost škodljivo pa, ne vpoštevati njegovega delovanja. Dasi je število socijalnih demokratov ogromno, vendar je pa v primeri z vsemi avstrijskimi delavci dozdaj združilo le-teh samo majhen del v svojih vrstah.

¹⁾ Protokoll des internationalen sozial. Arbeitercongresses in der Tonhalle Zürich. Zürich, 1894.

²⁾ International Socialist Workers and Trade-Union Congress. London.

Po zadnji štetvi l. 1890. je bilo število vseh delavcev in dninarjev v Avstriji 9,178.470.

Od teh je prišlo na:		% vseh
poljedelstvo in gospodarstvo	6,440.027	70·10
trgovino in promet	424.153	4·62
druge stroke	79.556	0·86
industrijo	2,243.734	24·42

Od poslednjih je prišlo

		% obrtnih delavcev
na rudnike	139.769	6·24
na tvornice	731.909	32·63

		% obrtnih delavcev
na rokodelstvo	619.221	27:60
domače delo	752.835	33:53

Socijalna demokracija šteje med delavci krog 170.000 pristašev. Dela je torej še dovolj. Če smo koga s svojimi pomenki dosedaj vzbudi-

dili, da se bo jel zanimati za delavsko gibanje in — kar je še potrebneje — za delavsko vprašanje sploh, imamo dovolj plačila za svoj trud. Prihodnje leto pa bomo nadaljevali „socijalne pomenke“ z opisovanjem socijališkega gibanja v drugih državah.

Krasoslovne črtice.

(Predaval v slovenskem klubu na Dunaju dr. Janko Pajk.)

(Konec.)

Obrnimo zdaj-le rečeno na književne izdelke ter preiščimo, kakošna morajo oni imeti svojstva, da odgovarjajo zahtevam krasočutja!

Književni proizvodi namreč niso čisto prirodni, samorasli, t. j. taki, da bi nastajali sami po sebi v prirodi, temveč ravno človeški um in trud sta njih stvaritelja. Iz tega pa sledi, da je učinek književnih del v dvojem oziru subjektivnejši od prirodnih: prvič da jih subjektivnost človeška ustvarja, drugič, da je njih utisek zopet od subjektivnosti opazovalca odvisen. Književnim proizvodom se v tem oziru godi ravno takó kakor n. pr. godbenskim in slikarskim. Krasočutni utisek kake slike, recimo krajinske, je odvisen od zmožnosti slikarjeve, da jo ta na resnični in značilni način predstavi očem, a potem zopet od krasočutne razpoložnosti in zmožnosti nje opazovalca, da se temu zdi v resnici lepa, mej tem ko prirodna krajina čisto neposredno deluje na opazovalca. Vsled teh dveh vzrokov so umetniški proizvodi velikim krasočutnim nevarnostim podvrženi: v njih se krasočutni vkus prav lahko moti in kazi.

Pa še v nečem se književni proizvodi krasočutni razlikujejo od drugih: da oni prirodo nikoli takó rezko in neposredno ne predstavljajo nego pa prirodni ali naravni. Književnost namreč predočuje svoje izdelke s pomočjo pisma ali pa besede, in vrhu tega jej je namen, da predstavlja nekaj ab-

straktnega: človeško življenje in mišljenje, torej duševne in dejanjske čine človeške. Vunanjo prirodo naslikovati je mnogo lažje nego človeško duševnost: prva je priprosta ter se človeškim očem razkriva v vsej svoji prirodnosti, mej tem ko je človeška priroda, ker je naposled vendarle proizvod duše, mnogo bolj zamotana in zakrita, rekel bi skoro, da naravnost tajinstvena ali misteriozna. Vse to se bode še bolje pokazalo, kadar nadrobneje in natanje povem načela, po kojih se imajo ravnati in se v resnici ravnajo dobri književni izdelki.

Ne vse, kar se v življenju človeškem dogaja, je tudi vredno opisovanja, kakor sploh ni vse krasno in lepo, kar je prirodno. Nekoje strani človeškega življenja so take, da se upirajo krasočutju. Tega gotovo ni treba izvedenim ljudem na drobno razkladati in utemeljevati. Zato more táke malo krasočutne stvari samó hudobnost ali pa popačenost vkusna ali pa gorostasna nevednost za krasočutne smatrati ter z lju-beznijo opisovati ali pa celó obožavati.

Iz tega prostega vzroka tako zvani absolutni naturalizem, kateri vse, karkoli je in kar koli se godi, brez vsega razločevanja smatra za lepo ali vsaj za jednakovažno v krasočutnem pomenu besede, nima podlage ter je ne more imeti. Glavna krivda naturalizma tiči v tem, da on zanikuje vse krasočutne razločke predmetov, da je njemu vse